

Tip idealnog patricija u Dubrovniku u 17. stoljeću

Raguž, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:159463>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Tip idealnog patricija u Dubrovniku u 17. stoljeću

Diplomski rad

Student: Ante Raguž

Mentor: izv. prof. dr. sc. Zvezdana Sikirić Assouline

Zagreb, 2024.

University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of History

The Type of Ideal Patrician in Dubrovnik in the 17th century

Master's Thesis

Student: Ante Raguž

Mentor: izv. prof. dr. sc. Zvezdana Sikirić Assouline

Zagreb, 2024.

Sažetak

Dubrovačka Republika je tijekom 17. stoljeća doživljavala krizno razdoblje jer se Kandijski rat manifestirao prelaskom pljačkaških horda zaraćenih strana preko teritorija Republike. Veliki potres iz 1667. godine je dodatno pogoršao situaciju zbog korumpiranog kajmakama, kasnije velikog vezira, Kara Mustafe koji je nametima Republici htio zadobiti novac. Cijelo stoljeće je bilo obilježeno i manjim sukobima kao što je Lastovska buna, mletački pomorski nameti i djelovanje Španjolaca na Jadranu. Situacija na granici se smirila mirom u Srijemskim Karlovcima i mirom u Požarevcu. Nakon toga je nastupilo razdoblje ekonomske konjunktura jer se Republika skoro pa u potpunosti prebacila na posredničku pomorsku trgovinu i rentijerstvo. Postojeće razlike među patricijima su uzrokovale veliki problem s vrhuncem u postpotresnom razdoblju kada su se u vladajući stalež agregirale nove obitelji te su razlike poprimile još veću polarizaciju otkada dva suprotstavljena klana nazivamo *salamankezi* i *sorbonezi*. Profiliranjem patricijata slabila je moć Crkve jer je kao strani element, vladan iz Rima, imao moć promijeniti postojeće državne odnose. Zato je Republika odlučila da kanonici mogu biti jedino patriciji da kao domaći ljudi koče nadbiskupove odluke koje su mogle prouzročiti promjene, s ciljem veće državne kontrole. Određeni intelektualci, kao npr. Serafin Crijević i Sebastijan Slade, težili su dokončanju staleške krize pronalazeći uzore među Dubrovčanima iz prošlosti čije se ponašanje smatralo uzoritim jer su utjelovili republikanski ideal te su tako postali idealni arhetipi za očuvanje savršene tradicije. Idealno ponašanje patricija se odlikovalo u slobodi i republikanizmu, radu institucija, kolektivizmu, konzervativizmu, društvenoj harmoniji i brigom za zajednicu, a svi su trebali na neki način pridonijeti boljitku države u skladu s postojećim zakonima i odnosima. Ideal je slijedio i kanonik arhiđakon Bernard Giorgi, doduše ne u potpunosti jer nikada nije sudjelovao u radu državnih institucija s obzirom da se odlučio na svećenički poziv, a povratkom iz Rima prihvatio je službu arhiđakona. To je bilo u suprotnosti s idealom kakvoga su obnašali npr. Marojica Caboga i Nikolica Bunić – svjetovnjaci i poklisari koji su u najkritičnijem razdoblju opravdali ideal slobode i republikanizma na Porti. Bernard Giorgi je bio posljednji član jednog od ogranaka roda Giorgi, stoga je naslijedio svo bogatstvo, a životnim poslanjem je bio nalik na Serafina Crijevića. Preživio je potres i pridonio je organizaciji zajednice, no bio je britkog jezika što ga je čak dovelo do suda. Njegova ostavština je vidljiva u oltaru svetog Bernarda i literalnom radu (koji je neobjavljen i izgubljen) što ga čini uzoritom osobom čiji su primjer ideala patriciji trebali slijediti u razdoblju patricijskog animoziteta.

Ključne riječi: Kandijski rat, potres 1667. godine, kriza, Crkva, ideal, republikanizam, sloboda, kolektivizam, harmonija, kanonik, arhiđakon, arhetip, Serafin Crijević, Bernard Giorgi, Marojica Caboga, Nikolica Bunić, oltar svetog Bernarda.

Abstract

The Republic of Dubrovnik experienced a crisis during the 17th century due to the Cretan War, which manifested through the passage of marauding hordes of warring parties across the Republic's territories. The major earthquake of 1667 further worsened the situation due to the corrupt Kaymakam, later Grand Vizier Kara Mustafa, who sought to extract money from the Republic through impositions. The entire century was marked by minor conflicts such as the Lastovo Rebellion, Venetian maritime impositions, and the actions of the Spaniards in the Adriatic. The situation at the border calmed with the peace treaties in Srijemski Karlovci and Požarevac. Subsequently, there was a period of economic prosperity as the Republic shifted almost entirely to intermediary maritime trade and rentiership. Existing differences among the patricians caused significant problems, reaching a peak in the post-earthquake period when new families aggregated into the ruling class, leading to even greater polarization between two opposing factions known as "salamankezi" and "sorbonezi." The profiling of the patriciate weakened the power of the Church, as a foreign element governed from Rome had the ability to change existing state relations. Therefore, the Republic decided that only canons could be patricians to act as local figures hindering the archbishop's decisions that could cause changes with the aim of greater state control. Certain intellectuals, such as Serafin Crijević and Sebastijan Slade, sought to resolve the class crisis by finding examples among Dubrovnik's past citizens whose behavior was considered exemplary, embodying republican ideals and becoming archetypes for preserving the perfect tradition. The ideal behavior of patricians was characterized by freedom and republicanism, institutional work, collectivism, conservatism, social harmony, and concern for the community, all contributing to the betterment of the state in accordance with existing laws and relationships. The ideal was also followed by Canon Archdeacon Bernard Giorgi, although not entirely as he never participated in the work of state institutions, having chosen a priestly vocation. Upon his return from Rome, he accepted the position of archdeacon. This contrasted with the ideal exemplified by figures like Marojica Caboga and Nikolica Bunić – laymen and envoys who justified the ideal of freedom and republicanism during the most critical period at the Porta. Bernard Giorgi was the last member of one branch of the Giorgi family, inheriting all the wealth. His life's mission resembled that of Serafin Crijević. He survived the earthquake, contributed to the organisation of community, but had a sharp tongue that even led him to court. His legacy is evident in the altar of

Saint Bernard and his literary work (unpublished and lost), making him an exemplary figure whose example patricians were supposed to follow during the period of patrician animosity.

Keywords: Cretan War, earthquake of 1667, crisis, Church, ideal, republicanism, freedom, collectivism, harmony, Canon, archdeacon, archetype, Serafin Crijević, Bernard Giorgi, Marojica Caboga, Nikolica Bunić, altar of Saint Bernard.

Sadržaj:

1. Uvod i metodologija rada.....	1
2. Dubrovačka Republika u 17. i u prvoj polovici 18. stoljeća.....	3
2. 1. Geografski položaj Dubrovnika na Jadranu.....	3
2. 2. Dubrovačka Republika u 17. stoljeću.....	5
2. 3. Dubrovačka Republika u prvoj polovici 18. stoljeća.....	14
3. Državne institucije, službe i zakonodavstvo Dubrovačke Republike.....	18
3. 1. Zbor pučana.....	21
3. 2. Veliko vijeće.....	21
3. 3. Vijeće umoljenih ili Senat.....	22
3. 4. Malo vijeće.....	23
3. 5. Knez.....	24
3. 6. Čuvari pravde.....	25
3. 7. Državni tajnici.....	26
4. Crkva u Dubrovačkoj Republici.....	30
4.1. Dubrovačka nadbiskupija, nadbiskupski Kaptol i sufraganske biskupije.....	31
4. 2. Problemi i sukobi u Dubrovačkoj nadbiskupiji.....	34
4. 3. Trebinjska i Stonska biskupija.....	36
4. 4. Crkveni redovi na prostoru Dubrovačke nadbiskupije.....	37
5. Biobibliografski rad u Dubrovniku.....	44
5. 1. Erudicija, kritička misao i prosvjetiteljstvo u historiografiji u 17. i 18. stoljeću.....	44
5. 2. Historiografija kao kultura sjećanja u Dubrovniku.....	45
5. 3. Sebastijan Slade Dolci.....	49
5. 4. Serafin Marija Crijević Cerva.....	52

6. Dubrovački patricijat.....	60
6.1. Geneza dubrovačkog patricijata.....	60
6.2. Struktura dubrovačkog patricijata.....	62
6.3. Klanovska podjela i urote dubrovačkog patricijata.....	64
6.4. Idealni patricij u Dubrovniku u 17. stoljeću.....	68
7. Zaključak.....	91
8. Popis literature.....	94

1. Uvod i metodologija rada

Grad Dubrovnik smjestio se na istočnoj obali Jadranskog mora, na njegovom jugu. Njegov strateški položaj je došao do izražaja tijekom srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih političkih odnosa u kojemu je on služio kao važno strateško mjesto u vidu obrane (ili napada), ali i razmjene dobara i ljudi. Dubrovačka Republika se kroz dugi povijesni period susretala s mnogim izazovima svojeg vremena. Počevši od mletačke uprave u 13. stoljeću preko profiliranja od 14. do 15. stoljeća pa sve do ukinuća početkom 19. stoljeća na Mediteranu su se događale brojne geostrateške promjene. Začahureni u svojem državnom sistemu, potpomognutom djelomično izmišljenom tradicijom, ideologijom i ravnotežom moći, patricijat kao avangardni stalež istoimene Republike nije imao snage, načina, a ponajviše volje mijenjati se u skladu s vremenom, stoga je sve do kraja svoga postojanja, kao suvereni stalež države, djelovao temeljem jednakih postulata kakve je samom sebi zadao u razdoblju humanizma, odnosno rane renesanse. Međunarodni odnosi, kao i odnosi među samim patricijima, došli su na veliku kušnju tijekom 17. i 18. stoljeća. Tijekom političkih kriza 17. stoljeća država je osjetila nedostatke svoje začahurenosti jer se našla između osmanskih i europskih interesa koji su počeli prestajati tolerirati njezinu potpunu neutralnost iz razloga što su i sami slabili. Tome treba pridodati katastrofalni potres iz 1667. o čijoj šteti je nepotrebno posebno govoriti, a u istom razdoblju, sukladno političim previranjima, postojeće nesuglasice između patricija su dobivale veće razlike i širu dimenziju što je dovelo do jake polarizacije, s vrhuncem polovicom 18. stoljeća. Unatoč tome, patricijat kao stalež nikada nije dovodio u pitanje unutarnje odnose moći, odnosno svoj staleški primat. Crkva je bila jedina institucija koja je imala moć mijenjati unutarnje i vanjske odnose države jer je centar njihove moći bio u Rimu. Patricijat je stoga svim silama nastojao ograničiti utjecaj Crkve, odnosno bilo kakav vanjski utjecaj na svoj stalež, što je dovelo do konflikta na relaciji papa – nadbiskup – kler – država.

Sukladno krizi u 18. su stoljeću određeni dubrovački intelektualci nastojali tražiti osobe u prošlosti čije se ponašanje može uzeti kao uzorito prema vrijednostima zajednice koje su u 18. stoljeću kopnile. Mijenjanjem svakoga pojedinca htio se postići sklad kakav je vladao u minulim razdobljima jer je provjerena tradicija, prema mišljenju tih intelektualaca, jedina mogla odgovoriti na izazove toga razdoblja.

Ovaj rad počinje općim podacima o položaju grada Dubrovnika i Dubrovačke Republike u odnosu na okolno geostrateško područje. Zatim se iznosi događajnica dubrovačke povijesti 17. i 18. stoljeća. Slijede državne institucije, a nakon njih crkvene, objašnjava se njihov rad. Zatim se govori o biobibliografskom radu u Republici i dvama važnim autorima: Serafinu Crijeviću i Sebastijanu Sladi. Posljednje poglavlje će govoriti o genezi i ustroju patricijata. Rad završava zaključkom i popisom literature.

Kao primarni izvori koriste se djela *Bibliotheca ragusina* Serafina Marije Crijevića (Cerva) i *Fasti litterario Ragusini* Sebastijana Slade (Dolci). Oba djela su objavljena. Cilj ovoga rada je na temelju biografije kanonika Bernarda Giorgija, koju su pisala oba autora, ustanoviti kakve je osobine imao spomenuti kanonik, koliko su one vjerodostojne, za koju su publiku pisali autori i s kojom svrhom te će se odgovoriti na pitanje u kojoj je mjeri Bernard Giorgi bio idealan patriciji, koliko se uklapao u stalež iz kojega je proizlazio i koliko se razlikovao od njega.

2. Dubrovačka Republika u 17. i u prvoj polovici 18. stoljeća

2.1. Geografski položaj Dubrovnika na Jadranu

Jadransko more je produžetak Sredozemnog mora koje je oduvijek bilo premreženo područje raznih utjecaja. Povjesničar Fernand Braudel u svojem djelu *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.* naglašava da geografska obilježja teritorija utječu na društveno-politički, ekonomski, vjerski i uopće kulturni razvoj ljudskih zajednica koji ih nastanjuju. Tako je, na primjer, reljefno raznoliko područje Sredozemlja, prožeto brojnim planinama, udolinama, poljima između njih, rijekama te na jugu čak i pustinjama, stvorilo razne zajednice ljudi s različitim tradicijama i odnosima unutar samih zajednica i obratno; neke bez čvrste hijerarhijske i birokratske strukture, a s druge strane hijerarhijski čvrsto ustrojene i birokratizirane zajednice.¹

Jadransko more je u geografski okomitom položaju na Sredozemno more. Sastoji se od uske i izdužene morske površine s njezinim priobaljem, okruženo i omeđeno planinskim lancima Apenina i Dinarida. Ono započinje na jugu Otrantskim prolazom, a završava na sjeveru u Padskoj nizini, odnosno na mjestu gdje su se smjestili Venecija i Akvileja. Istočna, tj. balkanska obala Jadrana na kojoj se nalazila i sama Dubrovačka Republika je znatno razvedenija, dublja i manje naseljena za razliku od zapadne, tj. apeninske obale koja je nerazvedena, plitka, vrlo naseljena i plodna.² Pomorska plovidba se najčešće odvijala istočnom obalom Jadrana, ne samo zbog razvedenosti obale koja je plovilima mogla pružiti brojne zaklone, već i zbog samih morskih struja koje idu uzduž istočne obale i spuštaju se natrag u Sredozemno more niz zapadnu obalu u čemu važnu ulogu igraju i vjetrovi, povrh svega bura.³ Za razliku od te longitudinalne rute postojala je i ona transverzalna na liniji Tremiti – Pianosa – Palagruža te dalje prema dubrovačkom ili splitskom arhipelagu. Prirodni kontinentalni produžetak Jadranskog mora nalazi se u Padskoj nizini, tj. Lombardiji kroz koju su prolazile prometnice koje su spajale Jadran s germanskim svijetom na čijoj se liniji odvijala znatna robna razmjena. Također, dunavsko-panonski bazen je preko luka na Kvarneru, prvenstveno preko grada Rijeke, vezao svoje proizvode koji su se mogli dalje plasirati,

¹ Elez, Petar. „Historijsko-geografske i geopolitičke konstante Jadrana i jadranskog prostora u kontekstu Braudelove vizije Sredozemlja“, u: *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, vol. 2, Sveučilište u Zadru, 2015., str. 86, 87 i 98.

² Isto: 92; Također pogledati: Roucek, Joseph. *The Geopolitics of the Adriatic*, u: *The American Journal of Economics and Sociology*, vol. 11, no. 2, The University of Chicago Press, Chicago, 1952., str. 174 i 175.

³ Za više informacija konzultirati: Kozličić, Mithad. „Adriatic Sea Routes from the Antiquity to the Early Modern Age“, u: *Histria Antiqua*, vol. 21, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012., str. 13 – 20.

a za kontolu Jadrana je bilo ključno kontrolirati njegovu istočnu obalu: onaj tko ju je kontrolirao, kontrolirao je čitav Jadran. Ta se koncepcija pojavila već u antici i traje do modernog doba bez obzira na ustroj i propadanje država kroz povijesno vrijeme. Stoga ne čudi da su se kroz rani novi vijek uz već postojeću mletačku talasokraciju pojavile nove koncepcije i tendencije drugih sila za kontrolu Jadrana kao što su, na primjer, bile Habsburška Monarhija, Španjolska i Osmansko Carstvo.⁴

Sam grad Dubrovnik smjestio se na jugu Jadranskog mora na njegovoj istočnoj, balkanskoj, obali. Njegova je luka okrenuta prema jugoistoku i time je zaštićena od razorne bure. Otok Lokrum štiti luku od jugoistočnog vjetra koji se naziva šilok, a od jugozapadnog vjetra lebića ga štite litice i kasnije izgrađene zidine.⁵ Neki autori, poput Antuna Ničetića, smatraju da je Dubrovnik kao luka postojao već od antike jer se nalazi na idealnom mjestu između Budve i Korčule te ima izvore pitke vode.⁶ Iznad Dubrovnika, na njegovoj sjevernoj strani, nalazi se brdo Srđ čije se padine spuštaju do mora i samog Grada na južnoj strani, Rijeke dubrovačke na sjeverozapadu, Šumeta na sjeveru i Župe dubrovačke na istoku. Zapadno od Grada nalaze se prostori Gruža i Lapada koji su u prošlosti bili smatrani gradskim posjedom izvan zidina. To su zapravo bili ruralni prostori Grada, njegov najbliži ager, naseljeni malim broj seljaka koji su obrađivali usko gruško i lapadsko polje, a taj je prostor većinom bio prekriven šumom. Tamošnja idila krajolika je dovela do toga da su se od kraja kasnog srednjeg vijeka i kasnije počeli graditi ljetnikovci. Taj prvotni prostor grada s njegovim kotarom nazivao se *Astarea*, a obuhvaćao je teritorij od Župe dubrovačke do Zatona, teritorij od mjesta Orašac do mora te Šumet i Rijeku s Elafitima. Tijekom povijesnog vremena dubrovačka je komuna je kupnjom ili darivanjem zadobila jurisdikciju nad ostalim okolnim područjem. Tako je u 13. stoljeću pod još uvijek nepotpuno jasnim okolnostima dobila Lastovo,⁷ zatim godine 1333. Pelješac, Mljet godine 1345., nakon toga 1404. godine Primorje od Stona do Kurila, istočne Konavle 1419. godine, zapadne Konavle 1426. godine. Time je Grad ostvario teritorijalni kontinuitet kopna od rta Oštro do Kleka blizu ušća rijeke Neretve.⁸

⁴ Elez, Historijsko-geografske i geopolitičke konstante Jadrana: 91, 97 – 106.

⁵ Harris, Robin. *Povijest Dubrovnika*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., str. 16 i 17.

⁶ Za više informacija konzultirati: Ničetić, Antun. *Povijest dubrovačke luke*, Zavod za povijesne znanosti HAZU Dubrovnik, Pomorski fakultet Dubrovnik, Dubrovnik, 1996., str. 33 – 47.

⁷ Lucianović, Marin. Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, No. 3, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 1954., str. 257.

⁸ Stulli, Bernard. „Dubrovačka Republika u XV. i XVI. stoljeću“, u: *Zlatno doba Dubrovnika*, ur: Ante Sorić, Zagreb – Dubrovnik, MTM, 1987., str. 15 i 16.

2. 2. Dubrovačka Republika u 17. stoljeću

Već nakon bitke kod Lepanta iz 1571. godine i Ciparskog rata (1570. – 1573. godine) za Dubrovnik su se pojavile nevolje koje su počele klimati uspostavljenu državnu oligarhiju koja je svu svoju ekonomsku premoć bazirala na trgovini i stvarima koje su iz nje proizlazile. Protokom 16. stoljeća za Dubrovačku Republiku su se pojavile mnoge poteškoće. Završetkom Ciparskog rata Mletačka je Republika nastojala uspostaviti bolje trgovačke odnose s Osmanskim Carstvom. To se manifestiralo otvaranjem tzv. Splitske skele. Skela je s radom započela 1592. godine te je na sebe vezala većinu trgovine što je obično iz unutrašnjosti išla preko dubrovačke luke. Mlečanima je bilo u interesu što više pomorske trgovine, kao i one kopnene, vezati na dalmatinske luke do same Venecije. Vinko Foretić srcoparajuće navodi da su Mlečani htjeli ekonomski uništiti Dubrovnik.⁹ Prije bi se moglo reći da su Mlečani u duhu početka krize 17. stoljeća nastojali opstati, što ekonomski, što državno, s obzirom da su pomorstvo i trgovina bili temelj Mletačke Republike, slično kao i Dubrovačke. Gubitkom Cipra 1573. godine Mlečani su izgubili dio teritorija i trgovine na Levantu odakle su crpili svoju ekonomsku moć još od srednjeg vijeka. Uz to, drvna građa za brodovlje je bila na izmaku te je poskupjela kao i cijene mnogih drugih stvari krajem 16. i tijekom 17. stoljeća. Nizozemci su ogromnu količinu drvene građe jeftinije pronalazili na Baltiku te su, usavršavanjem tehnologije brodogradnje, gradili jeftinije i kvalitetnije brodove kojima su znali i bolje upravljati te su zahtjevali manju posadu. Njih su sljedili i Englezi. Također, i Nizozemci, i Englezi su od Osmanlija dobili povlastice za izravnu trgovinu, a usluge njihovog brodskog prijevoza su bile jeftinije. Time se Mletačka i Dubrovačka trgovina sve više koncentrirala sa Sredozemlja na Jadran. Sve u svemu, Mlečani su ovisili o Jadranu jer je kontrola Jadrana jedan od temelja njihove neovisnosti koju su provodili vojno i trgovački.¹⁰ U takvom kontekstu bi trebalo promatrati otvaranje splitske skele kao i mletačku plijenidbu dubrovačkih brodova kroz cijelo 17. stoljeće. Mlečani su imali i posebnu ratnu flotu koja je krstarila Jadranom na čelu s generalnim kapetanom Gulfa te su prema svojoj državnoj ideologiji tvrdili da svaka pobuna na Jadranu predstavlja opasnost za interes njih samih te su si dali pravo za intervenciju.¹¹

Lastovska buna je bio sljedeći izazov za Dubrovačku Republiku. Lastovska općina je bila integrirani dio Dubrovačke Republike već od 13. stoljeća sa znatnom unutarnjom autonomijom.

⁹ Foretić, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808*, sv. II, Matica hrvatska, Zagreb, 1980., str. 80.

¹⁰ Lane, Frederic Chapin. *Povijest Mletačke Republike*, Golden Marketing, Zagreb, 2007., str. 410 – 412, 435 i 445.

¹¹ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 80.

Odredbama Vlade, krajem 1601. godine, da se poveća plaća lastovskom knezu kojega postavlja Dubrovnik, da se izgradi muški i ženski zatvor na trošak općine, popravak kneževa dvora, obveza redovne straže u Kaštelu tijekom dana i noći te još neke bile su povod, no ne i glavni uzrok pobune. Nenad Vekarić tvrdi da su se na Lastovu još od srednjeg vijeka počeli formirati rodovski klanovi više obitelji koji su obnašali najviše dužnosti u toj autonomnoj općini te su tako stvorili određenu razinu lokalne samosvijesti, a uz to su baš krajem 16. stoljeća počeli krvno izumirati jer je ulazak u lokalno plemstvo bilo zaustavljeno već u 14. stoljeću. Odluke Vlade su bile povod lastovskoj vladajućoj skupini za odcijepljenje, ali isto tako te odluke treba shvatiti ne samo kao uskraćivanje autonomije svojoj najautonomnijoj državnoj općini, već kao reakcija na debalans odnosa vlasti u toj istoj općini. Jer 10 glavnih kolovođa pobune su bili pripadnici lokalnog plemstva u bliskom srodstvu zajedno s ostalim pristašama koji su prije pobune obnašali važne funkcije. Oni su bili manjina u lokalnom plemićkom krugu za razliku od politički minorizirane većine koja je u Dubrovniku našla saveznika za razbijanje vladajuće lokalne struje, a Dubrovnik je u njoj pronašao saveznika protiv pobune.¹² Glavni vođe pobune su bili svećenici Frano Paskov, Marin Bartulov i Marin Stjepanov i u svibnju 1602. godine su izglasali nepovjerenje prema Vladi te su se nadali mletačkoj intervenciji. Dubrovačka je Vlada izglasala rigorozne mjere za vođe pobune, Paskov i Stjepanov su bili dovedeni u Dubrovnik gdje su bili smaknuti tijekom noći, Bartulov je uspio pobjeći u Rim,¹³ dok su neki pobjegli na Korčulu gdje su stupili u prislan kontakt s Mlečanima.¹⁴ Vlada je u međuvremenu bila poslala vojsku na Otok, kasnije je smanjila njezin broj što je dovelo do zauzeća kaštela pod vodstvom pobunjenika Paska Antice koji je došao s prebjezima s Korčule. Novu dubrovačku intervenciju su preduhitрили Mlečani koji su ostali na Otoku do lipnja 1606. godine.¹⁵ Mlečani su tvrdili da oni jedini imaju pravo prijevoza vojske i vojne intervencije na Jadranu te je tom logikom Dubrovnik povrijedio mletačko pravo i temelj mletačke države, a uz to su tvrdili da se pobuna mogla proširiti na neke druge dalmatinske otoke.¹⁶ Spletom diplomatskih aktivnosti kod pape, Napuljskog Kraljevstva i Porte Dubrovnik je uspio mirnim putem povratiti Lastovo pod svoju jurisdikciju, iako je došao u nemile odnose s papom zbog pogubljenja

¹² Vekarić, Nenad. „Lastovski pobunjenici 1602. godine“, u: *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2005., str. 43 – 70.

¹³ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 83.

¹⁴ Lucianović, *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike*, 263.

¹⁵ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 82.

¹⁶ Samardžić, Radovan. *Veliki vek Dubrovnika*, Prosveta, Beograd, 1983., str. 21 i 22.

pobunjenika (svećenika). Tako se 1606. godine razriješila lastovska buna te je Lastovo izgubilo znatan dio svoje autonomije.¹⁷

Mletačko – dubrovački odnosi su doista proživljavali duboko rivalstvo tijekom cijelog 17. stoljeća jer su obje države drukčije odgovorile na krizu. Jedan od mletačkih odgovora bila je uspostava splitske skele. Tako je Dubrovnik pokušavao što više zaobići mletačke luke te je stvorio veće veze s Anconom. Nadalje, Mlečani su plasirali lažne informacije o kugi u dubrovačkom zaleđu koju sami Dubrovčani prenose brodovima, plijenili su brodove koji su prenosili žito, vino i ponajviše sol, koja je najviše privlačila osmanske trgovce na Jadran i tijekom 17. stoljeća je i dalje bila velika vrijednost.¹⁸ Najintenzivnija trgovina soli je bila na ušću Neretve te su Mlečani zabranili trgovinu bilo koje soli Jadranom osim one mletačke, a generalni providur je bio dobio uputu da zaustavlja bilo koji dubrovački brod za kojega smatra da prevozi sol. To se često primjenjivalo i na brodove natovarene žitom te je godine 1629. donesena mletačka odluka da Dubrovnik Jadranom uopće ne smije trgovati žitom, osim onom količinom za vlastite potrebe. Uz to, dubrovački su brodovi trebali početi plaćati carinu za prijevoz dobara Jadranom.¹⁹

Na te odredbe se prirodno nadovezuju događaji vezani s napuljskim potkraljem Osunom. Mlečani su na Jadranu smetali austrijskim i španjolskim Habsburgovcima koji su trgovinu htjeli skrenuti na svoje luke. U tom kontekstu bi trebalo promatrati i tzv. Uskočki rat koji je trajao dvije godine počevši 1615. godine. Postavši potkraljem 1616. godine, ali i još prije, priječio je mletačku trgovinu Jadranom zaustavljajući im brodove. Dubrovačka Republika se držala neutralnom, iako su neformalno mnogi Dubrovčani ušli u Osuninu službu. Osuna je čak u lipnju 1617. godine, sukladno tradicionalnom napuljsko – dubrovačkom prijateljstvu, bio svečano dočekan u Dubrovniku te su mu mnogi izrazili simpatije što je u potpunosti razbjesnilo bosanskog beglerbega koji je prijetio vojnom akcijom. Do akcije nije moglo tako brzo doći jer su Osmanlije bili trpjeli poraze od Kozaka na Crnom moru te se bio dogodio veliki poraz alžirskih gusara. Mlečani su svo vrijeme rovarili na Porti zbog toga, a Dubrovčani su postali još omraženiji kada je Osunina flota između Biograda i Murtera zaplijenila šest brodova sa skupocjenom mletačkom robom, a kapetan gulfa je iz odmazde opljačkao Gruž i okolicu. Sukob se razriješio tek kada su krajem 1619. godine

¹⁷ Samardžić, *Veliki vek*: 23 – 43; str. 23-43; Lucianović, *Lastovski pobunjenici*: 266; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 84.

¹⁸ Samardžić, *Veliki vek*: 62 – 69.

¹⁹ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 95 – 98.

Osmanlije poslale veću flotu u južni Jadran kako bi otjerale Osunu i stabilizirale plijenidbu brodova.²⁰

U ljeto 1630. godine mletački je kapetan G. B. Grimani plovio galijama prema Kreti. Prolazivši u blizini Dubrovnika ugledao je manji naoružani dubrovački brod kako je isplovljavao prema Lokrumu, a na njemu se nalazila supruga tadašnjeg kneza s manjom svitom ljudi koji su tamo otišli na zabavu. Mlečani su topovskom paljbom pucali na brod, a naposljetku su 1631. godine okupirali Lokrum. U prethodnim paragrafima je bila naglašena strateška važnost Lokruma za Dubrovačku luku te nije ni čudno zašto Mlečani htjeli kontrolu toga otoka kojega su oni sami zapravo nazivali otok Svetog Marka. U isto vrijeme su nastale nesuglasice oko dubrovačkih otoka Molunta i Sušca: prvi se nalazi bliže Boki Kotorskoj, a drugi blizu Korčule. Prvi se dodjeljivao trebinjsko – mrkanskom biskupu kao izvor prihoda kojega su Peraštani često pljačkali, a drugi su koristili Lastovljani za ribarenje i ispašu, a često su ga znali zaposjesti Višani, Hvarani i Korčulani. Diplomatskim akcijama i posredstvom drugih sila Mlečani su napustili Lokrum 1635. godine, a Dubrovčani su trebali plaćati carinu za plovidbu Jadranom, doduše manju ukoliko se radilo o manjim brodovima.²¹

Možda i dvije najveće, međusobno isprepletene, krize koje su pogodile Dubrovačku Republiku u 17. stoljeću bile su Kandijski rat i potres iz 1667. godine. Kandijski rat je bio sukob između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva koji je trajao od 1645. godine do 1669. godine. Uzrok sukoba je bila prevlast nad Sredozemljem, a povod je bio događaj kada su kršćanski gusari, tj. vitezovi Reda svetog Ivana, opljačkali osmanski konvoj i utaborili se na Kreti (Kandiji). Osmanlije su ih bili slijedili i napali njihov tabor. S mletačke točke gledišta Kretu gospodarski nije bilo vrijedno braniti, no gubitkom Krete izgubila bi se kontrola nad Sredozemljem jednako kao i kontrola trgovačkih ruta, a ponos venecijanskih patricija nikada ne bi dozvolio tako nešto. Pojavila se i bojazan od potencijalnog osmanskog napada na Europu preko Jadrana. Uz to, zbog same udaljenosti od vojnih središta i zbog same geomorfologije terena Otok je bilo jako teško braniti s kopna, stoga se pribjeglo pomorskim bitkama. Mlečani su izvojevali nekoliko pomorskih pobjeda tijekom 1650-ih te su blokirali pomorski ulaz u Carigrad.²² Pod svaku se cijenu pokušali ratovati morem, no Republici je nedostajalo financija, bila je prekinuta trgovina s Osmanlijama te je

²⁰ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 85 – 91; Samardžić, *Veliki vek*: 70 – 82.

²¹ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 98 – 102; Samardžić, *Veliki vek*: 83 – 102.

²² Lane, *Povijest Mletačke Republike*: 437 i 438.

prodavala prava na ulazak u patricijat, a Osmansko Carstvo je potresala unutarnja kriza i ogromna korupcija. Sukob se završio kapitulacijom vrhovnog vojnog zapovjednika Francesca Morosinija nakon što su Osmanlije izvršile desant na Kretu. Time su izgubili Otok, ali su zadržali Kiteru i Tinos i teritorijalne stečevine u Dalmaciji (tzv. Linea Nani) s važnom utvrdom Klis. Rat se, dakle, bio vodio i u Dalmaciji koja je bila osjetljivi teritorij za Mlečane jer je predstavljao predziđe Venecije i strateško – plovnu rutu, prevlast nad Jadranom.²³ Tamo su Mlečani vodili uspješne bitke jer su Morlaci masovno prelazili na njihovu stranu iz razloga što su u Osmanskom Carstvu počeli gubiti prvotnu funkciju pograničnih ratnika zbog osmanske izgradnje i organizacije limesa s profesionalnim vojnicima i sustavom utvrda. Dalmatinskim je gradovima agregacija stanovništva dobro došla jer su time dobili povod da prošire svoj gradski kontado kako bi imali prirodno zaleđe za obranu i za iskorištavanje resursa, dok su osmanski vojnici ratovali kako bi sačuvali svoju zemlju. S obzirom da su obje države sve ratne resurse koncentrirale na Sredozemlje, u Dalmaciji se vodio neograničeni, divlji, pogranični rat prožet mentalitetom balkanskog prkosa, koji je često zanemarivao službene direktive svojih Vlada.²⁴

Dubrovačka Republika se tako doslovno našla između dvije vatre jer su skupine mletačkih hajduka i osmanskih lokalnih prvaka slobodno prelazile preko njezinog teritorija na teritorij druge suparničke sile jer je to bio najkraći put. To su činili slobodno, znajući da Dubrovačka Republika nema ni vojnu, ni političku moć oduprijeti se, iako su i dužd, i sultan nekoliko puta izdali proglase o zabrani prolaska vojničkih skupina preko teritorija Republike. Najaktivniji su bili hajduci s makarskog i hvarskog područja zajedno s Peraštanima dok su osmanski prvaci bili stacionirani u Herceg Novom, i u današnjoj Hercegovini. Pogranični dijelovi Republike su često bili pljačkani kao npr. Pelješac, Mljet i Primorje od strane hajduka, Konavle i Župa od strane osmanskih podanika, dok su Peraštani provodili pljačke morem i otocima na čitavom teritoriju, najintenzivnije tijekom 1650-ih godina. Cavtat je čak nekoliko puta bio zauzet, a mnoga naseljena mjesta Republike su bila dodatno utvrđena te je vladao opći strah. Povodili su se željom za pljačkom zbog glasa o neizmjernom dubrovačkom bogatstvu. Republika je došla u situaciju da bosanski beglerbeg i generalni providur obostrano optužuju Dubrovnik za pomoć neprijatelju te tako dodatno pati trgovinska razmjena, pogotovo kada su hajduci pljačkali kopnene karavane koje su išle iz zaleđa

²³ Gaetano Cozzi, Michael Knapton, Giovanni Scarabello, *Povijest Venecije*, sv. II, ur: Albert Goldstein, Antibarbarus, Zagreb, 2007., str. 150 – 158.

²⁴ Buzov, Snježana. „Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon kandijskog rata“, u: *Povijestni prilozi*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1993., str. 2 – 9; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 145.

prema dubrovačkoj luci. Jedina pozitivna stvar koju su Dubrovčani, prema njima samima, vidjeli u tome svemu jest da se sva trgovina sa Splita opet skrenula prema Dubrovniku.²⁵

Nadalje, na Veliki tjedan u srijedu 6. travnja 1667. godine u jutarnjim satima Dubrovačku Republiku je pogodio potres čiji je epicentar bio u akvatoriju nedaleko od samog Dubrovnika, a događaj je ostao zapamćen kao „Velika trešnja“. Zanimljivo je da arhivski spisi spominju najranije potrese još u 15. stoljeću, a kroz 16. i 17. stoljeće ih se zbililo još nekoliko nakon kojih se građevine statički nisu temeljito obnovile, što zbog nezainteresiranosti, što zbog nedostatka financija. Velika trešnja je razorila veći dio Dubrovnika i okolnih mjesta, čak su stradali Perast i Kotor. Srednjovjekovne i renesanse građevine Dubrovnika su u nekoliko sekundi bile pretvorene u ruševine nakon čega je uslijedio požar nošen vjetrom. U Gradu se baš u tome trenutku našao holandski ambasador čiji je dio pratnje poginuo. Smrt je snašla mnoge patricije, uključujući kneza, senatore i članove Malog vijeća; neki su uspjeli pobjeći u svoje ljetnikovce. Nadbiskup Pedro de Torres je otišao u Anconu zajedno s mnogim časnim sestrama gdje su opisali događaj. Ta se vijest širila velikom brzinom. O najnižim slojevima nema dovoljno raznolikih podataka, no ti slojevi su najviše pribjegli pljački i otimačini u čemu su prednjačile sluškinje koje su najbolje poznavale kuće svojih gospara, a nakon pljačka je bilo situacija o bijegu na teritorij Osmanskog Carstva ili Mletačke Republike. Pljačkanju su se čak bili pridružili i neki patriciji, a o tome svjedoče brojne sačuvane sudske parnice u Državnom arhivu u Dubrovniku, jednako kao i sačuvane izjave svjedoka događaja tih mjeseci. Mnogi počinitelji nikada nisu bili identificirani ili im se nije mogao utvrditi delikt. Prema procjenama, poginulo je oko 2000 ljudi u samom Gradu, što je zapravo bila 1/3 stanovništva Grada. Nekoliko dana poslije potresa, 11. travnja, skupina preživjelih patricija se bila skupila u Lazaretu na Pločama. Predvođeni Nikolicom Bunićem i Marojicom Cabogom, do tada utamničeni zbog ubojstva, oformili su privremenu (nelegalnu) Vladu od 10 članova. Dana 23. travnja legalno je izborom preživjelih plemića u tvrđavi Revelin izglasana privremena Vlada od 12 članova, a na izboru je sudjelovalo i 5 građana iako nisu bili izabrani u Vladu. Izglasala se zabrana napuštanja Grada i Astoreje pod prijetnjom konfiskacije dobara. Prvi popravci su se trebali

²⁵ Za više informacija konzultirati: Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 103 – 114; Samardžić, *Veliki vek*, 105 – 210. Samardžić je u ovom opsežnom djelu kronološki i detaljno iznio veliku događajnicu Dubrovnika tijekom Kandijskog rata i 17. stoljeća uopće. Temu Dubrovnika u Kandijskom ratu je označio podnaslovom >>epsko doba<< čime se odmah naslućuje intenzitet događaja toga razdoblja. S obzirom na temu ovoga rada bilo bi nepotrebno detaljno izlagati svu događajnicu, već se navode opći procesi kako bi se pojasnila glavna misao ovoga rada.

vršiti nad mlinovima i vodovodu te su se trebale izabrati osobe da se brinu o zdravstvenoj skrbi, prodaji soli, raspodjeli žita, carinama i državnoj blagajni.²⁶ Državna blagajna se umnožila prvenstveno unovčenjem kapitala uloženog u rimske, napuljske i đenoveške banke, a materijalnu pomoć u oružju, barutu i žitu su dali Savoja, Lucca, Madrid i Napulj zajedno s manjim trgovačkim olakšicama na carine i sl.²⁷

Čitav dubrovačko – mletački odnos tijekom 17. stoljeća je bio ispunjen sumnjičavosti radi trgovačke dominacije Jadranom, a to se posebno moglo vidjeti neposredno nakon velike trešnje. Venecija zapravo nije težila direktnom ratnom sukobu s Dubrovnikom, već je nastojala obuzdati njegovu trgovinu Jadranom, a bojala se da se on ne prikloni Osmanskom Carstvu ili Habsburzima jer bi to bilo ostvarenje noćne more u kojoj bi Jadran, zvan i Venecijanski zaljev, prestiž Prejasne Vlade i jedan od temelja njezine državnosti, bio zatvoren s obje strane Otrantskog prolaza. Stoga je mletačka vlada, doduše indirektno i neformalno, ponudila agregaciju dubrovačkom plemstvu u mletačko, a ideja se svidjela i nekim dubrovačkim plemićima. Velika trešnja je pogodila i Kotor, važan mletački grad na Jadranu koji nisu htjeli prepustiti Osmanlijama. Dočekavši financijsku pomoć iz Venecije, generalni providur Caterino Cornaro uputio se galijom prema Kotoru prolazeći pokraj Dubrovnika. Barkom su ga presreli patriciji Nikolica Bunić i Vlaho Bosdari tvrdeći da Grad nije stradao. Do drugog providurovog dolaska 7. svibnja 1667. godine Dubrovnik se konsolidirao na više polja. Venecijanski Senat mu je poslao službeni naputak u kojem je pisalo da doista Dubrovniku ponudi materijalnu pomoć, ali isto tako da mu ponudi mletačko vrhovništvo, dok je on osobno ponudio agregaciju u mletački patricijat. Dubrovački predstavnici su to odbili zahvaljujući mu se i naglasivši da bi to izazvalo instantnu reakciju Osmanlija. Marko Bassegli i Luka Gozze, dugogodišnji dubrovački predstavnici u Veneciji, korespondirali su s Vladom te su naglasili da su samo čuli glasine o raspravama o agregaciji patricijata na sjednicama Kolegija i Vijeća deseterice, što su bila dva malobrojna, ali najutjecajnija tijela Mletačke Republike. Iz pisama francuskog ambasadora poslanih u Pariz uočljivo je da su u samom Dubrovniku postojale tendencije plemića za priključivanje u mletačko plemstvo, kao i tendencije onih za španjolsko i osmansko vrhovništvo, kao i za samostalnost.²⁸ Tijekom trećeg posjeta 18. svibnja iste godine Cornaro je nastupio poprilično agresivno. Tada je patricijatu nametljivo nudio vrhovništvo

²⁶ Samardžić, *Veliki vek*: 223 – 257; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 133 – 137; Harris, *Povijest Dubrovnika*: 353 – 376.

²⁷ Samardžić, *Veliki vek*: 363, 371 – 373, 458; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 172.

²⁸ Samardžić, *Veliki vek*: 442 i 443; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 146.

Venecije. Upravo zbog direktne nametljivosti, konsolidacije nakon potresa, i uporne težnje Venecije za ekonomskom hegemonijom Jadranom odustalo se od bilo kakve ideje venecijanskog vrhovništva. Godine 1670. se opet otvorila ideja o agregaciji u patricijat. Čitavo to vrijeme je u Veneciji bio Miho Sorgo – Bobali, osoba koja je par godina prije toga zadobila patricijski naslov u Dubrovniku. On je osobnim kanalima htio ispitati političku klimu u Dubrovniku. U korespondenciji sa Senatom poslao je pismo u kojemu je on sam, vjerojatno lobirajući s nekim od članova venecijanskih vijeća, direktno ponudio uniju dubrovačkog patricijata u mletačko što je dubrovački Senat jasno odbio.²⁹

Odmah nakon potresa su nastupili međudržavni sukobi s Portom. U čitavom osmanskom bezvlašću i korupciji tijekom 17. stoljeća lokalni su beglerbegovi provodili samovolju neovisnu od lokalne vlasti, no unatoč tome na Porti se pojavila ideja o ponovnom pohodu na Europu. Stoga ne čudi da je nedugo nakon potresa bosanski beglerbeg nudio pomoć Dubrovniku na način da dovede ljude za gašenje požara i uspostavljanje reda što je Vlada odbila. Vlada je na Porti preko poklisara Martolice Zamanje i Mateja Menčetića više puta pokušala smanjiti količinu godišnjeg danka što nije bilo postignuto. U to je vrijeme sultan bio nesposobni Mehmed IV. Veliki vezir je bio sposobni Ahmed Čuprić, a kajmakam Kara Mustafa je vodio glavnu riječ u vezirovoj odsutnosti. Tako je iskoristio situaciju traživši od Dubrovačke Republike svotu od 300 kesa dukata pod opravdanjem da je Dubrovnik vazal Osmanlija, a s obzirom da je veliki broj ljudi poginuo bez nasljednika ta imovina je trebala pripasti sultanu. Radilo se o kajmakamovoj osobnoj želji za bogaćenjem. Diplomatskim putem su sve pitanja ipak bila riješena u korist Dubrovnika.³⁰

U listopadu 1676. godine korumpirani Kara Mustafa je postao veliki vezir. Opet je od Dubrovačke Republike, kao i od Genove, Engleske, Moldavije, Vlaške, Erdelja pa čak i samih osmanskih podanika, potraživao kесе dukata. Naime, povod za ponovno potraživanje kesa su bile žalbe bosanskih trgovaca koji su tvrdili da im Dubrovčani naplaćuju carine koje uopće ne bi trebalo naplaćivati. U Carigrad su kao poklisari bili poslani Marojica Caboga i Đuro Buća. Veliki vezir nije imao obzira ni saslušati opravdanja poklisara, a u međuvremenu su pristizale nove žalbe bosanskih trgovaca što je velikog vezira navelo da potraži iznos od 4300 kesa dukata. U isto su

²⁹ Za više informacija pogledati: Kunčević, Lovro, Domagoj Madunić. „Venecija i Dubrovnik u vrijeme velikog potresa 1667. godine“, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, No. 60, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2022., str. 173 – 218.

³⁰ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 140 – 146.

vrijeme poklisari Nikolica Bunić i Marin Gučetić tražili ustupke kod bosanskog paše u Sarajevu, no paša ih je poveo zajedno sa sobom na Dunav gdje je veliki vezir već bio priredio vojsku za sukob s Rusima i Poljacima. Zatočen u zatvoru u Silistriji, Nikolica Bunić se razbolio i umro. Tijekom cijelog razdoblja od 1679. do 1682. u arhivskim spisima se prati Kara Mustafino nagađanje broja kesa s Dubrovčanima: nekada je broj varirao od 500 pa sve do 4300 kesa što ide u prilog tome da je velikom veziru stalo do osobne koristi, a to pak ide u prilog korumpiranom osmanskome državnom sistemu. Rješenje se postiglo dogovorom da Dubrovnik u sljedeće dvije godine treba platiti, zajedno s haračem, po 60 kesa dukata, no odbili su trgovcima osobno isplatiti bilo koja potraživanja jer, ako bi to bili učinili jednoj osobi, trebali su učiniti i svima ostalima za što nije bilo novca, a povrhu svega je bilo neopravdano. Ti su događaji doveli do zamaha antiosmanske politike u Dubrovniku, no on je ipak ostao neutralan s osmanskim vrhovništvom u vidu plaćanja godišnjeg danka.³¹

Propašću posljednje osmanske opsade Beča 1683. godine za Dubrovnik se počeo nazirati novi vid politike u kojemu su ulogu počeli preuzimati austrijski Habsburzi, Francuska i Rusija. Mlečani su se posebno bojali habsburških pretenzija prema Jadranu, Balkanu i Dunavu jer su dijelili slične interese, a strah od Rusa se očitovao u tome što su Rusi mogli iskoristiti slavenstvo za zadobivanje naroda Balkana, no takvi su događaji uslijedili tek u drugoj polovici 18. stoljeća. Propašću osmanske opsade oformila se Sveta liga i započeo tzv. Veliki turski rat s ciljem protjerivanja Osmanlija iz Europe. Napredovanjem habsburške vojske prema srcu Balkana Dubrovnik je iz pragmatičnih razloga obnovio Višegradski ugovor s Leopoldom I. s obzirom da je on nasljednik ugarskih kraljeva kojima je Dubrovnik bio tributarna država sve do dolaska Osmanlija. Dubrovnik se uz to nadao teritorijalnim proširenjem u svoje zaleđe prema Popovu polju, iako do toga nikada nije došlo. Sve u svemu, Leopoldu I. Habsburškom se od 1686. do 1699. godine počeo plaćati danak od 500 dukata godišnje, kao što se i prije radilo ugarskim vladarima, ali odnosi s Osmanlijama nisu bili promijenjeni. U Grad je bio stigao carski rezident kao simbol habsburške vrhovnosti, iako u praksi nije imao nikakvu moć, već se radilo o nekom hibridnom stanju gdje je Dubrovnik čekao razvoj događaja, a također je Dubrovnik poslao svojega rezidenta u Beč. Dubrovniku je pod svaku cijenu bilo važno sačuvati trgovinu sa zaleđem, stoga se nadao da će Habsburzi, a ne Mlečani, osvojiti Balkan jer su vjerovali da bi s njima postigli bolje odnose.

³¹ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 151 – 173; Samardžić, *Veliki vek*: 443 – 481.

Odgovaralo im je imati jedinstveno carinsko područje u svome zaleđu pa i šire jer Leopoldovim osvajanjem Balkana bi se stvorilo ogromno carstvo Habsburgovaca koje bi obuhvaćalo Španjolsku, Napuljsko kraljevstvo (veliki dio Jadrana), Milansko vojvodstvo i čitav tok Dunava, zajedno s kolonijalnim posjedima.³² Godine 1694. osvojili su cijelo dubrovačko zaleđe na koje je Dubrovnik pretendirao i koje je Leopold I. uzeo pod svoju zaštitu, no Osmanlije su ofenzivom 6 godina kasnije vratili dio toga teritorija u svoje ruke. Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine sve su sile zadržale zauzeti teritorij, no zapelo je na pitanju razgraničenja s Dubrovačkom Republikom. Na kraju se odlučilo da se dubrovački i mletački teritorij neće dodirivati, stoga su Sutorina i zaljev Neuma pripali Osmanlijama, jednako kao i hercegovačko zaleđe, dok su Mlečani zadržali zaljev Kleka, nove stečevine u Boki Kotorskoj i u Dalmaciji. Uz to, carski je rezident napustio Dubrovnik te se prestao plaćati danak Caru.³³

2. 3. Dubrovačka Republika u prvoj polovici 18. stoljeća

Osmanskim porazima tijekom 17. stoljeća počeo se naslućivati novi smjer politike Dubrovačke Republike. S razvojem država zapadne Europe i Austrije rastao je i njihov interes za proširivanjem sfere utjecaja na Sredozemlje, pogotovo na srednjovjekovne komunalne države. To je prije svega bilo očito s španjolskim i austrijskim Habsburgovcima: dinastijska kuća koja se svim silama trudila proširiti svoj utjecaj na Jadran i Sredozemlje, što Uskočkim ratom, što Osuninim rovarenjem Jadranom, što Velikim turskim ratom i ostalim sukobima. Habsburgovci su godine 1700. prestali biti španjolska dinastija, ali je onaj austrijski ogranak bio u usponu: time je Španjolska izgubila interes za Dubrovnik jer je na čelo te države došao vladar iz obitelji Bourbon čija je dinastija vladala i Francuskom koja je imala vlastite interese na Sredozemlju koji su se sukobljavali s interesima sredozemnih pomorskih država. U prilog slabljenja tradicionalnih pomorskih država idu i habsburški proglasi o slobodnim lukama kao npr. Trsta i Rijeke 1719. godine kao i proglas o slobodnoj plovidbi Jadranom 1717. godine. Mletačka Republika je tako postala slabija te nije imala snagu nikome nametati svoju hegemoniju.³⁴ Od tada za Dubrovačku Republiku više nije predstavljala veću prijetnju, a sami je Dubrovnik novonastalim okolnostima dobio priliku za

³² Harris, *Povijest Dubrovnika*: 380 i 381.

³³ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 174 – 195; Samardžić, *Veliki vek*: 482, 483, 493 – 498.

³⁴ Foretić, Miljenko. *Dubrovačka Republika i Austrija*, priredio Josip Vrandečić, Matica hrvatska, Zagreb, 2017., str. 15- 20; Stulli, Bernard. *Studije iz povijesti Dubrovnika*, Konzor, Zagreb, 2001., str. 94.

revitalizaciju svoje pomorske trgovine i gospodarstva općenito. Ancona, jadranska luka Papinske Države, je već 1708. godine bila proglašena slobodnom lukom te je Dubrovnik od tada još više proširio svoju trgovačku i kulturnu vezu s tim gradom. Uspostavila se stalna pomorsko – kopnena veza Napulj – Dubrovnik – Solun – Carigrad. Trgovalo se s Trstom i cijelim Hrvatskim primorjem, pogotovo drvnom građom. Republika je zakonskim aktima uspjela poticati domaće pomorstvo i brodogradnju u čemu je bila poprilično uspješna.³⁵ S druge strane, kopnena trgovina cijele Dalmacije i Dubrovačke Republike sa zaleđem je slabljela koncentrirajući se na Hercegovinu, Bosnu i Crnu Goru jer ostatak raznim ugovorima i olakšicama bio vezan na Trst i Hrvatsko primorje.³⁶ No, tijekom 18. stoljeća u Dubrovačkoj Republici su se razvijali unutarnji staleški problemi. Radilo se o biološkom izumiranju patricijata i njihovoj sve većoj klanovskoj podjeli te je upravo to postupno pridonosilo tromosti dubrovačkog društva koje nije moglo uvijek spremno odgovoriti na političke promjene. O tome će se govoriti u nastavku ovoga rada.

Početak novoga stoljeća Dubrovačka Republika nije ostala pošteđena jadranskih preteznija drugih država, no nije se više radilo o dramatičnim događajima kao u stoljeću prije. Osmanlije su na nagovor Mlečana i bosanskih trgovaca otvorili manje skele u Risnu, Novom i Makarskoj, ali veće su nesuglasice nasupile s Francuskom. Već krajem 16. stoljeća Francuska je pokušala isposlovati kod Osmanlija da se sva kršćanska trgovina Levantom obavlja pod francuskom zastavom što im nije uspjelo, a Dubrovnik je tada plaćao najniže carine od svih. Početkom rata za španjolsko nasljeđe 1701. godine Francuska je odredila da se presretaju svi brodovi s dubrovačkom zastavom te da im se plijeni roba pod opravdanjem da štite Senjane i da su podložnici cara Leopolda. Republika je to demantirala, a plijenidba je prestala tek završetkom rata 1714. godine. U tom su se razdoblju razvile kurtoazijske veze s Ruskim Carstvom, točnije Petrom I. Velikim. No, problem je nastupio napadom švedskog kralja Karla XII. i Osmanskog Carstva godine 1711. Petar I. je tada poticao balkanske narode na ustanak protiv Osmanlija šaljući svim narodnim prvacima poziv za pobunu. Vlada je odbila sudjelovati u sukobu prepavši se osmanske odmazde i novih pljačka po rubnim posjedima Republike što se i dogodilo, no ne tolikim intenzitetom kao prije. Mir je nastupio u srpnju 1711. godine, iste godine kad i rat za španjolsku baštinu. Ta dva događaja idu u prilog tome da su sada u političke odnose Dubrovnika ušli i drugi akteri, tj.

³⁵ Stulli, *Studije iz povijesti*: 94 – 98, 109 i 110.

³⁶ Isto: 101; Harris, *Povijest Dubrovnika*: 389 i 390; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 198.

Francuska i Rusija.³⁷ Zatim je slijedio Drugi morejski rat, započet 1715. godine. Tim su ratom Osmanlije uspjele od Mletačke Republike zadobiti Peloponez, dok su Mlečani u savezu s Habsburgovcima oduzeli Osmanlijama dijelove Dalmacije i Banata. Tijekom tog trogodišnjeg rata dubrovački su podanici na rubnom teritoriju Republike, protiv Vladinih odredbi, pomagali susjedne kršćane pod Osmanlijama. Iz odmazde je trebinjski Osman – beg Dubrovniku uveo novu carinu tzv. pandurinu od 16% vrijednosti robe te je naposljetku zabranio kopneni prijevoz dubrovačke robe suprotno odluci Porte. U tome su razdoblju Mlečani opet okupirali dubrovačko zaleđe u Hercegovini, no na Porti se istaknuo dragoman Luka Kiriko, koji je nastupio kao dragoman u engleskoj delegaciji, te je zagovarao da teritorij dubrovačkog zaleđa ostane osmanski.³⁸

Sljedeći diplomatski uspjeh Dubrovnika se očitovao travničkim ugovorom iz 1754. godine. Njime su Dubrovčani osmanskim posredovanjem prestali Mlečanima plaćati carinu za plovidbu Jadranom, a Mlečani su se obvezali da neće sjeći dubrovačke šume niti koristiti more za ribolov. To ide u prilog političkog slabljenja Mlečana te stvaranju veće pomorske samosvijesti kod Dubrovnika, dodavši tome događaj iz 1751. kada su Dubrovčani odgovorili topovskom paljbom na mletačku galiju koja je bila pucala na tripolitanski brod u dubrovačkoj luci.³⁹

Daljni odnosi s Francuskom ukazuju na to da ona pod svaku cijenu želi proboj domaćih trgovaca u Dubrovnik i na dubrovački trgovačku mrežu s malim ili nikakvim sudjelovanjem svojeg takmaca Engleske. To je bilo vidljivo u tzv. aferi Viani iz 1756. godine. Radilo se o događaju kada je pomorski kapetan Louis Viani, nastanjen u Dubrovniku, naručio u gruškoj luci izgradnju trgovačkog broda. Bez odobravanja francuske i dubrovačke vlade započeo je taj isti brod opremiti topovima u svrhu gusarenja. Engleski predstavnik na Porti je prosvjedovao kod sultana kao i kod dubrovačkog predstavnika. Francuska se ispričala Dubrovniku naglašavajući da nikada nije dala nikakvo dopuštenje za prenamjenu broda, niti za Vianijevo skladištenje drvene građe u gruškoj luci. U vezi s time dubrovačka je Vlada izglasala dva zakona: za vrijeme rata nijedan stranac ne smije graditi brod na prostoru Dubrovačke Republike, i drugi da nitko ne smje skladištiti drvu građu ni za koju zaraćenu stranu. Sljedeće je godine Francuska za konzula u Gradu odlučila postaviti

³⁷ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 198 – 204.

³⁸ Cozzi, Knapton, Scarabello. *Povijest Venecije*, sv. II: 594 – 597; Lane, *Povijest Mletačke Republike*: 439; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 205 – 209.

³⁹ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 210 i 211.

rođenog Francuza Le Mairea. Njegov zadatak je bio pratiti gospodarska kretanja Dubrovnika i agitirati da levantski brodovi prestanu koristiti dubrovačku zastavu koja je plaćala najmanje carine. Vlada je odlučila u Pariz poslati franjevca Frana Sorkočević – Bobaljevića s ciljem da zatraži novog konzula. Novi konzul je bio Le Prevost za kojega se ispostavilo da je imao još gori karakter od svog prethodnika jer je Dubrovnik tretirao kao osmanski teritorij Levanta. Stoga je Vlada opet 1765. godine poslala Sorkočević – Bobaljevića da zatraži trećeg konzula što su francuski ministri odbili. Zatražili su da Prevost osobno sredi sporove na audijenciji kod dubrovačke Vlade što se i dogodilo te je od tada Prevost smirio svoj karakter.⁴⁰

⁴⁰ Isto: 235 – 238, 248 – 250.

3. Državne institucije, službe i zakonodavstvo Dubrovačke Republike

U ovom poglavlju se govori o ustroju i funkcioniranju institucija i službi Dubrovačke Republike. Autor ovoga rada naglašava da je bilo izazovno napraviti razliku između državnih institucija i magistratura nasuprot samom patricijatu kao nositelju vlasti i magistratima jer su oni srastali zajedno s Gradom i državnim ustrojem koji su sami formirali u povijesnom tijeku vremena. Na kraju je prevagnula ideja raslojavanja patricija i uopće pravnog poretka kojega su formirali s ciljem da ovaj rad bude pregledniji te kako bi se ustroj državne sfere mogao staviti nasuprot crkvenoj sferi.

Od iznimne je važnosti istaknuti da su se nadležnosti svih vijeća Republike preklapale jer je za vladanje bio presudan staleški monopol, a ne profesija i razdioba institucija! Zapisnici sjednica svih vijeća pokazuju koncentraciju određenih pitanja o određenim predmetima, ali podjela nadležnosti nikada nije bila normirana do kraja Republike. Senat je tako djelovao kao vlada, parlament, sud i gradsko vijeće, a Malo je vijeće, zamišljeno kao dio izvršne vlasti, također raspravljalo o državnoj politici, sudilo je i donosilo naredbe. Veliko vijeće je pak donosilo državne zakone, a potom odobrenje gradskim gospođama za uvoz vina.⁴¹

Institucije su se počele formirati tijekom srednjeg vijeka, a sazrele su tijekom 14. stoljeća te su kao takve s malim preinakama ostale funkcionirati sve do postojanja Dubrovačke Republike 1806. godine. Na njihovo formiranje je utjecala Mletačka Republika koja je od 1205. do 1358. godine vladala Dubrovačkom komunom na čvrsto utemeljenom pravnom poretku⁴², no utjecala je i prijašnja bizantska vlast. Tijekom bizantske vlasti poglavari dubrovačke općine su bili prior i strateg.⁴³ S vremenom je zadobio čisto formalnu ulogu jer je komunom de facto vladao lokalni knez s odličnicima, tj. začetnicima kasnijeg patricijata.⁴⁴ Početkom mletačkog vrhovništva 1205. godine dubrovačka je komunalna autonomija postala suženija iz razloga što Mlečani nisu htjeli stvoriti trgovačku konkurenciju. Sva sudska i izvršna vlast je bila u rukama komunalnog kneza,

⁴¹ Vojnović, Kosta. „Crkva i država u dubrovačkoj republici“, I., u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 119, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1884., str. 56; Janeković - Römer, Zdenka. „Staleška uvjetovanost vlasti u Dubrovačkoj Republici“, u: *Acta Histriae*, br. 7, sv. I, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 1999., str. 221.

⁴² Harris, *Povijest Dubrovnika*: 138.

⁴³ Janeković - Römer, Zdenka. *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 1999., str. 127.

⁴⁴ Statut grada Dubrovnika 1272., uvod napisao: Cvitanić, Ante., prevoditelji: Križman, Mate i Kolanović, Josip, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1990, str. 10.

koji je bio Mlečanin, i Maloga vijeća. Posljedično su nastajali sukobi između vrhovništva i komune što je s vremenom rezultiralo popustom stege, a to je pak dovelo do veće samosvijesti lokalnog patricijata.⁴⁵ Zanimljivo je to što su se Dubrovčani svim silama trudili politički emancipirati od Mlečana držeći utjecaj njihovih institucija neupitnim. Veća samosvijest Dubrovnika je s vremenom postala sve izraženija, a proces se može pratiti u cijeloj tadašnjoj Europi jer je pojava novog staleža samosvjesnih trgovaca išla rame uz rame s njegovim trgovačkim interesima koji su se trebali kanalizirati politikom koja bi njoj išla u korist.⁴⁶

Nije moguće od samih početaka pratiti pravni poredak Dubrovnika. Prvi sigurniji izvor iz kojega se posredno mogu iščitati institucije dubrovačke komune, tj. kasnije države je ugovor Dubrovačke komune i bugarskog cara Mihajla Asena iz 1253. godine.⁴⁷ Razni su se sporovi prije kodifikacije Statuta rješavali putem običajnog prava koje se djelomično prelilo u Statut, a s vremenom ga je pratilo i nadopunjavalo.⁴⁸

Mlečani su ostavili tragove svoje uprave što je vidljivo u samom ustroju institucija i njihovom razvoju, no Dubrovčani su tu tradiciju prilagodili svojim lokalnim prilikama. Jedna od važnijih ostavština tijekom mletačke uprave je bilo donošenje Statuta grada Dubrovnika, tj. *Liber statutorum civitatis Ragusii* 1272. godine.⁴⁹ Ne zna se kako je točno tekla izradba Statuta, no može se reći da je redaktor bio upoznat s lokalnim dubrovačkim propisima, običajnim pravom, ali i terminologijom i sistematikom općeg europskog prava koje se temeljilo na rimskom i kanonskom pravu.⁵⁰ On je prvenstveno nastao zbog razvitka trgovačke djelatnosti, posljedično razvitkom komunalnih organa vlasti, a sve sa ciljem veće pravne sigurnosti robe u razmjeni i općenito rada komune kao pravnog jamca. Iz proemija Statuta je vidljivo da su i prije njegove kodifikacije postojale određene pisane pravne odredbe kojima se služilo. On je bio potvrđen od Velikog i Malog vijeća kao i od Narodnog zbora.⁵¹

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Harris, *Povijest Dubrovika*: 140 i 143.

⁴⁷ Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. II: 122.

⁴⁸ Lonza, Nella. „Dubrovački statut: temeljna sastavnica pravnog poretka i biljeg političkog identiteta“, u: *Statut grada Dubrovnika*, ur: Ante Šoljić, Zdravko Šundrica, Ivo Veselić, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002., str. 14.

⁴⁹ Cvitanić, *Statut*: 11.

⁵⁰ Lonza, *Statut*: 19.

⁵¹ Cvitanić, *Statut*: 12 i 17.

Statut je pisan latinskim jezikom uz pokoju riječ grčke etimologije, ali sadrži i mnogo slavenskih riječi.⁵² Sama riječ *statut* ima dvojako značenje: pravna odredba, tj. norma ili čitava statutarna zbirka. Nikad se nije tiskao, već samo prepisivao, vjerojatno zbog ograničenog tržišta jer dubrovačke institucije nisu bile prekompleksne, a zasjedale su u dvije povezane zgrade Dvora i Vijećnice pa je nekoliko službenih primjera bilo dovoljno. Uz to, patricijski krug je bio uzak i s vremenom se sužavao te za njihove privatne potrebe nije bilo važno tiskati Statut. Nerado se mijenjao jer je patricijima tradicija bila važna za politički legitimitet, a ustaljeni pravni poredak je bio podupiratelj državne snage.⁵³

Odlaskom Mlečana i daljnjim razvitkom komune, tj. Republike, pojavila se potreba za donošenjem novih zakona koji su se upisivali u tri nove različite knjige. Do pisanja zakona u novu knjigu nije došlo zato što su korice prethodne bile ispunjene, već da bi se dobila bolja preglednost koja ipak nikada nije bila potpuno postignuta. Tako su se npr. novi zakoni počeli unositi u Zelenu knjigu pa bi se nastavili u Statut i dalje u Zelenu knjigu. Tako je bilo do početka 15. stoljeća kada se odredilo da se Statut i Knjiga svih reformacija nipošto ne smiju izmjenjivati.⁵⁴ Knjiga svih reformacija (*Liber omnium reformationum*) se počela pisati 1335. godine, sadržavala je sve odredbe koje nisu bile ušle u Statut, a pisala se do 1410. godine. Naziv *reformationum* se ne odnosi na reforme, već na odredbe. Zelena knjiga (*Liber viridis*), nazvana tako po zelenoj boji korica, sadrži zakonske odredbe od 1358. do 1460. godine. Većinom govori o ustroju sudova tako da se građanski sud odvojio od krivičnog te se uredila žalbena procedura. Regulirala je položaj kancelara i notara te uredila propise novoagregiranog teritorija. Žuta knjiga (*Liber croceus*) je također tako nazvana prema žutoj boji svojih korica. U nju su se unosile sve zakonske odredbe od 1460. godine pa sve do prestanka postojanja Republike početkom 19. stoljeća.⁵⁵ Također su postojale dvije zakonske knjige koje su određivale carinske zakone, carine i ostale predmete vezane uz to: Statut carinarnice (*Liber statutorum Doane*) iz 1277. godine i Novi carinski zakonik (*Capitolare della Doana grande*) iz 1413. godine. Uz to, postojali su Statut otoka Lastova iz 1310. godine i Statut otoka Mljeta iz 1345. godine i Stonske odredbe iz 1397. godine koji su uređivali sudske odnose na spomenuta dva otoka i Pelješcu.⁵⁶ Svi poststatutarni zbornici su sadržavali zakone unesene

⁵² Cvitanić, *Statut*: 20.

⁵³ Lonza, *Statut*: 12, 31, 42 i 43.

⁵⁴ Isto: 26 i 27.

⁵⁵ Cvitanić, *Statut*: 20.

⁵⁶ Isto: 21.

kronološkim, a ne tematskim redom. To je dovelo do potpunog kaosa u snalaženju. Izrada indeksa je trebala pomoći u snalaženju, a sastavio ga je Frano Gundulić u 2. polovici 16. stoljeća.⁵⁷

3. 1. Zbor pučana

Vrijedilo bi napomenuti da je prije složenije segregacije dubrovačkog stanovništva na povlaštene patricije i ostale te konačnog formiranja institucija u 12. stoljeću postojala institucija koja se zvala Zbor pučana ili *Arengum*. Naime, u to razdoblje, pa i prije, uz Dubrovnik se vezao epitet *communitas* ili *civitas Ragusina* što je označavalo svu zajednicu jednakopravnih građana, a time i gradsku autonomiju pod vrhovništvom Mlečana. Zajedništvo građana je bilo utjelovljeno upravo u toj samoupravnoj instituciji koja je uz patricije okupljala kler i pučane. Oni su zajedno odlučivali o utemeljenju i darivanju crkvenih institucija, o tributu Mlečanima, o raznim davanjima, izgradnji i međunarodnim obvezama. No, Zdenka Janeković – Römer tvrdi da se iz ranijih izvora iščitava da je gradska elita, tj. patriciji, polako prisvajala razne nadležnosti jer su upravo oni pripremali i raspravljali prijedloge dok je Zbor pučana samo izglasavao. Stoga se pojam patricijata s vremenom poistovjetio s članstvom u Velikom vijeću. Tako je komunalnu jednakost zamijenila stroga društvena hijerarhija u kojoj je *jednakost* postala sužena samo na patricijski krug.⁵⁸

3. 2. Veliko vijeće

Tu instituciju su činili svi punoljetni muški patriciji. U 12. stoljeću je bila sačinjena od 300 patricija, 1520. godine od 150, a poslije potresa 1667. godine njih 80. Svi su se patriciji od 1440. godine upisivali u knjigu *Zrcalo Velikog vijeća*, zajedno s drugim službenicima, a ono se javno čitalo u vijećnici jednom godišnje kada su svi velikovijećnici trebali biti prisutni.⁵⁹ Iz njega se vidi da je protokom vremena broj patricija padao. Knjiga se prije svega vodila za pregled mandata i vakancija te za nadzor nad izborima, odnosno za bilježenje hijerarhije vlasti i tako je postao kolektivni statusni simbol. Inicijacija u patricijat se zapravo događala upisom u *Zrcalo* početkom

⁵⁷ Lonza, *Statut*: 30 i 31.

⁵⁸ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 58 – 61.

⁵⁹ Vojnović, Kosta. „O državnom ustrojstvu Republike Dubrovačke“, u: *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički*, knj. 32., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1891., str. 46 – 48.

svake godine. Tako je članstvo u Velikom vijeću postalo simbol vlasti i razlikovni kriterij u odnosu na ostale.⁶⁰

Od 1358. godine je postalo izborno tijelo svih vijećnika državnih institucija. Svakog 1. prosinca birali su kneza za siječanj, a ostalim se mjesecima knez birao krajem tekućeg mjeseca za sljedeći mjesec. Svi magistrati za Grad bili su birani u prosincu, pokrajinski knezovi 1. ožujka s početkom mandata 1. svibnja, dok je stonski knez bio biran 1. prosinca s početkom mandata 1. siječnja jednako kao i knez Grada.⁶¹

Veliko Vijeće je nakon 1358. godine vodilo vanjsku politiku i brinulo se o obrani, državnim prihodima, opskrbi, trgovini, javnoj gradnji, stanovništvu i sl. Sačuvalo je vrhovni autoritet jer je bilo staleško okupljalište vlastele i zato što je do kraja samostalnosti sačuvalo pravo biranja svih vijećnika što mu je bila i glavna zadaća. Tamo su se mijenjali zakoni, raspravljale i potvrđivale odluke Senata i Malog vijeća. Tijekom 15. stoljeća neke su se nadležnosti počele seliti na Malo vijeće i Senat, no Veliko vijeće je uvijek ostalo vrhovno tijelo vlasti.⁶²

Sve do svibnja 1332. godine u Veliko vijeće su mogli ući svi domaći muškarci koji su se istaknuli bogatstvom i uspješnom službom, a članstvo u vijeću nije bilo izjednačeno s patricijatom: k tomu se težilo. Spomenute je godine Veliko vijeće odredilo da se popišu svi članovi Velikog vijeća i oni uglednici koji bi to mogli postati. Tako se formirao krug povlaštenih jer se nasljedno pravo ustanovilo kao konstitutivno načelo vijeća. Time je Veliko vijeće u potpunosti zamijenilo pučku skupštinu i postalo je nositelj suvereniteta zastupajući čitavu zajednicu, iako cijela zajednica nije bila predstavljena u njemu. Od tada se politička moć u Dubrovniku počela temeljiti na „plemenitom rođenju” jer su se tako čuvale političke povlastice patricija koji su ih sami za sebe stvorili, spriječila se privatizacija moći u rukama pojedinca ili obitelji, a taj se proces danas u historiografiji naziva „zatvaranje Velikog vijeća”. Svaki patricijski muški pojedinac je dobio pravo na političku karijeru, a osobno iskustvo i afiniteti su ovisili u kojem smjeru pojedinac želi krenuti.⁶³

3. 3. Vijeće umoljenih ili Senat

Počeci ove institucije se mogu pratiti još u 12. stoljeću, točnije u dokumentu o Slobodi svetog Vlaha iz 1190. godine kada se prvi put spominju kao *sapientes*. U Statutu iz 1272. godine se ne

⁶⁰ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 97 i 98.

⁶¹ Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 48 i 49.

⁶² Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 96 i 97; Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 50.

⁶³ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 61 – 65.

spominju, iako se iz tadašnjih dokumenata vidi da su postojala, stoga se zaključuje da je to bila nestalna institucija te odatle vjerojatno i potječe naziv *rogati*, tj. *umoljeni*. Vijeće umoljenih je postalo stalno vijeće u 14. stoljeću te mu je bilo povjereno odlučivanje o vanjskoj politici, no s vremenom je preuzimalo sve više predmeta. Njihov broj je također varirao: krajem 15. stoljeća ih je bilo 61, poslije Velike trešnje iz 1667. godine 41 i ta se brojka ustalila do kraja Republike, a plemići su trebali imati navršених 50 godina da bi mogli ući u Senat. Od 16. stoljeća Senat se sastajao 4 puta tjedno, dok je Veliko vijeće znalo zasjedati samo jednom mjesečno da bi izglasalo prijedloge Senata i odabralo nove činovnike. To ide u prilog važnosti Senata, no senatori, unatoč moći, nikada nisu dovodili u pitanje pravo Velikog vijeća da potvrdi njihove odluke čime se spriječilo formiranje oligarhije, a očuvala postojanost aristokracije.⁶⁴

Tako je Senat, kada je Republika već bila zrelo formirana, raspravljao politička pitanja i predlagao zakone, a Veliko vijeće ih je izglasavalo: kao nekadašnji odnos Zbora pučana i Velikog vijeća, samo što je sada Veliko vijeće možda u podređenijem položaju. Zatim se u zapisnicima uviđa da je Senat donosio odluke o gradskim pitanjima iznimne važnosti kao npr. o utvdama i obrani, redarstvu, gospodarskim mjerama, državnim prihodima i rashodima. Biraio je poslanike i konzule, predlagao je sindike i kapetane galija, vodili su prepisku s drugim vladarima, prikupljali informacije o stanju u drugim državama, predlagali su trebinjsko – mrkansko i stonsko biskupa koji su isto bili patriciji. Djelovali su kao posljednji prizivni sud te su svojstveno tome odlučivali o smrtnoj kazni ili sakaćenju, rješavali su osjetljive predmete koji su se ticali vlastele, sudili su u izdajama, u nesuglasnostima patricijskih obitelji itd., no s promjenom vremena su neke od tih nadležnosti bile prebacivane na Malo vijeće. Zbog važnosti odluka, vodili su poseban zapisnik znan kao *Tajne vijeća umoljenih*, tj. *Secreta Rogatorum*, kako bi mnoge odluke ostale u tajnosti, a išlo se do te mjere da su se zapisi najtajnijih odluka uništavali.⁶⁵

3. 4. Malo vijeće

O boku kneza nalazilo se Malo vijeće, nastalo kad i sami Grad, barem prema navodu Koste Vojnovića. Prema Statutu, Malo vijeće je bilo sastavljeno od ukupno 11 članova od kojih su 5 bili suci birani među 10 osoba po nahođenju Velikog vijeća od strane samog Velikog vijeća i među 5 osoba prema nahođenju Malog vijeća. Birani nisu smjeli biti iz iste obitelji, a na dužnost bi stupili

⁶⁴ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 99, 100 i 102; Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 57.

⁶⁵ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 100 – 102.

na spomendan svetog Mihaela (29. rujan), mandat im je trajao 1 godinu te sljedeće godine nisu smjeli biti ponovno birani. Tijekom mletačke uprave u 12. stoljeću birali su s knezom sve ostale činovnike. Ovisili su o mletačkom knezu, ali su u isto vrijeme bili i produžetak njegove moći jer je ta institucija ostajala više – manje nepromjenjiva dok su se knezovi mijenjali. Prema Zdenki Janeković – Römer, jedna od najvažnijih značajki te institucije je bilo održavanje kontinuiteta izvršne vlasti upravo zbog brze promjene knezova. Do 1359. godine, kako se to čita iz izvora, velikovijećnike je birao knez samostalno ili knez zajedno s Malim vijećem, a nakon toga je Veliko vijeće potvrđivalo sve druge vijećnike.⁶⁶

U 14. stoljeću Malo vijeće se bavilo predmetima vezanim uz komunalni život kao npr. predmeti javne higijene, nabave hrane za Grad, davanja u zakup razne daće i prihode Grada i reguliranje standarda težine utega. Upravo su danas zapisi Malog vijeća veliki izvor za poznavanje dubrovačke svakodnevnice. Također, ono je tada imenovalo knezove drugih dijela Republike, carinare, poručnike na brodovima, biralo je školske učitelje, nadziralo je upravu crkvenih dobara i sl.⁶⁷ Prokurator Gospe Velike su odgovarali izravno tom vijeću. Imenovalo je i slalo poslanike, brinulo se o državnim darovima za strane vladare, organiziralo obranu općine. Nakon potresa 1667. godine broj članova se smanjio sa 11 na 7. Zajedno s knezom je predstavljalo državu te primalo strane audijencije i vršilo je cenzorsku djelatnost.⁶⁸

3. 5. Knez

Ime i pojava kneza bi moglo ukazivati na superiornost, ali on se nije razlikovao od nekog drugog patricija. Knez se do 30-ih godina 12. st. nazivao *prior*, kasnije *comes* te naposljetku od 1358. godine *rector*, tj. slavenski *knez*. Upravo je od te godine Veliko vijeće počelo birati sve službenike te su promjenom naziva htjeli naglasti prekid mletačke uprave. U vrijeme mletačke uprave mandat mu je trajao 2 godine, te se postupno spuštao na 1 godinu, 6 mjeseci, 20 dana te naposljetku 1 mjesec. Dubrovački se knez u kasnom srednjem i u ranom novom vijeku birao među senatorima od strane Velikog vijeća apsolutnom većinom glasova, trebao je biti stariji od 50 godina, a ista je osoba mogla biti izabrana tek nakon 2 godine. Kratkotrajnost mandata je bila

⁶⁶ Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 40 i 41; Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 98 i 99.

⁶⁷ Isto: 42; Isto: 99.

⁶⁸ Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 43 - 45.

najbolja prevencija privatizacije vlasti iz koje su potencijalno mogle nastati podjele, ali i prave pobune. Tijekom mletačke uprave u njemu je bila koncentrirana vrhovna sudbena vlast u kaznenim pitanjima koju je kasnije dijelio s 5 članova Maloga vijeća. To je s vremenom dovodilo do težnje za tiranijom te se stoga sudska vlast počela dijeliti od izvršne. Od 16. stoljeća do nestanka Republike znao je suditi u građanskim parnicama do najviše 3 dukata.⁶⁹

Njegova je uloga tijekom Dubrovačke Republike bila isključivo reprezentativna predstavljajući dostojanstvo Republike. Čuvao je državne pečatnjake, tajne isprave i ključeve gradskih vrata. Za njega se često veže moto *primus inter pares* što znači da je njegov glas u vijećima bio jednak glasu bilo kojeg drugog vijećnika s obzirom da je predsjedavao u Velikom vijeću, Senatu i Malom vijeću, odnosno nije imao nikakav superiorniji autoritet od drugih u svim vijećima.⁷⁰ Pred Veliko vijeće je iznosio prijedoge Malog vijeća, a ne vlastite.⁷¹ Za vrijeme jednomjesečnog mandata nije smio napustiti Knežev dvor u kojemu je boravio, nego samo u vrijeme službenih svečanosti kada je trebao biti odjeven u kneževsko ruho praćen s 24 zdura (stražara) i ostalom pratnjom.⁷² Po isteku jednomjesečnog mandata čuvar zatvora bi napravio popis imovine te bi knezu naplatio štetu ako su postojale nepravilnosti u odnosu na popis inventara prijašnjeg kneza.⁷³

Knez je imao i svojeg pomoćnika, vikara. Ta je služba bila nasljeđe bizantske administracije. Za vrijeme mletačke uprave ta je osoba bila Dubrovčanin, a birao ga je knez. De facto je bio vrsta komornika koji je prikupljao darove u naturi, brinuo se za knežev objed i druge potrebe. Po kneževim i državnim potrebama trebao je putovati po teritoriju općine, tj. Republike.⁷⁴

3. 6. Čuvari pravde

Ta je institucija nastala nakon 1477. godine. Brojali su 5 članova, a trebali su imati navršениh 50 godina. Nakon Velike trešnje broj im se smanjio na 3, a dob za članstvo na 45 godina. Zadaća im je bila da se vlastitom inicijativom, ili inicijativom nekog vijećnika, tijekom sjednica Velikog

⁶⁹ Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 36 i 37; Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 127, 128 i 130.

⁷⁰ Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 38.

⁷¹ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 129.

⁷² Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 39.

⁷³ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 129.

⁷⁴ Isto: 130.

vijeća i Senata, opiru određenoj odluci ukoliko se utvrdi da je protuzakonita. Također, pod nadzorom im je bila izvršna vlast Maloga vijeća, a mandat im je trajao 1 godinu.⁷⁵

3. 7. Državni tajnici

Tijekom srednjeg vijeka na funkciju državnih tajnika bili su pozivani stranci izučeni u toj profesiji. Ta je institucija prisustvovala sjednicama svih vijeća. Čuvali su oporuke te su sastavljali ugovore za privatnike. Vodili su zapisnike i sastavljali državne ugovore te potpisivali državne spise. Bili su čuvari arhiva i čuvali su ključeve pisarnice, arhiva i ureda. Postojala je i tzv. slavenska kancelarija u okviru državnih tajnika, a vršili su korespondenciju i sastavljali općenito pravne dokumente na „slavenskom” jeziku. Institucija je bila sastavljena od 4 tajnika. Najstariji se zvao *veliki tajnik*, a ostali *podtajnici*.⁷⁶

*

Opisavši glavne institucije Dubrovačke Republike pažnja bi se trebala posvetiti nižim službama koje su bile „operator” vlasti te onim ladanjskim službama na teritoriju Republike izvan Grada. Ladanjske službe nisu bile toliko popularne jer su se obnašale daleko od grada, a i zahtijevale su strožja pravila ponašanja. Širenjem teritorija širile su se i teritorijalne službe. Niže službe carinarnika ili kamerlenga su za mnoge tadašnje ljude bile poprilično dosadne, ali su pripomogle u gradnji karijere, a neke od njih su mogli obnašati i pučani. Službenici su obično birani na mandat u trajanju od jedne godine. To su prvenstveno bile službe podknezova Stona i Pelješca, Primorja Župe i Konavala. Otoci Lastovo, Mljet, Šipan, Lopud i Kalamota (službeni hrvatski naziv Koločep) su katkad imali zajedničkog, a katkad zasebnog kneza. Također su postojali kapetani koji su stolovali u Malom Stonu, na planini Podzvizd ili u Trstenici, ovisno o povijesnom razdoblju, zatim u Cavtatu i tvrđavi soko u Konavlima. Svi su ti službenici imali određeni broj pomoćnika koji su bili svećenici ili pučani.⁷⁷

Sjedište kneza za Župu Dubrovačku je u 2. polovici 16. stoljeća bilo prebačeno u Mandaljenu. Mandat mu je trajao 1 godinu. Imao je vlastitog tajnika kojega je biralo Malo vijeće, a oslanjao se

⁷⁵ Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 59, 60 i 62.

⁷⁶ Isto: 62 i 63.

⁷⁷ Harris, *Povijest Dubrovnika*: 156.

na lokalnu strukturu samouprave i sazivao je zbor koji se sastojao od *kaznaca* – predstavnika manjih oporezivih jedinica Župe. Lokalcima je zadaća bila čuvati granicu i slušati proglose Vlade na narodnom jeziku kako bi provodili volju centralne uprave.⁷⁸

Lopud je imao vlastitog kneza koji je, ovisno o razdoblju, upravljao Kalamotom i Šipanom, a otokom je vladala lokalna bratovština koja je bila vlasnik većine nekretnina otoka sa sjedištem u crkvi Gospe od Šunja. Kneza Lopuda je svakog ožujka biralo Veliko vijeće i služio je kao glavni administrator i sudac na otoku. Svakog svibnja je sazivao zbor na kojem je prenosio proglose centralne uprave u skladu s lokalnim zakonima. Prema potrebi je plovio i do Kalamote da izvidi tamošnje stanje, a imao je i tajnika. Knez Stona i Pelješca je bio od velike važnosti zbog samog isturenog teritorija koji je bio sklon gusarskim napadima s mora, ali i zbog važnosti solana. Imao je 4 konja, 3 slugu i jednog pomoćnika koji je tradicionalno bio svećenik, a on sam je pokrивao njihov trošak od vlastite plaće koja je iznosila 200 perpera. Mandat mu je trajao jednu godinu te je usko surađivao s kapetanom Trstenice, a lokalnom su stanovništvu dijelili oružje kako bi se područje efikasnije branilo. Birao je dvoje lokalaca koji su mu pomagali u nižim sudskim pitanjima prema lokalnim običajima.⁷⁹

Pripojenjem Konavala u prvoj polovici 15. stoljeća uredio se poredak toga područja. Knez Konavala je vladao iz Pridvorja – izrazito udaljenog i tmurnog mjesta. Od 1636. godine mandat mu je trajao 1 godinu, a ne više 6 mjeseci. Imao je tajnika i pomoćnike koje je podmirivao od svoje plaće koja je iznosila nekada 500, a nekada 300 perpera. U tvrđavi Soko je službovao kapetan Konavala te je bio potpuno odvojen od svijeta jer su za ulazak i izlazak iz te tvrđavice bila propisana posebna pravila zbog straha od zauzimanja.⁸⁰

Knez Mljeta se nalazio u mjestu Babino Polje. S obzrom da je najveći zemljoposjednik na otoku bio benediktinski samostan Svete Marije te da je otok već imao svoj statut i običaje, nijedan dubrovački patricij tamo nije posjedovao zemlju. No, patricijat je uvijek nastojao da opat bude njima odana osoba kako bi se otok držao na oku. Zadaća kneza je bila sa dvojicom otočkih starješina voditi manje sudske parnice prema lokalnim običajima te motriti plovidbu brodova u neposrednoj blizini. Lastovo je bilo u sličnom položaju kao i Mljet. No, stvar je u tome što je Lastovo imalo već izgrađenu lokalnu elitu s tradicijom lokalnog vladanja čiji je animozitet prema

⁷⁸ Isto: 157.

⁷⁹ Isto: 157 - 159.

⁸⁰ Isto: 159 i 160.

centralnoj upravi u Gradu došao do izražaja početkom 17. stoljeća. Knez je imao svoga tajnika i pomoćnika za oporuke, a na otoku je postojala javna škola.⁸¹

Dubrovačko je pravosuđe u potpunosti bilo u rukama patricijata: oni su jedini mogli donositi zakone i dijeliti pravdu. Od 15. stoljeća se sudilo isključivo u Kneževu dvoru. Sredinom 15. stoljeća sud se razdvojio na građanski i kazneni te se uveo i prizivni sud. Po 6 patricija su činila oba suda, birali su se među najuglednijima, a pomagali su im kancelari, jedan u građanskom dok je drugi pomagao u kaznenom sudu. Presjedavatelj suda se zvao *konzul*. Suci su slušali službe dva do tri puta tjedno dok su subotom ispitali svjedoke. Ako je bilo mnogo parnica radili su i više dana, osim blagdanima. Zanimljivo je da su službe sudaca uvijek bile popunjene unatoč niskoj plaći jer cilj obnašanja te službe bio je zadobiti iskustvo i prestiž da bi se jednog dana dosegla klupa u Senatu.⁸²

Služba državnih odvjetnika je prije svega postojala za zaštitu temelja Republike. To su bili de facto državni tužitelji, pokretali su parnice i predlagali kazne. Mandat im je trajao jednu godinu. Postojala je i služba privatnih odvjetnika koje je biralo Veliko vijeće koje ih je i plaćalo. Privatni odvjetnici nisu smjeli zagovarati više stranaka istovremeno te nisu smjeli sudjelovati u parnicama rođaka niti se družiti sa svojim klijentima.⁸³

Poslanička služba je nekada znala biti od presudne važnosti za sami položaj Republike. Poslanici su obično bili patriciji, nekada čak i osobe koje su nastanjene u tom mjestu u kojem se treba obaviti poslanički zadatak. Svojom službom su riješavali vitalne interese Republike te su je svojom pojavom predstavljali. Stoga su trebali biti vješti u govorništvu i predstavljanju. Ta se služba odabirala *ad hoc*, a mandat je trajao sve dok Senat ili Veliko vijeće to ne bi odredili.⁸⁴ Čuvari pravde su držali u ravnoteži sve provedbe državnih zakona kao i rad institucija i magistrata pojedinačno te ako je neka odluka uopće u skladu sa zakonom. Njih 5 su svake godine birali velikovijećnici iz 5 patricijskih obitelji, a trebali su imati 50 godina ili više.⁸⁵ Služba sindika je podrazumijevala 3 službenika koja je od 1492. svake godine birao Senat, a zadaća im je bila

⁸¹ Isto: 160 i 161.

⁸² Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 133 i 134.

⁸³ Isto: 134 i 135.

⁸⁴ Isto: 136 i 137.

⁸⁵ Vojnović, Kosta. „Sudbeni ustroj Republike Dubrovačke: druga perioda od godine 1460 do 1667“, u: *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred filologičko-historički i filosofičko-juridički*, knjiga 37, Zagreb, 1893., str. 174 i 175.

pregledavati rad utvrda na prostoru Republike.⁸⁶ Justicijari su bili službenici koji su nadgledali ispravnost utega i mjera. Bilo ih je pet, a njima kao i članovima njihovih obitelji trgovačka je djelatnost bila ograničena. Carinici su sjedili u carinarnici te vagali i procjenjivali robu. Ta je služba obično bila povjerena mlađim patricijima. Masariji su ubirali općinski, tj. republički novac od carina, pristojbi, trošarina i zakupa. Kamerlengi su skupljali prihode državnih ureda. Ispitivači računa su nadzirali sve državne prihode i rashode, a nepravilnosti su predočavali Malom vijeću te su predlagali donošenje propisa o državnim financijama. Kacamorti su bili *ad hoc* službenici, njih petorica, birani od Velikog vijeća u vrijeme epidemija, a imali su velike ovlasti. Glavna im je zadaća bila da se cjelokupno stanovništvo pridržava pravila karantene. Patricijska vijeća o nadgledanju državnih izgradnja su bila izglasana u Velikom vijeću. Njihova je zadaća bila nadgledanje javnih radnji te vođenje zapisnika i financija o javnim gradnjama.⁸⁷

Prokurator Gospe Velike je bila jedna od prestižnijih službi u Dubrovniku. Njihova zadaća je bila briga o dobrotvornim zakladama i bolnicama te upravljanje imovine samostana i same prvostolne crkve. Službu su dobivali stariji patriciji, a djelovali su prema uputama vijeća što je samostane i nadbiskupa stavilo u financijski potpuno podređen položaj. Novac koji bi privatnici dodijelili lokalnoj crkvi bi zapravo išao u ruke glavnog prokuratora, tj. blagajnika Gospe Velike, a on bi taj novac, u suglasnosti s drugim prokuratorima, uložio u neke od talijanskih banaka. Tako bi na glavnicu dolazila kamata čijim bi se ubiranjem trošio novac za određene stvari kojima je novac bio namijenjen. Upravo se s djelatnosti prokuratora Gospe Velike veže dobrotvorna ustanova *Opera Pia* koja je funkcionirala upravo od tog velikog novca privatnih oporučitelja, slično kao *Monte di Pieta* u Veneciji ili Firenci. Samo je Vladi takav izvor prihoda bio pouzdaniji od javnih zajmova.⁸⁸

⁸⁶ Isto: 176.

⁸⁷ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 141, 142, 144 i 153.

⁸⁸ Vojnović, *O državnom ustrojstvu*: 34; Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 143 i 144.

4. Crkva u Dubrovačkoj Republici

Katolicizam je oduvijek bio dio identiteta Dubrovčana te je bio neraskidiv dio državne ideologije, most prema zapadu preko kojega su na istočnu obalu Jadrana dolazile nove filozofske koncepcije i oblik vlasti. Upravo je katolicizam bio alat kojim su Dubrovčani branili svoju slobodu pred ostalim silama te oslonac te iste slobode kroz stoljeća.⁸⁹ Republika je bila ekskluzivno katolička država. Njezini stanovnici prema svim zakonima nisu ni smjeli biti ikoje druge religije.⁹⁰ U dubrovačkom bogoslužju se izvodio latinski obred. U katedrali su misa i propovjed bile na latinskom ili talijanskom jeziku za patricije, dok se u bogoslužju franjevačke i dominikanske crkve koristio narodni jezik za narod. U Stonskoj biskupiji se također koristio narodni jezik, dok se u Trebinjsko – mrkanskoj biskupiji koristio staroslavenski, a kasnije narodni jezik.⁹¹ Crkveni ustroj Dubrovnika za vrijeme komune pa i za vrijeme Republike jedva da se mijenjao. Zadobivanjem novog teritorija on se samo uključivao u već postojeći ustroj.⁹²

Svjetovna vlast je u lokalnoj Crkvi vidjela političku konkurenciju jer je Crkva izjednačavala pripadnike različitih staleža pružajući svima uspon u karijeri, a s gledišta ekskluziviteta patricija to je bilo neprihvatljivo. U takvom kontekstu bi trebalo gledati želju svjetovne vlasti za nadzor nad izborom crkvenih velikodostojnika, ponajviše nadbiskupa jer je sprega svjetovne i crkvene vlasti mogla ugroziti postojeći patronat države nad crkvom i dati političku premoć nekom patricijskom rodu koji bi zadobio papu kao jakog saveznika.⁹³ Iako u vječnom nastojanju za kontroliranjem nadbiskupa i crkve u samoj državi, Dubrovnik nikada nije doveo u pitanje vrhovni autoritet Papinske države. I jedna i druga država su imale tijesne interese na Balkanskom poluotoku, tj. dubrovačkom zaleđu te su jedna u drugoj vidjele velikoga saveznika. Dubrovnik je uvijek težio teritorijalnoj ekspanziji prema zaleđu i privlačenju tamošnjih ljudi, a plan Papinske države je bilo pokrštavanje koje bi bilo još jedan alat za dubrovačku ekspanziju. Poklisari su uvijek donosili informacije iz zaleđa u kojem su postojale naseobine Dubrovčana koje su imale slobodu prakticiranja religije. Državi je na njezinom teritoriju uvijek bilo u interesu provoditi katolički kanon, ali bez ikakvog uplitanja rimske politike u unutarnje stanje države. Treba spomenuti da je

⁸⁹ Harris, *Povijest Dubrovnika*: 242.

⁹⁰ Lupis, Vinicije. „Sloboda utemeljenja crkvenih župa dubrovačke nadbiskupije te Stonske i Trebinjsko-mrkanske biskupije u XVIII. stoljeću“, u: *Crkva u svijetu*, Vol. 50 No. 1, Katolički bogoslovni fakultet, Split, 2015., str. 82.

⁹¹ Vojnović, *Crkva i država*, I: 67 i 68.

⁹² Lupis, *Sloboda utemeljenja*: 83.

⁹³ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 217 i 221.

upravo država preuzela sve crkvene nadarbine da to klerici ne bi zloupotrijebili, gradila je sve crkve, katedrale i samostane prije i nakon potresa, slala je svećenike na obrazovanje u Italiju itd.⁹⁴

No u čitavoj se Europi krajem 17. i početkom 18. stoljeća pojavio proces uplitanja države u crkvene poslove. Bez obzira je li se radilo o modernizaciji državnog aparata ili o novim političkim prioritetima, odnos Crkve i države se zaoštrio. Taj proces je zahvatio više polja ljudske djelatnosti pa tako i pravo. Dubrovačka Republika je, po uzoru na Mlečane, birala državne teologe koji su radili kao državni savjetnici, a od njih je tražila mišljenje o donošenju konačne odluke u predmetima gdje je država previše ulazila u duhovnu sferu ili gdje bi se harmonija te dvije strane mogla narušiti. Državni teolozi su trebali biti vrlo obrazovani u sferi oba prava, upoznati sa filozofskim i teološkim dosezima te vješti u jezicima.⁹⁵ Država je imala primat u sudskim predmetima koji su se ticali crkvenih nekretnina, dok je Crkva imala pravo suđenja među svećenicima u nenekretninskim sporovima te ako se radilo o manjim novčanim iznosima.⁹⁶ U vrijeme uobličavanja dubrovačke komune, crkvena hijerarhija i općinska tijela dijelili su vlast. U Narodnoj skupštini svećenstvo je donosilo odluke zajedno s lokalnim odličnicima i građanima, a nadbiskup je tijekom 12. i 13. stoljeća imao primjetnu vlast prema tradiciji kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Razvojem komune i rađanjem veće samosvijesti kod lokalnih odličnika, tj. patricija, razlučio se novi odnos komunalne moći u kojoj je patricijat počeo istiskivati lokalnu crkvu i samovoljno preuzeo dio crkvenih odgovornosti na sebe, ponajprije one koje su potencijalno mogle utjecati na komunalni (kasnije državni) suverenitet.⁹⁷

4.1. Dubrovačka nadbiskupija, nadbiskupski Kaptol i sufraganske biskupije

Središta nadbiskupija mogli su biti samo glavni, veliki i važni gradovi koji su već imali formiranu političku elitu i ekonomski razvitak. Tako je već slavni grad postajao još slavniji, a time

⁹⁴ Vojnović, K. Crkva i država u dubrovačkoj republici, II, u: *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički*, knj. 121, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1895., str. 29 – 33.

⁹⁵ Seferović, Relja. „Crkva iza dvora. Kroz povijest dubrovačke crkve 18. stoljeća uz pratnju Serafina Marije Cerve“, u: Cerva, Marija S. *Prolegomena za svetu dubrovačku metropoliju*, pripremio, popratio i uvodnu studiju napisao: Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2012., str. 14 i 16.

⁹⁶ Vojnović, *Crkva i država*, II: 10 i 11.

⁹⁷ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 211 – 213.

su nadbiskupi dobivali još veću slavu i pridodavali slavu svojemu nadbiskupskom gradu.⁹⁸ Dubrovnik je bio nadbiskupijsko središte čija se vlast prostirala po čitavoj Dubrovačkoj Republici. Nije u potpunosti jasno kada je Dubrovnik bio uzdignut na razinu nadbiskupije, no pretpostavlja se da je to bilo nekad u 11. stoljeću.⁹⁹ Sama povijest nastanka i ranog razvoja dubrovačke nadbiskupije nije najbolje poznata iz razloga što nedostaju mnogi pisani povijesni izvori, već se historiografija oslanja na hipoteze i same kroničare Dubrovačke Republike čiji su ciljevi i metodologija bili potpuno drukčiji od današnjih standarda struke. Dubrovnik je jedan od onih gradova čija je prvotna biskupija bila starija od samog postanka grada jer je dubrovački biskup baštinio tradiciju epidaurskog biskupa s obzirom da su se stanovnici Epidaura pred navalom Avara i Slavena preselili na utvrđenu hrid Rausium. Početak biskupije se može pratiti u 8. ili najkasnije 9. stoljeću prema spisima splitskih crkvenih sabora iz 10. stoljeća gdje je ona označena kao sufragan splitskog nadbiskupa.¹⁰⁰ U 10. stoljeću je opet pala na rang biskupije, a 1075. godine opet vraćena na status nadbiskupije.¹⁰¹ Ne zna se ni kada je točno nastala prva gradska katedrala. To se vjerojatno zbilo nekada u 6. stoljeću, jedio se očuvane freske bizantske katedrale, koje još i danas postoje, mogu datirati u sredinu 11. stoljeća. Za onu romaničku katedralu postoji neutemeljena priča da je dio novca donirao engleski kralj Rikard Lavljeg Srca navodno se nasukavši na Lokrumu krajem 12. stoljeća.¹⁰²

Od početka 13. stoljeća Dubrovačku metropoliju su sačinjavale Dubrovačka nadbiskupija te Stonska i Trebinjska biskupija.¹⁰³ Vrhunac nadbiskupske moći definitivno je bio za vrijeme nadbiskupa Ilije Sarake u 14. stoljeću. Malo prije smrti 1361. godine je, prema legendi, upozorio patricije da sljedeći nadbiskupi nikako ne smiju biti domaći ljudi kako spregom crkvene i svjetovne vlasti jedan rod ne bi uspostavio primat nad čitavom zajednicom. Od tada su nadbiskupi bili stranci, većinom Talijani, koji nisu uspjeli promicati ugled lokalne Crkve niti disciplinu svećenika.¹⁰⁴ Senat bi papi obično predložio nekoliko njih od kojih bi papa potvrdio jednoga. Bilo

⁹⁸ Krasić, Stjepan – Serafino Razzi. *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X. – XVI. stoljeća)*, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Crkva u svijetu, Dubrovnik, 1999., str. 35 i 36.

⁹⁹ Harris, *Povijest Dubrovnika*: 242.

¹⁰⁰ Krasić i Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 15 – 18.

¹⁰¹ Vidović, Mile. *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, Ogranak Matice hrvatske Metković, Metković – Split, 2007., str. 194 i 195.

¹⁰² Harris, *Povijest Dubrovnika*: 242 i 243.

¹⁰³ Vidović, *Povijest Crkve*: 194.

¹⁰⁴ Harris, *Povijest Dubrovnika*: 245.

je i slučajeva kada je papa svojevrijedno imenovao nekoga za nadbiskupa.¹⁰⁵ Takvom odlukom su se pojavili određeni problemi, ponajprije što Senat nije mogao utjecati na papinu odluku o izboru nadbiskupa koji je uvijek odgovarao njemu, a ne Republici, a mnogi nadbiskupi su često izbjivali iz Republike te su sa sobom dovodili svećenike bez stege, a svi oni nikada nisu uspjeli srasti s čitavom zajednicom. Nisu poznavali jezik, bili su daleko od razvijenijih talijanskih država, imali su mala primanja te su trebali usvojiti nove običaje. a sve navedeno je dovodilo do sustavnog opadanja crkvene stege i zanemarivanja pastoralne skrbi. Često su izbijale nesuglasice između nadbiskupa s jedne strane te franjevac, dominikanaca i Vlade s druge strane koji su svi bili domaći ljudi upoznati s lokalnim prilikama i potrebama.¹⁰⁶ Nadbiskupova nadarbina je bila namirena od nadbiskupske palače, nekretnina i zemlje iz Župe i otoka u vrijednosti od 400 dukata. Republika je uvijek uspijevala nadbiskupu nametnuti ovisni izvor financija. S vremenom je iznos opadao, naročito poslije potresa i dužnosti nadbiskupa Torresa spustivši se na 200 dukata da bi kasnije opet rasla.¹⁰⁷

Od srednjega vijeka Crkva se počela dijeliti na visoki, srednji i niži kler. Visoki kler su činili papa, kardinali, nadbiskupi i biskupi. Srednji kler su činili kanonici kaptola i opati većih, tj. bogatijih opatija. Niži kler je bio sastavljen od običnih svećenika i kapelana. Obnašatelji dužnosti koje su pripadale visokom i srednjem kleru su bili plemići te je tako s vremenom nastala tendencija da članovi neke plemićke obitelji zauzmu što više vjerskih i svjetovnih položaja kako bi postali jači što je dovelo do popuštanja stege u Crkvi i degradaciju monaštva. Slična je situacija bila u Dubrovniku. Kler se dijelio u gore spomenute tri skupine, ali nadbiskupa nisu birali kanonici, već sama Republika uz papinu potvrdu. Pravo patronata nad imenovanjem trebinjskog biskupa Republika je dobila dodjelom Molunta mrkansko-trebinjskom biskupu i stonskom biskupu gradnjom prvostolne crkve u Stonu. Radi spomenutih razloga postupno je padala crkvena stega.¹⁰⁸

Kanonici, odnosno članovi katedralnog zbora pripadali su drugoj skupini klera. Oni su činili Kaptol koji se potpuno oformio u 12. stoljeću što se spominje u Supetarskom kartularu jer su postojali arhiđakon, arhipresbiter, primicer s ostalim častima kanonika. U sklopu Kaptola djelovao je i rizničar, tj. kustos ili, trećim nazivom, sakrist koji se brinuo za crkveno posuđe, crkveno ruho

¹⁰⁵ Krsić i Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 40.

¹⁰⁶ Isto: 40; Vojnović, *Crkva i država*, I: 35 i 36.

¹⁰⁷ Vojnović, *Crkva i država*, I: 37.

¹⁰⁸ Isto: 47 i 48.

i katedralnu riznicu, a većina od tih predmeta se čuvala u škrinji koja se nalazila u relikvijaru katedrale, a čijih su šest ključeva čuvali prokurator (opunomoćenici) Gospe Velike i rizničar.¹⁰⁹ Zakonom iz 15. stoljeća njihov je broj bio ograničen na 12 članova, a nakon 1667. godine na njih šest. Kanonici su mogli biti samo patriciji te kanonički zbor nije uvijek bio potpun. Prva tri kanonika su bili dostojanstvenici: arhiđakon, arhiprezbiter (natpop) i primicer. Arhiđakon je bio najčasniji jer je zamijenjivao nadbiskupa. Kanonike je birao sam kanonički zbor, a oni nisu nužno trebali biti svećenici, dok su misu služili samo u svečanijim prigodama. Svi oni su bili nadbiskupovi savjetnici te su imali obvezu uzimanja oružja u slučaju krize.¹¹⁰ S obzirom da su nadbiskupi bili stranci Kaptol je bio nositelj čitave tradicije i prava lokalne Crkve. Imao je pravo predlaganja novih nadbiskupa što je i radio, iako ih je prvo trebao predložiti Senat. U razdoblju vakancije nadbiskupske stolice Kaptol je vodio nadbiskupiju.¹¹¹ Prihode su dobivali kao članovi kanoničkog zbora, kao upravitelji drugih crkava i sa kanoničkih nadarbina koje su se uglavnom sastojale od najma kuća u gradu i od posjeda vinograda izvan grada.¹¹²

Trećoj skupini su pripadali župnici, kapelani, altaristi i ostali niži svećenici. Oni su bili najbrojniji te je na njih padao najveći teret svakidašnjeg pastoralnog rada, iako ih je većina bila jedva obrazovana. Težak položaj i nedostatak novca ih je prislio na dodatno obavljanje manualnog rada u cilju zarade čime se zanemarivala pastoralna služba.¹¹³ Vlada je birala rektore crkava, ali to su radile i određene obitelji temeljem patronatskog prava. Tako su određeni svećenici bili pretvoreni u službenike vlastele.¹¹⁴

4. 2. Problemi i sukobi u Dubrovačkoj nadbiskupiji

Dubrovačka Crkva od 17. pa do polovice 18. stoljeća zaostajala je za renesansim sjajem. Nadbiskupovi prihodi su bili smanjeni jer je nadarbina nastradala u potresu. Njegova palača bila je porušena u potresu, jednako kao i katedrala te je bio smješten u privatnu kuću u pregrađu Pile pokraj crkve Svetog Andrije. Zbog njihove međusobne udaljenosti pojavio se problem same

¹⁰⁹ Gulin, Ante. „Srednjovjekovni dubrovački kaptol. Utemeljenje, ustroj, djelatnost“, u: *Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije*, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Crkva u svijetu Split, Split - Dubrovnik, 2001., str. 178, 179 i 181.

¹¹⁰ Krsić i Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 48 i 49.

¹¹¹ Vidović, *Povijest Crkve*: 197.

¹¹² Krsić i Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 57; Vojnović, *Crkva i država*, I: 38.

¹¹³ Krsić i Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 50 i 51.

¹¹⁴ Janeković - Römer. *Okvir slobode*: 220 i 221.

udobnosti i obavljanja nadbiskupskih obveza, a tek je 1718. godine palača Ranjina, zdanje južno od katedrale, postala nadbiskupska palača sve do kraja Republike. Hijerarhijski niži prelati su također proživljavali probleme padom crkvene stege te malim brojem vjernika tijekom bogoslužja jer su crkve bile u raspadnom stanju, a sela poprilično udaljena od njih. Zbog nedostatka novca nije se moglo izgraditi sjemenište. Vlada je bila spremna unaprijediti metropoliju ako su nadbiskupovi interesi ležali izvan svjetovnih dosega. Nasuprot crkvenom pravu, Vlada je htjela nametnuti svoje teritorijalno pravo. Vlada je u obrani vlastitih interesa djelovala preventivno, čak i na samu sumnju da su u dugom hodu ugroženi njezini planovi kontrole lokalne Crkve.¹¹⁵

Krajem 17. stoljeća raslo je nepovjerenje između nadbiskupa i Vlade. Ovi drugi su smatrali da nadbiskupova zadaća u Dubrovniku isključivo treba biti briga o bogoslužju, lokalnoj tradiciji, primjerenost klerika i uzdizanje duša, ali njegove ovlasti su nekada ulazile u državnu sferu. Pri tom treba uzeti u obzir da je Crkva de facto bila država u drugoj državi podložena Rimu, tj. papi i kardinalskom zboru.

Prvi veći sukob Vlade i nadbiskupa bio je zabilježen s nadbiskupom Placidiom Scoppom koji je službu obavljao od 1693. do 1699. godine. Radilo se o peripetiji raznih optužbi preko predstavnika u Rimu gdje su i jedna i druga strana pokušale što više ocrniti drugu. Sukob se zakomplicirao godine 1694. kada je državni tajnik nadbiskupu uručio pismo u kojem se od njega traži potpora benediktinskom opatu Vladislavu Boni s kojim je nadbiskup bio u sukobu. Nadalje se biskup protivio volji Republike da se ujedine ženski samostani Svetog Mihovila i Svete Katarine, a Republika mu je i zamjerila što je sa sobom iz Italije doveo svećenika Domenica koji je živio nemoralnim životom te im obojici nije stalo do dušebrižništva. Spor se riješio po volji Republike tako što je nadbiskup Scoppa bio premješten na službu biskupa u Venose, a Republika je preko poslanka agitirala da novi nadbiskup ne bude sličan njemu. Drugi sukob se zbio s nadbiskupom Andreom de Robertisom koji je postao nadbiskup 1708. godine nakon smrti nadbiskupa Tommasa Scottija. Naime, jednom je prilikom zahtijevao ući u dominikanski samostan u svečanoj povorci s uzdignutim raspelom čime su se dominikanci protivili jer nadbiskup nije imao pravo na nešto tako, dok su dominikanci odgovarali isključivo generalu svoga reda, a ne nadbiskupu. Zbog toga je de Robertis udario interdikt zabrane vršenja službe Božje cijelom dominikanskom redu u Republici što je izazvalo veliki bijes među dominikancima i samim

¹¹⁵ Seferović, *Crkva iza dvora*: 92 i 96.

patricijima uzevši u obzir da su mnogi patriciji zapravo bili dominikanci, a interdiktom je bila obuhvaćena i bratovština Presvetog Rozarija. Slučaj je došao pred papu nakon čega se bilo odlučilo da de Robertis može ući u dominikanski samostan s podignutim raspelom, no u ljeto 1712. godine dobio je premještaj u biskupiju Policastro. Služba nadbiskupa Giovannija Battiste Conventatija je treći veći sukob sa Crkvom. Nadbiskupa je Republika optuživala kao nesposobnog za bilo kako dušebrižništvo tvrdeći da je jedino sposoban u zgrtanju bogatstva, čestim putovanjima i upropaštavanju crkvenih posjeda. Uz to, nadbiskup nije htio platiti porez za svetište u Loretu kojega je nakon potresa 1667. godine trebala plaćati nadbiskupija, a ne država, čime je papa zaprijetio uzimanjem oročenog novca u papinskim bankama.¹¹⁶

Senat je 1556. godine odobrio zahtjev nadbiskupa Lodovica Beccadellija da gradsko poručje unutar zidina podijeli na 12 župa, a izvan zidina na dvije župe. Ta odluka o ustroju župa baš nikada nije bila provedena zbog mnogih troškova, ratnih neprilika i potresa. Tek su se ekonomskim i demografskim oporavkom s kraja 17. stoljeća stvorili preduvjeti za crkvenu reformu. Država je bila ta koja je gradila crkve i kupovala liturgijsko posuđe ili bilo što drugo potrebno za bogoslužje i lokalnu Crkvu.¹¹⁷ Nove su se župe počele osnivati početkom 18. stoljeća na prostoru cijele Republike. Razlog tome se očituje u ekonomskom i demografskom oporavku Republike početkom 18. stoljeća preorijentiranjem pomorstva na posredničku trgovinu te postupno manja ovisnost seljaka o zemlji.¹¹⁸ Nove su se župe ustrojile ako je postojao preveliki broj ljudi te jedan župnik nije mogao obnašati svoju dužnost nad toliko duša, te također ako su postojali financijski uvjeti potencijalne župe koja svojim davanjima može plaćati župnika.¹¹⁹

4. 3. Trebinjska i Stonska biskupija

Stara Trebinjska biskupija obuhvaćala je teritorij od Huma do Risanskog zaljeva te od Hercegovine do granice s Dubrovačkom Republikom, odnosno graničila je s Makarskom, Bosanskom Risanskom Stonskom i Dubrovačkom biskupijom. U vihoru vremena izgubili su se mnogi izvori koji govore o toj biskupiji, stoga je danas malo toga znano. Pouzdano se može reći da je trebinjski biskup zbog sukoba sa srpskim vladarima i najezdom Osmanlija često bježao. Sklonivši se u Dubrovnik krajem 13. stoljeća dubrovački patricijski rod Teofil mu je podario otočić

¹¹⁶ Isto: 20 – 27, 29, 31 – 37.

¹¹⁷ Lupis, *Sloboda utemeljenja*: 83 i 84.

¹¹⁸ Isto: 88.

¹¹⁹ Isto: 95.

Mrkan u Blizini Cavtata. Od tada se počeo nazivati trebinjsko – mrkanskim biskupom iako nikada nije postojala nikakva Mrkanska biskupija. Naposljetku je papa Pio II. 1464. godine ozakonio tu titulu, a kao nadarbinu biskup je dobio kuću u gradu te neke vrtove na Konalu i u Župi. Nadarbina je bila niska, a biskup je uvijek upravljao tom dijecezom iz samog Dubrovnika čime je Dubrovačka Republika vršila mnogo utjecaja u Hercegovini.¹²⁰ Tako je Republika de facto dobila pravo patronata nad tom biskupijom. Vlada je uvijek nastojala postaviti svojeg redovnika na mjesto trebinjsko – mrkanskog biskupa, a biskupija je obuhvaćala četiri župe: Dubrave, Trebinja, Gradac i Ravno.¹²¹ Trebinjsko – mrkanski biskup jedva da je imao ikakvu moć s obzirom da je stolovao biskupijom u dubrovačkom zaleđu izvan Republike koja je većinom bila naseljena pravoslavicima, a od 15. stoljeća je živio isključivo u Dubrovniku te je vršio povremene vizitacije u svojoj biskupiji.¹²²

Kupivši Ston od Stefana Dečanskog i Kotromanovića 1333. godine Dubrovačka Republika je shvatila da Stonsko-korčulansku biskupiju treba odvojiti od Korčule kako ne bi došlo do uplitanja vanjskih utjecaja, tj. mletačkog utjecaja. U samom Stonu, a i po cijelom Pelješcu bilo je naseljeno mnogo pravoslavaca i bosanskih heretika te se Republika odmah odlučila na pokrštanje. Pokrštanja i odvajanje Stona od Korčule bili su prioriteti Republike jer se u Stonu nalaze solane koje su bile ogroman izvor prihoda. Tek je papa Pavao III. godine 1541. proglasio Ston zasebnom biskupijom, dok je biskupa uvijek predlagao Senat koji je to smatrao velikim uspjehom.¹²³

4. 4. Crkveni redovi na prostoru Dubrovačke nadbiskupije

Osnivač benediktinskog reda bio je sveti Benedikt iz Nursije u 6. stoljeću. Godine 530. s istomišljenicima je otišao na Monte Cassino gdje je osnovao glasoviti samostan iz kojega se kasnije osnivali brojni samostani. Redovnici su živjeli prema Regulama svetog Benedikta koje je on sam napisao, a taj Red, tj. pravila bila su osnova za razvitak kasnijih redovničkih grupa. Grupa je trebala imati minimalno 12 članova da bi bila opatija, na čelu opatije, tj. samostana je bio starješina, odnosno opat, a svi su redovnici bili braća. U sklopu samostana su obično imali crkvu,

¹²⁰ Vojnović, *Crkva i država*, I: 40.

¹²¹ Krešić, Miljenko. „Katolici Trebinjsko-mrkanske biskupije prema popisu nadbiskupa Marka Andrijaševića iz 1733. godine”, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 48, Zadar, 2006., str. 443.

¹²² Harris, *Povijest Dubrovnika*: 243 - 246.

¹²³ Vojnović, *Crkva i država*, I: 41 - 43; Harris, *Povijest Dubrovnika*: 243 – 246.

školu, knjižnicu skriptorij, vrt, zajedničku sobu i spavaće sobe, tj. ćelije. Više benediktinskih samostana su tvorili priorat, a starješina priorata je bio prior.¹²⁴

Prvi su benediktinci stigli na južni Jadran u 9. stoljeću. U Dubrovniku su napočetku imali 5 kuća s time da je bilo više benediktinki, nego benediktinaca. Najstariji samostan na dubrovačkom području bio je samostan Svete Marije na Lokrumu iz 1203. godine, a ovisio je o samostanu na Tremitima. Osnovan je oporukom patricija Petra Gučetića.¹²⁵ Samostan je raspustio papa 1789. godine zato što je jedva imao redovnika.¹²⁶ Tijekom 13. stoljeća nastala još tri samostana: na Mljetu, Svetom Andriji i predjelu Višnjica istočno od Dubrovnika. Lokrumskim benediktincima je upravljao opat biran od Senata.¹²⁷ Papa Lav X. je lokrumski samostan pridružio montecassinskoj kongregaciji 1515. godine, a papa Klement VII. je od dubrovačkih benediktinskih samostana ustrojio Mljetsku kongregaciju 1528. godine sa sjedištem u samostanu Svetog Jakova na Višnjici. Mljetsku kongregaciju su činili svi muški benediktinski samostani na prostoru Republike, izuzev lokrumskog samostana. Starješina kongregacije i opati samostana su mogli biti samo Dubrovčani.¹²⁸ Disciplina redovnika je padala i s vremenom se sve manje ljudi zaređivalo u benediktince što je dovelo do poražavajuće brojke krajem 17. stoljeća od samo osam redovnika u tri samostana. Naposljetku je Kongregacija bila ukinuta 1808. godine po dolasku Francuza.¹²⁹

Prosjački redovi su se učvrstili u 13. stoljeću s ciljem prilagođavanja naroda propisima Evanđelja.¹³⁰ Dubrovački patricijat je u jedinstvenoj i monolitnoj katoličkoj religiji vidio najefikasnije i najjače uporište svoje vlasti i pouzdanu moralnu snagu Republike. Radi toga su nastojali u svakom smislu utjecati na organizaciju lokalne Crkve kao i na njezinu samostalnost da bi se očuvali od stranih elemenata, pazivši pri tome da i domaća crkvena vlast ne ulazi u područje državnog djelovanja. Zato su za provincijale samostana postavljali samo patricije, odnosno

¹²⁴ Vidović, *Povijest Crkva*: 83 i 84.

¹²⁵ Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj. Benediktinci u Dalmaciji*, sv. II, Split –Benediktinski priorat Tkon, 1963. – 1965., str. 420 i 421.

¹²⁶ Harris, *Povijest Dubrovnika*: 251 i 252.

¹²⁷ Vojnović, *Crkva i država*, I: 50 i 51.

¹²⁸ Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II: 436 – 439.

¹²⁹ Vojnović, *Crkva i država*, I: 53.

¹³⁰ Seferović, *Crkva iza dvora*: 188.

članove svojih obitelji, a za nadbiskupe strance kako ne bi došlo do sprege crkvene i državne vlasti, odnosno dominacije jednog patricijskog roda.¹³¹

Franjevce je osnovao sveti Franjo Bernardone iz Asiza 1209. godine. Slično kao i kod dominikanaca, naziv *franjevci* je popularni naziv prema osnivaču reda, dok se red službeno zove *Red manje braće*. Siromaštvo je jedan od glavnih elemenata reda jer su time htjeli biti što vjernija slika siromašnog Krista. Nadalje, propovijedanje je važna djelatnost kao i školstvo, vođenje hospicija, bolnica, ubožnica i slično. Red je podijeljen na provincije na čijem je čelu provincijal, dok je na čelu svakog samostana gvardijan.¹³²

Franjevci se u Dubrovniku prvi put spominju 1235. godine. Prvu su kuću i crkvu svetog Tome imali na Pilama dok se u Gradu nije izgradila crkva sa samostanom, a izgradili su i samostan na otoku Daksi. Imali su veliku ulogu u pokrštanju Pelješca, Konavala i bosanskih heretika.¹³³ Godine 1432. Vlada je protjerala konventualce i naredila da dubrovački franjevci mogu biti jedino opservanti.¹³⁴ Godine 1468. osnovala se samostalna dubrovačka vikarija franjevacu opservanata koja je obuhvatila sve franjevačke samostane Dubrovačke Republike.¹³⁵ Raznim donacijama i potporom Vlade 1319. godine započela je izgradnja crkve sa samostanom na kraju zapadnog dijela Straduna.¹³⁶ Padom Bosne mnogi su prebjegli u Dubrovnik što je prouzročilo gradnju novih samostana u Stonu, Rožatu, Slanom i Pridvorju.¹³⁷ Kasnije su nastali samostani i crkve u Stonu, Rožatu, Cavtatu, Konavlima i na Lopudu.¹³⁸ Godine 1517. dubrovačka franjevačka vikarija je postala franjevačka Dubrovačka provincija zato što je papa Lav X. te godine odredio da sve opservantske vikarije postanu provincije, a njezini vikari provincijali.¹³⁹ Nakon potresa Dubrovačka franjevačka provincija je bila u ogromnim financijskim problemima jer su franjevački samostani i crkve bili znatno oštećeni, redovništvo se smanjilo, a nadarbine samostana su bile smanjene zbog materijalne štete. Gvardijani samostana su često slali pisma Senatu u kojemu su

¹³¹ Marinović, Ante. „Dubrovačka legislacija glede prosjačkih redova“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb, 1985., str. 37 i 38.

¹³² Vidović, *Povijest Crkve*: 239.

¹³³ Matanić, Atanazije. „Franjevački Dubrovnik u svom povijesnom presjeku“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb, 1985., str. 29 30 i 31.

¹³⁴ Harris, *Povijest Dubrovnika*: 254.

¹³⁵ Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II: 31.

¹³⁶ Harris, *Povijest Dubrovnika*: 253.

¹³⁷ Isto: 254.

¹³⁸ Vojnović, *Crkva i država*, I: 58 i 59.

¹³⁹ Matanić, *Franjevački Dubrovnik*: 32.

tražili financijsku pomoć radi visokih cijena hrane i građevinskog materijala. Senat je često intervenirao.¹⁴⁰

Dominikanci su prosjački red pravoga imena *Braća propovjednici*, *Braća reda propovjednika*, ili pak *fratri* bijeli, dok se naziv „dominikanci“, slično kao i s franjevcima, popularno upotrebljava prema imenu njihovog osnivača svetog Dominika de Guzmána. On je osnovao red 1215. godine. Stekli su veliku popularnost i brzo su se granali po Europi te su nastojali spriječiti širenje hereza. Od samih početaka su pokazivali sklonost izobrazbi i zaštiti siromaha pa su uz samostane gradili, tj. osnivali škole.¹⁴¹ U opreci su prema benediktincima koji su živjeli monaškim životom u blizini gradova, dok su oni svoje samostane osnivali u urbanim sredinama gdje je bio veliki broj siromašnih.¹⁴²

Tijekom 13. i 14. stoljeća dominikanski samostani u Hrvatskoj su bili dio jedinstvene Ugarske provincije s posebnim vikarijama za područje uz Jadransko more, Hrvatsku i Slavoniju. Godine 1380. osnovala se Dalmatinska provincija iz koje je 1486. godine nastala Dubrovačka kongregacija sa samostanima te su poticali na uniju Istočnog i Zapadnog kršćanstva. Najstariji dominikanski samostan je onaj u Dubrovniku. U Dubrovnik su stigli 1225. godine. Senat im je poklonio crkvu svetog Jakova (unutar zidina). Gradska crkva i samostan su se izgradili 1306. godine.¹⁴³ Godine 1380. papa Urban VI. uključio je dubrovački samostan u Dalmatinsku provinciju, dok je prije bio dio Ugarske provincije. Samostan svetog Križa u Gružu podignut je 1437. godine, a 1482. godine samostan svetog Nikole na Lopudu. Godine 1487. gradski, gruški i lopudski samostan ujedinili su se u samostalnu Dubrovačku dominikansku kongregaciju u čiji se sastav postupno uključila redovnička kuća u Župi Dubrovačkoj, Brocima, Vignju na Pelješcu i Orašcu. Nestankom Republike kongregacija je bila uključena u obnovljenu Dalmatinsku provinciju.¹⁴⁴ Dubrovačka provincija je s vremenom postala izrazito bogata jer su mnogi patriciji i građani donirali novac i u tom je razdoblju odlučeno da Malo vijeće treba upravljati samostanskim dobrima preko

¹⁴⁰ Seferović, *Crkva iza dvora*: 188 – 199.

¹⁴¹ Vidović, *Povijest Crkve*: 238 i 239.

¹⁴² Šanjek, Franjo. *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13. – 21. stoljeće)*, Kršćanska sadašnjost, Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2008., str. 11.

¹⁴³ Vojnović, *Crkva i država*, I: 53.

¹⁴⁴ Šanjek, *Dominikanci i Hrvati*: 24.

prokuratora. Dolazili su u čest sukob s nadbiskupima koji su nad samostanima htjeli provesti vlastitu volju. Poslije potresa u samostanu su se čuvale relikvije.¹⁴⁵

Jedan od uzroka malog broja dominikanaca može se pripisati ekskluzivnosti Reda koji se tradicionalno smatrao „gosparskim“ jer je bio popularan među patricijima i bogatijim građanima koji su mogli živjeti intelektualnim, a ne strogo kontemplativnim načinom života. Tome nam i svjedoče brojne privatne oporuke koje upravo gradskom dominikanskom samostanu ili cijeloj Kongregaciji ostavljaju brojna dobra. Zbog malo redovnika Vlada je odlučila da se u Kongregaciju mogu zaređivati stranci, čak i da mogu biti vikari samostana, kako bi se nadomjestio broj redovnika, a često su ciljali na već provjerene osobe koje su bile adventski i korizmeni propovjednici. Dominikanci su bili među najstarijim i najbrojnijim redovničkim obiteljima u Republici. Njihov se broj s vremenom smanjio tako da se 1740-ih godina u svega četiri aktivna samostana (Grad, Presveti Rozarij u Orašcu, Sveti Križ u Gružu i Sveti Vinko Fererski u Župi) nalazio 21 redovnik od kojih se 18 nalazilo u Gradu te po jedan u ostala tri samostana! Republika je tada smatrala da je uzrok malog broja redovnika nedostatak studija teologije i filozofije te stipendiranje školovanja redovnika u talijanskim državama odakle se oni često nisu htjeli vratiti. Ti mladi redovnici, još uvijek na školovanju, bili su nezadovoljni starijom generacijom redovnika svoga Reda koji su ih kočili u napredovanju, a u talijanskim državama su bili puno slobodniji, daleko od Grada.¹⁴⁶

Odnos Dubrovačke Republike i Družbe isusove se može opisati kao jako ambivalentan. Naime, taj posttridentski red je podrazumijevao snažan duhovni i politički aganžman u samom *Christendomu* kao i prema nekršćanskim državama, u ovom slučaju prema Osmanskom Carstvu. Taj aganžman se nikako nije mogao pomiriti s dubrovačkom strategijom kontrole institucija lokalne Crkve. Isusovci su tako mogli naštetiti dubrovačkoj neutralnosti i povlasticama unutar Osmanskog Carstva, a s druge strane Republika ih je nastojala poticati u svojoj obrazovnoj i duhovničkoj djelatnosti.¹⁴⁷ Isusovački red u Rimu je uvidio da Dubrovnik može biti važna strateška točka za širenje kršćanstva u Osmansko Carstvo s obzirom da Dubrovnik tamo ima trgovačke povlastice.¹⁴⁸ Kasno su došli u Dubrovnik pa je opravdana pretpostavka da se Družba

¹⁴⁵ Vojnović, *Crkva i država*, I: 55 i 56.

¹⁴⁶ Seferović, *Crkva iza dvora*: 202, 203, 208 – 210.

¹⁴⁷ Ćosić, Stjepan, Mijo Korade. *Isusovci u Dubrovniku. Komentari Stephana Desiderija iz 1693.*, Leykam international, Zagreb, 2019., str. 5.

¹⁴⁸ Vojnović, *Crkva i država*, I: 62 i 63.

nalazila pod dvostrukim pritiskom države i ostalih redovničkih zajednica koje su kroz dugi tijek vremena srasli s Gradom i lokalnom tradicijom djelomično je i oblikujući, no to je i bio razlog zašto su „srasli“ redovi svisoka gledali na puk, ponekad odvajajući se od tog istog puka i crkvene stege zaboravljajući njegove potrebe. Državna pragmatika i sama misionarsko – obrazovna djelatnost Družbe s vremenom su dali dobar kalup za prilagodbu i prihvaćanje u Republici.¹⁴⁹ Prvu su rezidenciju osnovali 1604. godine na poziv nadbiskupa Fabija Tempeštiva čemu se Senat protivio zbog postojećih političkih klanova između protuosmanskih i proneutralnih patricija u kojima su jedni vidjeli saveznike, a drugi neprijatelje. Nadalje su postojale još neke misije, osnivanja i ukidanja rezidencija zbog potencijalne političke prijatnje. No povratkom Bartola Kašića iz misije bila je osnovana gimnazija u kojoj su se školovali Stjepan Gradić i budući utemeljitelj zaklade za osnivanje kolegija Marin Gundulić.¹⁵⁰

Zakladom se na južnoj strani grada počeo graditi isusovački sklop 1660. godine koji je razorio potres.¹⁵¹ Frano Gondola je već 1670. godine počeo graditi novi kompleks prema novim nacrtima, a jedno krilo zgrade je bilo dovršeno 1696. godine. Od obitelji Giorgi su 1680. godine dobili ladanjsku kuću na Batali koju su koristili za izolaciju i duhovne vježbe. Gimnazija je počela s radom već 1671. godine, dok je zgrada Kolegija bila otvorena 1684. godine. U početku se nastava odvijala u dva razreda *prve škole* (gramatika) čemu je bila pridodana *druga škola* (humaniora i retorika) čime je bila upotpunjena isusovačka *studia inferiora*. Filozofija i teologija su se povremeno podučavale jer nije bilo dovoljno mladića kako bi i nastava iz tih područja mogla biti održana. Isusovačka crkva je bila dovršena 1725. godine prema nacrtima Andrea Pozza. Djecu i mladež su podučavali magistri, tj. gimnazijski profesori, dok su svećenici podučavali žene i djevojke. Obavljali su mnoge misije u Osmansko Carstvo te su se često pridružili trebinjsko-mrkanskom biskupu u njegovim pastirskim pohodima. Mnogi su mladići odustajali od školovanja na Kolegiju iz više razloga: patriciji jer ih je već čekala državna služba s navršениh 18 godina, a pučani jer ih je položaj patricija obeshrabrio ili su našli neke druge zanimacije u životu.¹⁵²

Patricijat je inzistirao na pomnom nadzoru nad ženskih samostanima. Upravo se u tim samostanima pojavila najstroža staleška segregacija jer su u njih najviše ulazile patricijske za koje

¹⁴⁹ Seferović, *Crkva iza dvora*: 184.

¹⁵⁰ Čosić i Korade, *Isusovci u Dubrovniku*: 6 – 10.

¹⁵¹ Isto: 11.

¹⁵² Isto: 12 - 15, 78 i 79; Vojnović, *Crkva i država*, I: 64.

se nije moglo pripremiti dovoljno miraza, tj. one koje nisu stupile u brak.¹⁵³ U Dubrovniku je postojalo osam ženskih samostana: pet za benediktinke, dva za klarise i jedan za dominikanke.¹⁵⁴ Samostan Svete Klare, utemeljen 1209. godine, bio je najpoznatiji ženski samostan, smješten pokraj Velike Onofrijeve fontane, isključivo namijenjen patricijkama, a ulaz strankinjama je bio zabranjen. Svim samostanima su bili birani prokurator, kapelani, ispovjednici te se generalno brinulo za njihovu disciplinu, a predstojnice svih samostana su isključivo mogle biti patricijke. Pazilo se da im nitko ne prilazi, a za svaki pristup samostanu trebalo se dobiti posebno odobrenje Malog vijeća.¹⁵⁵

Poslije potresa, osim obnove katedrale i kneževog dvora, veliki je interes bio obnova samostana, pogotovo ženskih jer je kultura ženskog redovništva bila posve zamrla. Nakon potresa postojala su samo dva: Svete Klare i Svete Marije od Kaštela. Vlada je priželjkivala osnovati novi samostan Svete Katarine Sijenske na mjestu srušenog samostana Svetog Tome, prema reguli svetog Dominika, te je pritom trebalo ishoditi dozvolu nadbiskupa, pape i kardinala. Dekretom nadbiskupa Pietra Torresa odlučeno je da se sve preživjele benediktinke ujedine u samostan Svete Marije, a preživjele franjevke i dominikanke u samostan Svete Klare. Novi samostan je bio dovršen nekoliko godina nakon potresa te se s vremenom pregrađivao i nadograđivao zbog velikog interesa djevojaka da se zarede. Većina je redovnica bila patricijskog podrijetla te su imale prednost zaređivanja pred pučankama jer s vremenom je rastao natalitet, time i stanovništvo. Pomažući ženskim samostanima pomagali su vlastitim kćerima, unukama i sestrama. Samostan se izgradio raznim zakladama, a Vlada je posezala i za zakladama koje uopće nisu bile namijenjene za samostane te je znala pomoći direktnim izdvajanjem novca iz državne blagajne.¹⁵⁶

¹⁵³ Vojnović, *Crkva i država*, I: 215.

¹⁵⁴ Isto: 65 – 67.

¹⁵⁵ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 215 – 217.

¹⁵⁶ Seferović, *Crkva iza dvora*: 97 – 107.

5. Biobibliografski rad u Dubrovniku

Dubrovčani su o Gradu, porijeklu Grada, državnim institucijama, strukturi društva i religijskoj pripadnosti govorili kroz književnost, historiografiju, diplomaciju, javne govore, zakonike, rituale, likovnost i arhitekturu. Predmoderni povijesni senzibilitet doživljavao je početke neke zajednice kao ključan povijesni trenutak koji je, barem u naznakama, otkrivao sva njena temeljna svojstva. Zato je Dubrovačka Republika posvetila mnogo pažnje stvaranju slike o svojim počecima često je mijenjajući kako bi odgovarala trenutnim političkim potrebama. Patricijat Dubrovačke Republike je imao kulturnu hegemoniju što znači da je državna elita imala veliki i presudan utjecaj na kulturu uopće. Pojedinci i grupe koji su stvarali govor o zajednici su ili pripadali patricijatu, ili su bili usko vezani uz njega. Većina dubrovačkih kroničara, historioografa, retoričara i književnika bili su patriciji kao Jakov Luccari, Ilija Crijević, Ivan Gundulić ili Serafin Crijević. Druga je skupina pripadala pučanskoj eliti te je bila usko vezana uz patricijat i podržavala je državni poredak. Neke od tih osoba su bile: Marin Držić, Mavro Vetranović i Nikola Nalješković. Treća skupina su bili službenici Republike, u većini slučajeva stranci zaposleni kao učitelji ili državni tajnici, unajmljeni i plaćeni od patricijata kao npr. Filip de Diversis, Francesco Serdonati, Johannes Paulus Gallucius.¹⁵⁷

5. 1. Erudicija, kritička misao i prosvjetiteljstvo u historiografiji u 17. i 18. stoljeću

Tek se u 17. stoljeću počela pojavljivati kritičnost izvora u historiografskom radu koja se mogla ostvariti erudicijom temeljenoj na velikom broju komparativnih dokumenata, a to je pak bilo moguće, ili barem znatno lakše, ostvariti u skupnom institucionaliziranom istraživanju. Stoga su nastajale razne institucije i/ili udruge od strane država, samostana ili plemića koje su obrađivale dokumente. Prva od takvih bila je benediktinska Kongregacija Svetog Maura sa sjedištem u Parizu. Njihov samostan je imao dobro opremljenu knjižnicu te su postavili temelje razvoja moderne historiografije. Tako je maurinac Jean Mabillon 1681. godine objavio djelo *De re diplomatica* kojim je udario temelj razvoju diplomatike kao pomoćne povijesne znanosti, a djelo je bilo temeljeno radom isusovca Daniela Papenbroecka koji je uveo metodu prepoznavanja autentičnosti

¹⁵⁷ Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga grada*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2015., str. 9 – 12.

dokumenata. Razvoju historiografije i kritičke misli pridonio je isusovac Jean Bolland koji je nastojao živote svetaca očistiti svih legendi putem kritičke analize proučavanjem najstarijih dostupnih dokumenata, a sve je okrunio djelom *Acta Sanctorum* iz 1643. godine. Dakle, tim eruditima 17. stoljeća najvažnija je stvar bila utvrditi izvornost nekoga dokumenta smatrajući najstarije dokumente najizvornijima, a često su opisivali svoj kritički postupak.¹⁵⁸

Razvojem prosvjetiteljske misli mijenjao se i doživljaj historiografije za koju se počelo smatrati da se razumijevanjem uzročno – posljedične veze prošlosti može utjecati na kreaciju bolje budućnosti. Javila se ideja kontinuiteta i protoka povijesnog vremena, a kritikom izvora su se mogle bolje ispitati povijesne činjenice koje su utjecale na stanje tada suvremenih događaja i odnosa. Historiografi su određene teme počeli prikazivati kao suvislu priču s „glavom i repom“ koja može dati neki smisao ne nastojeći pritom samo pisati o uzvišenim prikazima.¹⁵⁹

5. 2. Historiografija kao kultura sjećanja u Dubrovniku

Na samopredstavljanje Republike utjecao je i specifičan politički mentalitet kao što je bio govor o gradu – državi. Cilj je bio da se kroz javne govore i pisane tekstove stvori privid o društvenoj harmoniji. Za patricijsku elitu prošlost je bila temeljna i normativna dimenzija vremena. Govori u vijećima, diplomatski govori pa čak i kronike prepune su pozivanja na prošle događaje i običaje predaka koji su uvijek bili isticani kao uzor za sadašnjost.¹⁶⁰

Dobri primjeri povijesnog mišljenja Dubrovčana nalazi se u djelu jednog od najpoznatijih renesansnih mislilaca: Machiavellija. On je smatrao da počeci zajednice otkrivaju njenu prirodu i kasniju povijest te da trebaju služiti kao politička inspiracija i ideal. Tvrdio je da su političke promjene dozvoljene jedino kako bi se republike vratile natrag na izvorni ideal te da bi one trebale neprekidno gledati unatrag prema svojim počecima i u takvim se principima reformirati. U vrijeme početaka Dubrovčani su bili proicirali tada njima suvremene političke činjenice i pretenzije te su se one tako mogle opravdavati jer ih se predstavljalo kao suštinsko svojstvo Dubrovnika prisutno od samog osnutka. Takav je slučaj bio s antičkim Epidaurum. Prema dubrovačkim kronikama konstruirana je kultura sjećanja da su propašću Epidaura u ranom srednjem vijeku izbjeglice,

¹⁵⁸ Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Novi liber, Zagreb, 1996., 72 – 74.

¹⁵⁹ Isto: 78 i 82.

¹⁶⁰ Kunčević, *Mit o Dubrovniku*: 13 i 14.

predvođene biskupom, naselile hridi iz kojih se kasnije razvio Dubrovnik. Time se vuklo nasljeđe antike, ali i crkveni (nadbiskupski) primat koji je opet za sobom vezao i svjetovni primat što je vidljivo iz srednjovjekovnih dokumenata gdje se Grad pozivao na daleku prošlost da bi (opet) zavladao zaleđem. Postavši samostalnom državom u praksi, sredinom 14. stoljeća, unutrašnju i vanjsku politiku Republike monopolizirala je patricijska elita koja je odlučila redefinirati narativ o počecima ograničivši sve vanjske utjecaje, ali i one unutarnje, ponajprije lokalne Crkve. Time su se monopolizirali javni govori, kronike i diplomatski spisi, a kroničari su bili stranci ili domaći ljudi plaćeni od Vlade da veličaju slavnu prošlost i slavne početke. U njihovim narativima novi odnosi moći su postali jasni jer su potrebe patricija stavljene u prvi plan, dok su potrebe svih ostalih, pa tako i Crkve, postali drugorazredna važnost.¹⁶¹

Od potresa 1667. godine pa sve do ukinuća države Dubrovnik je bio obavijen suptilnim veom kulturnog izumiranja, barem ako se to razdoblje uspoređi sa razdobljem 16. stoljeća ili razvijenog i kasnog srednjeg vijeka. Naime, sami geopolitički faktori su doveli do promjene ekonomskog poretka po cijelom Sredozemlju i pomicanjem centara moći prema Sjeveru. Krajem 17. stoljeća čak su i talijanske države proživljavale pad kulture i ekonomskog napretka ustupljujući mjesto Sjeveru, a taj se proces odrazio i na Dubrovačku Republiku s obzirom da je ona pripadala istoj kulturološkoj klimi te je stoljećima na sve načine bila povezana s Apeninskim poluotokom.¹⁶² Na Poluotoku je krajem 17. stoljeća bilo osnovano nekoliko akademija s ciljem njege narodnog jezika i književnosti. Takve su bile npr. *Crusca* i *Cimento* u Firenzi i *Camera* u Rimu. Član rimske akademije bio je i Stjepan Gradi, a kasnije su osnovali novu akademiju naziva *Accademia degli Arcadi* 1655. godine. Težili su čistom narodnom jeziku i književnom stvaralaštvu oslobođenom od barokne kićenosti i metaforičkih akrobatizama; sve u svemu težnja k narodnom jeziku i k jednostavnosti.¹⁶³ Članovi akademije su se okupljali u zajedničkom prostoru, družili se i razmjenjivali ideje i okvirne planove o produkciji koja je opet ovisila o svakoj osobi pojedinačno. Dubrovačka Akademija ispraznih ili Akademija dangubijeh, službenog naziva *Accademia degli Oziosi Eruditi* osnovana je između 1690. i 1695. godine. Vjerojatno ju je osnovao Đuro

¹⁶¹ Isto: 23 – 26, 28 – 31, 36.

¹⁶² Seferović, *Crkva iza dvora*: 224; Cerva, Seraphinus Maria. *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur. Dubrovačka biblioteka u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi*, sv. I, priredio: Krasić, Stjepan. JAZU, Zagreb, 1975., str. VIII.

¹⁶³ Deanović, Mirko. „Odrzi talijanske akademije „deglu Arcadi“ preko Jadrana“, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 248, JAZU, Zagreb, 1933., str. 2, 3 i 10.

Matijašević. Vlada im je dodijelila prostor u palači Sponzi. Dobila je naziv prema istoimenoj akademiji u Napulju koja je bila osnovana 1611. godine, član joj je bio Giovanni Battista Marino, a publikacije napuljske akademije su bile poznate u Dubrovniku.¹⁶⁴ Neki od članova naše Akademije bili su Ignjat Đurđević, Ivo Aletić Natali, Džono Rastić i dr. Cilj im je bio promovirati književno stvaralaštvo na narodnom jeziku kao i pisanje latinsko – talijansko – ilirskog rječnika. Akademija nikada nije u potpunosti zaživjela, no zato je zaživjela renesansa latinizma kao i veće zanimanje za prošlost. Naime, zbog ekonomske i kulturne stagnacije Dubrovčani su se počeli okretati prošlosti tražeći arhetipe čija bi načela mogli izučavati i oponašati ih.¹⁶⁵

U Dubrovniku je biografski rad imao dugu tradiciju u čemu su bili prednjačili dominikanci. Kao što je već spomenuto, u taj su Red većinom ulazili patricijski sinovi. S obzirom da su bili lišeni političkih prava nastojali su izgraditi svoju karitativno – intelektualnu karijeru koliko su im Pravila to mogla dozvoliti, no uvijek su ostali potomci patricija zbog čega su imali moralnu obvezu sudjelovati na dobrobit zajednice. Školovali su se u inozemstvu odakle su se vraćali u Dubrovnik obogaćeni novim znanjem koje su htjeli primjeniti na svoj samostan i na čitavu zajednicu.¹⁶⁶

Termin biografije je grčkog podrijetla, a definira se kao opis života neke osobe koji predstavlja zasebnu književnu vrstu ako je literarno oblikovan, odnosno može biti književna vrsta koja ujedinjuje povijeno – znanstveni interes s umjetničkim oblikovanjem. U njoj može biti istaknuta društvena, politička, umjetnička ili znanstvena djelatnost pojedinca kao i njihova razmišljanja. Biografije tako svjedoče o prošlom vremenu, ali na način kako pisac želi da tu bude prikazano jer se obično piše o uzoritim osobama na koje se ljudi trebaju ogledati da bi oponašali određeni arhetip ponašanja ili da bi ga izbjegavali.¹⁶⁷

Tradicija pisanja biografije se može pratiti još od antike. Među prvim znanim biografima bio je Kornelije Nepot iz 1. st. pr. Kr. i njegovo djelo *De viris illustribus* u kojemu je suprotstavio živote rimskim i nerimskih ličnosti. Valja istaknuti Plutarha u 1. stoljeću i njegove *Vitae Parallelae* koji je pisao biografije o uzoritim pojedincima i njihovom utjecaju. U srednjem vijeku biografije,

¹⁶⁴ Isto: 27, 28 i 39 .

¹⁶⁵ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: VIII i IX.

¹⁶⁶ Isto: X.

¹⁶⁷ Tvrtković, Tamara. „Fasti Sebastiana Slade – *Liber facierum* 18. stoljeća“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrtković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016., str 27 i 28.

odnosno hagiografije, govornice su o životu svetaca, dok je za renesanse u težište zbivanja opet došao čovjek.¹⁶⁸

Jedan od prvih biografa u Dubrovniku bio je dominikanac Ambroz Ranjina koji je djelovao do polovice 16. stoljeća. On je napisao tzv. *Poslanicu* na latinskom jeziku, no trebala mu je poslužiti kao skup podataka o određenim osobama kako bi ih se sastavilo u opširnije djelo *Historia virorum illustrium congregationis Ragusinae* koje je pripremao Bernard Getaldić. Sljedeći dominikanac vrijedan spomena bio je Serafin Razzi koji je napisao djelo *La storia di Raugia* što je ujedno prva tiskana povijest Dubrovnika, a uz to je započeo pisati *Nekrolog* u koji je počeo unositi podatke o preminulim članovima Reda. Nekrolog je nastavio pisati *Gabrijel iz Konavala* do 1617. godine, no kasnije nitko nije nastavio. Poznato nam je da se Serafin Crijević služio podacima tih djela. Zatim je Ambroz Gučetić napisao djelo *Catalogus virorum ex familia Praedicatorum in litteris insignium* 1605. godine u kojemu je napisao 790 životopisa pisaca cijelog dominikanskog reda uključujući 16 Dubrovčana. Jedan od plodonosnijih biografa zasigurno je bio Ignjat Đurđević. Njegova tri djela: *Pismo Radu Miličiću*, *Vitae illustrium Rhacusinorum* i *Predgovor Saltijeru slovinskomu* označavali su nastavak puta kojega je utro Ambroz Gučetić, a njegov se interes u tim djelima protezao na sve Dubrovčane koji su nekada nešto napisali, a ne samo na članove jednog reda. Ignjat Đurđević je potpuno razumljiv s obzirom na ozračje baroka u kojemu je pisao, stoga su njegova djela bogata superlativima kada piše o određenim osobama, a sve odiše panegričkim tonom bez pretjerane kritičnosti.¹⁶⁹

Utjecaj samih historiografskih djela je ovisio o tome koliko je bio dostupan publici. Crijević nije bježao od odgovornosti i potrebe da utječe na zajednicu kojoj pripada misleći pritom i na Kongregaciju i na Republiku pri čemu kvaliteta rada nije patila. Skromnost bez samozatajnosti i odgovornost bez nametanja uz strpljiv i dugotrajan rad krasili su njega i Sebastijana Docija kao klerike i istraživače prošlosti te su prkosili represivnom državnom aparatu kako je s vremenom blijedilo sjećanje na potres. Tako se pucanjem državne čahure otvorio put Crkvi koja se preko intelektualaca postavila kao moralni medijator zajednice pokušavajući je moralno osvježiti iznutra.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Isto: 28 i 29.

¹⁶⁹ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: X - XII.

¹⁷⁰ Seferović, *Crkva iza dvora*: 243.

5. 3. Sebastijan Slade Dolci

Sebastijan Slade Dolci jedan je od najvećih dubrovačkih intelektualaca od potresa 1667. godine pa do ukinuća Republike, zajedno s Ignjatom Đurđevićem i Serafinom Crijevićem.¹⁷¹ Rodio se 1699. godine kao prvo dijete oca Cvjetka i majke Anice. Imao je još tri brata i dvije sestre. Osnovno je obrazovanje završio u državnoj školi čijeg je učitelja plaćala Vlada. Zatim je na isusovačkom kolegiju završio retoriku, a 1713. stupio u franjevački red gdje je uzeo ime Sebastijan. Nakon završene godine novicijata bio je upućen na studiji filozofije u Anconi (1715. godine), a teologiju je završio u Perugi 1722. godine. Godine 1720. postao je član akademije *Quieti* u Spelu i završio je studij za propovjednika, a prvu je propovijed držao u Isoli 1723. godine. Propovijedao je po mnogim gradovima talijanskih država, Dalmacije, Istre i Dubrovnika. Tako je stekao veliku popularnost čime je bio ponosan, a propovijedi su mi imale moralno – filozofski karakter. Od znanosti ga je privlačila povijest njegovog kraja, njegove Provincije, lokalne Crkve i narodnog jezika. Bio je upoznat s djelima Đurđevića, Crijevića, Bašića i Matijaševića.¹⁷² Godine 1733. bio je izabran za državnog teologa, 1746. godine za provincijala. Njegovim zalaganjem obnovila se ljekarna Male braće i samostanska tkaonica kako bi se povisli samostanski prihodi da bi manje ovisi o državi. Godine 1754. postao je član akademije *de Ricovrati* u Padovi, a venecijanske *dei Concordi* 1763. godine. Šest godina nakon posato je gvardijan dubrovačkog samostana Male braće što je odbio da bi imao više vremena baviti se intelektualnim radom.¹⁷³ Na krizu 17. stoljeća Vlada je odgovorila jačim unutarnjim nadzorom države u vidu cenzure suzbijanju kritičkog mišljenja i osporavanjem crkvenih prava pa se tako i kler strože nadzirao jer je to bilo jedino hijerarhijsko tijelo u državi koje je moglo parirati Vladi. Slade je u svojim propovijedima i spisima često kritizirao Vladu, Ignjat Đurđević je čak bio završio u pritvoru u samostanu Svetog Jakova, a djela Serafina Crijevića su doživjela cenzuru nakon njegove smrti, dok Slade nikada nije bio izabran

¹⁷¹ Seferović, Relja. „„Golema knjiga slična je golemu zlu.“ Jezgrovitost kao stilsko obilježje fra Sebastijana Slade Dolcija“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016., str. 9.

¹⁷² Slade, Sebastian. *Fasti litterario – Ragusini = Dubrovačka književna kronika*, preveo i bilješkom popratio: Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001., str 271 i 272.

¹⁷³ Sopta, Jozo. „Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade (Dolci) (2. IV. 1669. – 1. VI. 1777.)“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016., str 209 i 210.

biskupom ili nadbiskupom. Situacija je time bila teža jer su crkveni redovi, ponajviše franjevci, ovisili o financijskog pomoći države.¹⁷⁴

Jedno od njegovih prvih povijesnih djela bilo je *Monumenta historia Provinciae Rhacusinae Ordinis minorum S. P. N. Francisci notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata* u Napulju 1746. godine. Djelo je vjerojatno napisao po uzoru na Crijevićevu Monumentu o dominikancima i prvo je djelo koje sustavno obrađuje povijest dubrovačkih franjevaca, a napisano je latinskim jezikom. Važno je spomenuti i *Maximus Hieronymus vitae suae scriptor, sive de moribus, doctrina et rebus gestis Divi Hieronymi Stridoniensis catholice ecclesiae doctoris maximi commentarius* tiskano u Anconi 1750. godine gdje je govorio o svetom Jeronimu kako je sami sveti Jeronim govorio o sebi i o mjestima koja spominje. Zatim *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine dissertatio historico-chronologico-critica* u Veneciji 1754. godine gdje je govorio o starosti i podrijetlu ilirskog jezika.¹⁷⁵

Glasnu je riječ protiv društvene krize širio jezgrovitim i zaokruženim sadržajem. Odgovore na društvenu krizu države i Crkve tražio je u povijesnim zapisima, jednako kao i njegovi kolege. Na Sladu je utjecao Serafin Crijević što je vidljivo u sličnosti obrađenih tema: povijest redova čiji su bili članovi, životopisi Dubrovčana i život dubrovačke Crkve. Sličnost je također vidljiva u stilu pisanja jer oba su autora težila kratkom i laganom govoru, barem su to obojica tvrdili, iako je Crijevićev kratak i lagan govor poprilično kompleksan usporedi li se sa Sladinim. Slade je u najdosljednijem smislu slijedio Kalimahov moto da je „golema knjiga slična golemom zlu“, stoga je on pisao jako kratko želeći napisati djelo „koje je lako pročitati za sat ili dva“, a da drugi pišu „ono što dokon čovjek nikad ne može stići pročitati.“ Težio je da njegova djela dođu do što većeg broja učenih ljudi u Dubrovniku i inozemstvu, neznatno o staleškoj pripadnosti, a htio je i da se brzo tiskaju uz što manji trošak.¹⁷⁶

Slade je osim svojih biografskih i historijskih djela poznat i po pisanju propovijedi. Držanje propovijedi bila je jedna od najvećih svećeničkih časti, a Slade je propovijedio na latinskom, talijanskom i narodnom jeziku čime je stekao veliki ugled i čime se ponosio. Propovijedi su uz evangelizaciju imale cilj da zabave, potaknu i pouče ljude, stoga su propovijedi pune dosjetki,

¹⁷⁴ Seferović. *Golema knjiga slična je golemu zlu*: 12 i 13.

¹⁷⁵ Knezović, *Dubrovačka književna kronika*: 273.

¹⁷⁶ Seferović. *Golema knjiga slična je golemu zlu*: 15 – 17.

usporedbi, političkih i kulturoloških poruka.¹⁷⁷ Prva propovijed koju je ikada održao bila je namijenjena senatorima talijanskog grada Lucce 1731. godine naziva *Il buon governo delle repubbliche*, a dvije godine kasnije, 1733. godine, održao je skoro pa identičnu propovijed dubrovačkim senatorima u katedrali. Dubrovačka propovijed je bila tiskana, kao i talijanska, te nosi naslov *La concordia de' nobili, base della felicità d' una Repubblica fortunata. Discorso politico-morale detto alli illustrissimi et Eccellentissimi Sig. Sig. Rettore e Consiglieri della Repubblica de Ragusa. Dal molto Rever. Padre Sebastiano Dolci de Min. Oss. Predictre. Csss, e Lettore Generale di S. Teolog: il 10 Marzo 1733*. Propovijed je pisana talijanskim jezikom, a započinje Evanđeljem po Ivanu, s obzirom da su sve propovijedi trebale imati temelj na biblijskom tekstu. Evanđelje govori o neslozi među apostolima na što je Slade direktno aludirao na neslogu patricija te ih je poticao na jedinstvo, međusobnu ljubav i ljubav prema domovini i podanicima, ali također je i legitimirao njihovu vlast koja je dana Božjom ljubavi te se kao takva treba i očuvati. Za pisanje propovijedi je koristio neke antičke autore, kao i Stari i Novi zavjet te druge objavljene propovijedi.¹⁷⁸ Značajna je njegova propovijed patricijatu za svetog Vlaha 1760. godine u kojoj se oborio na patricijat optužujući ih da su nesposobni vladari što Senat nije sankcionirao, ali je zapamtio. Danas je najpoznatiji po svojim povijesnim i biobibliografskim djelima koja obrađuju teme dubrovačke crkve, Provincije svetog Franje u Dubrovniku te povijest Dubrovnika općenito, a mnoga su njegova djela bila tiskana za razliku od njegovih uzora i suvremenika Ignjata Đurđevića i Serafina Crijevića.¹⁷⁹

Dubrovačka književna kronika, izvornog naziva *Fasti litterario-Ragusini sive Virorum litterarum, qui usque ad annum 1766 in Ragusina claruerunt ditone, prospectus alphabetico ordine exhibitus, et notis illustratus* bila je tiskana u Veneciji 1767. godine. To je Sladino posljednje tiskano djelo. U predgovoru je napisao da piše pregled, a ne povijest. U njoj je donio kratku biografiju 271 osobe. Ne može se okarakterizirati kao književno djelo, a niti kao biografsko jer ne prikazuje književna zbivanja u nekom određenom slijedu, niti biografije s određenom zaokruženošću. Prije svega bi se moglo reći da se radi o katalogu pisaca do 1766. godine. Govori o Dubrovčanima i strancima koji su filozofskim, teološkim, književnim, historiografskim i administrativnim radom zadužili Republiku. Nakon posvete biskupu Chioggie i predgovora osobe

¹⁷⁷ Sopta, *Znameniti dubrovački biograf*: 211.

¹⁷⁸ Šišak, Marinko. „Sladin govor o plemićkoj slozi“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrtković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016., str 77 – 88.

¹⁷⁹ Sopta, *Znameniti dubrovački biograf*: 212.

je poredao abecednim redom počevši od prezimena, a u samoj razradi je iznio biografije abecednim redom počevši od imena. Osobama je napisao ime i prezime, godinu rođenja i smrti ako je poznato, obrazovanje, literalna ostvarenja i ponegdje neku osobitost iz života, ako je znana.¹⁸⁰ Naziv *fasti* Slade je preuzeo od Ovidija, a pojam označava dane tijekom kojih je bilo dopušteno suđenje u antičkom Rimu, a također i kalendar i knjigu u koju je vrhovni svećenik upisivao najvažnije događaje te se stoga pojam povezuje s kronikama i ljetopisima.¹⁸¹ Djelo je napisano latinskim jezikom te se poveo pisanjem biografija po uzoru kako su to radili talijanski gradovi, no pisao je navodeći književna ostvarenja književnika, dok su događaji iz njihovog života drugorazredne vrijednosti, odnosno poveo se za selektivnošću. Karakter osoba o kojima je pisao nikada nije doveo do izražaja kao Crijević.¹⁸² Cilj mu je bio da se javnost upozna s tim osobama, ali da se domaći ljudi njima ponose i da slijede njihov primjer.¹⁸³

Sebastijan Slade Dolci je izrazio žaljenje što veliki istraživači lokalne prošlosti svoja djela nisu dovršili ili ih nisu objavili. Tako je redom naveo Ivana Frana Gondolu koji se bavio knjigama Statuta kako bi uresio anale Republike, a preminuo je 1635. godine. Taj je posao nastavio Junije Antunov Resti, no preminuo je 1735. godine tek započevši djelo. Ignjat Giorgi, izrazito učen benediktinac, opsežno je pisao o prošlosti Dubrovnika i Ilirika, no preminuo je 1737. godine. Slade je najviše žalio svoga suvremenika Serafina Mariju Crijevića koji je oko 30 godina bio predan svome radu, baveći se prošlošću lokalne Crkve, ali preminuo je neobjavivši ili nedovršivši svoja djela.¹⁸⁴

5. 4. Serafin Marija Crijević Cerva

U Dubrovniku je biografski rad imao dugu tradiciju u čemu su bili prednjačili dominikanci. Kao što je već spomenuto, u taj su Red većinom ulazili patricijski sinovi. S obzirom da su bili lišeni političkih prava nastojali su izgraditi svoju karitativno – intelektualnu karijeru koliko su im

¹⁸⁰ Tvrtković, *Fasti Sebastijana Slade*: 29 – 32.

¹⁸¹ Isto: 29.

¹⁸² Galić Bešker, Irena. „Biografski rad Sebastijana Slade u kontekstu hrvatske latinističke historiografije 18. st.“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrtković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016., str. 46 – 49.

¹⁸³ Iz predgovora. Slade, Sebastijan. *Fasti litterario ragusini = Dubrovačka književna kronika*, preveo i bilješkom popratio: Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.

¹⁸⁴ Seferović, *Crkva iza dvora*: 244.

Pravila to mogla dozvoliti, no uvijek su ostali potomci patricija zbog čega su imali moralnu obvezu sudjelovati na dobrobit zajednice. Školovali su se u inozemstvu odakle su se vraćali u Dubrovnik obogaćeni novim znanjem kojega su htjeli primjeniti na svoj samostan u na čitavu zajednicu.¹⁸⁵

Serafin Crijević potiče iz stare patricijske obitelji koja je kroz trajanje Dubrovačke Republike dala istaknute ličnosti koje su doprinjeli slavi čitave zajednice. Rodio se 4. listopada 1686. godine kao Augustin Frano od roditelja Marina Martolice i Marije r. Bunić. Imao je brata Martolicu Marina, rođen 1682. godine, i sestru Paulu. Prvu je izorazbu stekao na *Collegium Ragusinum*-u koja je postojala od 1684. godine. Isusovačke su se škole dijelile na niži stupanj *studia inferiora* i viši stupanj *studia superiora*. Prvi je trajao 7 godina i dijelio se na 5 razreda i to po 3 razreda gramatike te po 1 humaniteta i retorike. Osim tih predmeta učio se još grčki, latinski, vjeronauk, zemljopis, povijest i matematiku. Svaki je razred trebao po jednog učitelja, no u Dubrovniku je vladala oskudica nastavnika, a viši stupanj se nikada nije ni otvorio. Crijević se kasnije sa zahvalnšću sjećao prvih školskih godina i često je istaknuo Đura Matijaševića kao dobrog profesora, a isti je Matijašević bio osnovao Akademiju ispraznijeh. Otac mu je umro 1695. godine, a on je odlučio zarediti se u dominikanski red.¹⁸⁶ Zaredio se nekada tijekom ljeta 1704. godine navršivši punoljetnost, a godinu novicijata je proveo u Veneciji u samostanu Santa Maria del Rosario te je uzeo imena Serafin Maria. Vratio se u Dubrovnik u ljeto 1705. godine te je, kako je to i doličilo gradskim zakonima, sastavio oporuku u kojoj se odrekao čitavog očevog nasljedstva. Zatim se vratio u istoimeni samostan u Veneciju da tamo završi studij s obzrom da se u sklopu toga samostana nalazio međunarodni dominikanski kolegij. U Dubrovnik se vratio u listopadu 1710. godine nakon što je završio studij i dobio zvanje lektora (diplomiranog teologa i filozofa), no nije nam ostalo poznato kada i tko točno ga je zaredio, kao ni njegov školski uspjeh. Vrativši se u Dubrovnik prihvatio se iscrpnog intelektualnog rada i brige za svoj Red što ga je obilježilo do kraja života. Nakon povratka iz Venecije skupština dubrovačke dominikanske kongregacije imenovala ga je knjižničarem dominikanske knjižnice gdje se počeo upoznavati sa starijim knjigama i rukopisima. Svoja zapažanja je počeo tiskati u knjigu *Bilježaka* koje su mu kasnije postale glavni temelj za pisanje svojih djela. Godine 1716. bio je proglašen i samostanskim arhivarom što mu je dalo još više vremena da se posveti intelektualim radom, a i uredio je

¹⁸⁵ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: X.

¹⁸⁶ Isto: XIII i XIV.

samostanski arhiv. Do 1736. godine bio je i samostanski blagajnik što je uključivalo nadziranje samostanskih vrijednosti i relikvija.¹⁸⁷

Godine 1723. je bio imenovan samostanskim učiteljem te je bio u odličnim odnosima s nadbiskupom Rajmundom Gallanijem koji ga je imenovao članom nadbiskupskog vijeća za cenzuru knjiga. Godine 1737. bio je izabran priorom gradskog samostana što je odmah prihvatio za razliku od godinu dana ranije kad je bio imenovan priorom gruškog samostana što je odbio. Razlog tome je vjerojatno bio taj što je boravkom u gradskom samostanu imao pristup arhivu i knjižnici. Dva puta je bio izabran za vikara kongregacije: 1724. i 1739. godine.¹⁸⁸

Tri puta je putovao u talijanske države. Prvi put na održavanje kapitula Reda u Bologni 1725. godine. Zatim 1727. godine da bi riješio spor oko ostavštine nadbiskupa Rajmunda Gallanija. Naposljetku je još 1734. godine otputovao u Rim kao poslanik Republike da pomogne pri otkupu dubrovačkih pomoraca i kapetana koji su bili služili na skadarskom brodu, a zarobili su ih Španjolci. Suradivao je i prijateljevao i raznim domaćim i stranim intelektualcima. S Bernardom de Rebeisom još od školskih dana, zatim s dominikanskim piscima F. Conegliatijom i D. Concinijem, T. Ripollom, A. Bremondom i D. Farlatijem. Domaće ljude je najviše upoznao povratkom u Grad te prisutnošću na sastancima Akademije, a neki od njih su bili Stijepo Rusić, Vico Petrović, Ivan Natali Aletin, Ivan Karlo Andželi i Đuro Matijašević. Umro je 24. lipnja 1759. godine u 72. godini života.¹⁸⁹

Zbog državne cenzure knjiga u državi, mnogim autorima, uključujući i Crijevića, nije preostalo drugo nego da potihom istražuju i pišu ono što su naumili zazirući od javnog nastupa da ne bi sebe doveli u neugodan položaj ako bi javno objavili ili rekli nešto što ih je moglo dovesti u nemilost patricija. Znanje, rad, odanost svome pozivu i predanost svome radu navela ih je na pisanje izuzetnih djela koja nijedan okvir nije mogao ograničiti.¹⁹⁰ Razlog cenzuriranja Crijevićevih djela nije jednostran i pravocrtan objašnjiv. Prije svega bi valjalo postaviti pitanje zašto bi odbor za cenzuru, izglasan od Senata, cenzurirao njegova djela kada mu je isti Senat dopustio služiti se građom državnog arhiva. Crijević je uvijek nastojao pokazati skald između države i Crkve, no njegov objektivni pristup se kosio sa samostalno zadanom paradigmom. Tako su iz *Prolegomena*

¹⁸⁷ Isto: XIV – XVII.

¹⁸⁸ Isto: XVII – XIX.

¹⁸⁹ Isto: XIX – XXIV.

¹⁹⁰ Seferović, *Crkva iza dvora*: 224.

i *Sacra Metropolis* cenzurirana poglavlja koja su govorila o mletačkim počecima dubrovačke Crkve te o vlasništvu i odnosu crkvenih i državnih nekretnina. Takve su činjenice mogle poljuljati državnu ideologiju, ali i dovesti u pitanje vlasništvo nad određenim nekretninama čiji su nominalni posjednici tada bili živi, a možda su isti posjednici sjedali u senatorskim klupama.¹⁹¹

Crijević je zagovarao očuvanje tradicije i duhovnog puta. Isticao je suradnju klera i laika.¹⁹² Razvijao se kao historiograf uz neposrednu suradnju s Jacopom Coletijem i krugom oko *Illyricum Sacrum* prateći uz to napore drugih dominikanskih redovnika redvođenih Tommasom Ripollom i Antoninom Bremondom. Inzistirao je na povezanosti s urbanom sredinom naglašavajući sraslost redovnika s gradskim tkivom da naglasi i opravda njihovo postojanje jer su svi oni zajedno bili zaokupljeni brigom za boljitak čitave zajednice.¹⁹³

Generalnom skupštinom Reda u Rimu 1670. godine odlučilo se da svi provincijali i vikari trebaju poslati u Rim podatke vrijedne spomena o svojim kongregacijama i subraći. Time se trebaju pridodati i stavke iz Pravila reda koje naglašavaju da, zbog misionarskog i prosvjetnog rada, dominikanci trebaju biti vješti u povijesti, jeziku i običajima zemlje u koju idu te da u svakoj provinciji treba postojati redovnik arhivist da se brine o arhivu. Tako se Crijević iskusio u radu samostanskog, tj. provincijskog arhivista, priora samostana i vikara Kongregacije te je zadobio i povjerenje Vlade. Ostao je jedinstven zbog svoje metodologije, golemog opsega i uzornog izučavanja izvora i sekundarne literature s nizom kritičkih pogleda.¹⁹⁴ Cervina djela su međusobno isprepletena te govore o povijesti dubrovačke metropolije uz životopise čelnika Crkve i uglednih ljudi od pera koji su kulturnim stvaralaštvom zadužili Dubrovnik. Kroz djela zaziva neko prošlo vrijeme koje je bilo bolje od njegovog vremena, kada su ljudi bili sretniji i spretniji. Htio se predstaviti kao čuvar starine, čuvar sjećanja te je, prizivajući ih u sjećanje, htio poslati duboku poruku da oblikuje život zajednice i vrati je na pravi put prema svojem uvjerenju. Toga se prihvatio

¹⁹¹ Seferović, Relja. „Prolegomena za novu historiografiju Dubrovačke Republike“, u: Cerva, Maria Seraphinus. *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam*, pripremio, popratio i uvodnu studiju napisao: Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2008., str. 68 – 72.

¹⁹² Seferović, Relja. „Serafin Marija Cerva o počecima dominikanskog reda u Dubrovniku“, u: Cerva, Maria Seraphinus. *Monumenta Congregationis sancti Dominici de Ragusio ordinis fratrum praedicatorum*, priredio i popratio: Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2017., str. 16 i 19.

¹⁹³ Isto: 19 i 20.

¹⁹⁴ Isto: 21 – 24.

jer je smatrao da su ljudski običaji kratkog vijeka. Vjerovao je da će njegovi tekstovi ispuniti svoju svrhu bude li se živjelo prema uzoru prethodnika o kojima je pisao da bi ih spasio od zaborava.¹⁹⁵

Imao je utilitaristički pristup na način da je određeni događaj ili osoba trebao imati didaktičku ulogu i tako ostaviti snažan dojam na čitača, kako i sam navodi u *Monumenta Congregationis*, npr. vojniku bi koristili primjeri junaka, narodnim vođama primjeri starih kraljeva, a tako je sva povijest služila čitavoj zajednici, kao i kršćanima duhovna povijest jer je povezana s vjerom. Koristio je izvore i iz svjetovnih tema, iako se bio ogradio od njihovog metodološkog rada smatrajući ih nepotpunima te je bio uznemiren činjenicom da nijedan od velikih dominikanaca nije ostavio pravila na koji način bi se trebala pisati povijest, stoga je za uzor uzeo humaniste, ali i antičke autore, ponajviše nezaobilaznog Cicerona zbog njegovog gesla, tj. shvaćanja svrhe povijesti i vještog govorništva.¹⁹⁶ Uporaba latinskog jezika služila mu je kao uklopljenost u izravni ritam dubrovačke tradicije pisanja tim jezikom, ali i da se upravo tim bezvremenskim jezikom djelima zajamči neprolaznost.¹⁹⁷ Svoj znanstveni rad je vredovao i iz književne perspektive težeći „uzvišenim“ stilom, no priznajući da se prema potrebi poslužio i „nižim“ stilom pisanja s ciljem da bude razumljiv kako bi lakše prenio poruku svojih djela.¹⁹⁸ U svim djelima se očituje sklonost ponavljanja podataka kao npr. ponavljanje biografija u *Bibliotheca Ragusina* i u *Iconotheca* ili ponavljanje podataka o lokalnoj Crkvi i državnom ustroju u *Prolegomena* i u *Sacra Metropolis* s ciljem naglašavanja poruke upućene određenoj skupini ljudi ili pojedincu. Crijeviću je bilo važno je li se već netko bio bavio temom o kojoj je on htio pisati jer je htio slijediti načelo kritičnosti koje se doduše sukobljavalo s njegovom potrebom iznošenja legendi za koje je tvrdio da sadrže zrno istine.¹⁹⁹

Nitko prije Crijevića se nije toliko zanimao za dubrovačke vjerske i državne ustanove. Može ga se smatrati „naprednim“ historiografom jer je svoja djela pisao prema već postojećoj dubrovačkoj kroničarsko – biografskoj tradiciji koja je nastajala po uzoru na susjedne talijanske države dodavši joj dašak novih tendencija u vidu kritičnosti. Na njegovo stvaralaštvo je utjecalo školovanje u Veneciji i Firenci kao diplomatske posjete Rimu, a povrhu svega treba pridodati njegovo patricijsko podrijetlo i pripadnost dominikanskom redu koji je tradicionalno bio mjesto

¹⁹⁵ Isto: 24 – 29.

¹⁹⁶ Isto: 84 i 85.

¹⁹⁷ Seferović, *Prolegomena*: 177.

¹⁹⁸ Seferović, *Monumenta*: 87.

¹⁹⁹ Isto: 89 - 92.

zaređivanja dubrovačkih patricija koji su od renesanse baštinili tradiciju historiografskog rada koje su dobile još više učinka nakon Tridentskog koncila. Kroz djela provodi tri vrijednosti: dojstojanstvo kao politička struktura u kojoj djeluju osobe prožete vrlinom, a vrlina je unutarnja snaga svakog pojedinca koja konstruira sami Grad i napredak Grada. Te vrijednosti je moguće razotkriti ispravnim autoritetom, tj. kritičnosti spisa iz kojih se crpi spoznaja.²⁰⁰

Svjestan je odgovornosti koju je preuzeo kao nastavljajući dubrovačke historiografske tradicije, kao čovjek Crkve i propovjednik te kao patricij i pripadnik vladajućeg staleža. Iako je prosvjetiteljstvo težilo izobrazbi puka, Crijević se prvenstveno obraća učenim ljudima, bilo patricijima, bilo građanima, bilo kleru. Mnoge zasluge je dugovao svojem sugrađaninu Ivanu Nataliju Aletinu, tajniku Republike, a valja spomenuti i subraču dominikance, Aletinove kolege iz državnih ureda te i same Senatore koji su mu odobrili služiti se državnim arhivom.²⁰¹

Nijedno Crijevićevo djelo, za razliku od Slade, nije bilo tiskano za njegova života što je publici uskratilo spoznaju o određenim temama, a neka djela nije dovršio niti počeo pisati. Prvo važnije djelo je bilo *Ichonoteca illustrium fratrum congregationis Ragusinae sacri Ordinis Praedicatorum authore fratre Seraphino Maria Cerva ejusdem Ordinis ac congregationis alumno* iz 1728. godine u kojemu je donio biografije nekih dominikanaca dubrovačke Provincije, a koristio je djela domaćih povjesničara, kao i stranih, ali ponajviše spise u dominikanskom i državnom arhivu. Sljedeće važno djelo bilo je *Monumenta congregationis sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum edita a fratre Seraphino Maria Cerva ejusdem alumno atque in saecula quinque et sexti Appendicem distributa* iz 1730-ih godina. U tom djelu je pisao o povijesti dubrovačkih dominikanaca te je preuzeo dosta podataka iz *Ichonotece. Prolegomena in Sacram Metropolitim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae provinciae pontificum historiam necessaria, edita a fratre Seraphino Maria Cerva, Ragusinae Ordinis Praedicatorum Congregationis. Ragusi anno Domini MDCCXLIV* iz 1744. godine govori o političkoj i crkvenoj povijesti Dubrovnika od postanka do sredine 18. stoljeća, a historiografski rad mu je okrunjen djelom *Sacra Metropolis Ragusina, sive Ragusinae Provinciae pontificum series variis ecclesiarum monumentis atque historicis, chronologicis, criticis commentariis illustrata. Tomus primus complectens metropolitanae ecclesiae Ragusinae pontificum seriem illustratam variaque ejusdem ecclesiae*

²⁰⁰ Isto: 75 – 77, 79, 81 i 82.

²⁰¹ Isto: 103, 214 i 215.

monumenta, auctore fratre Seraphino Maria Cerva Ordinis Praedicatorum congregationis Ragusinae. Ragusi anno Domini MDCCXLIV iz 1744. godine. Zamišljeno je kao djelo u 2 sveska s time da se svaki svezak dijeli na još nekoliko djelova. Govori o povijesti dubrovačke Crkve. Zanimljivo je da je i za *Sacra Metropolim* i *Prolegomena* navedena godina 1744. što je nemoguće jer Crijević je sva svoja djela smatrao povezanom cjelinom te je jedno djelo citirao u drugom djelu i obratno što nas dovodi do zaključka da ih je pisao paralelno koristeći se istim izvorima. Još valja istaknuti Moskovski časoslov, Život blažene Ozane Kotorske (djelo je preveo s talijanskog na latinski) te Zbirka crteža i slika svetaca i blaženika dominikanskog reda.²⁰²

Crijević je od prvog doticaja sa samostanskom knjižnicom i arhivom htio napisati povijest dubrovačkih dominikanaca i povijest dubrovačke nadbiskupije zajedno s popisom nadbiskupa, ali zbog velike količine materijala odlučio se napisati i druga djela kako bi objelodanio znanje koje je trunulo na policama. Susretao se s brojnim knjigama i zapisima mnogih autora pa je tako njegva spoznaja izašla iz okvira dominikanaca i Nadbiskupije, a *Bilješke* su postale toliko obilne da su se mogle ispisati brojne knjige. Stoga se odlučio i na pisanje *Bibliotheca Ragusinae*.

To je djelo napisano latinskim jezikom kao i sva ostala njegova djela, a podijeljeno je u 4 sveska. Koristio se državnim arhivom, samostanskim arhivom, arhivom ženskih samostana te privatnim arhivima, ali i arhivima talijanskih gradova tijekom njegova tri putovanja na drugu obalu Jadrana. Razlikuje se od prethodnika zato što je historiografiju oslobodio legendi i neutemeljenih činjenica čiji je cilj bio pohvaliti Senat i državno uređenje. On je kritičkim pristupom i vjerodostojnim izvorima pisao o ljudima, događajima i običajima ne bojeći se pritom spomenuti i ne baš tako pohvalne stvari, kao npr. mane određenih osoba o kojima je pisao ili o nedostacima državnog uređenja. *Iconotheca* i *Bibliotheca* su 2 potpuno biografska djela, dok su ostala djela povijesno – crkvena s elementima biografskog djela. Istraživanjem dokumenata i ostvarenja prijašnjih biografa utvrdio je da je Dubrovnik imao više „ljudi od pera“ nego što se to znalo prije. Uvršetni su čak i neki stranci koji su radili u Dubrovniku. Prvi dojam koji se dobije čitanjem *Bibliotheca* jest opsežnost informacija i uklapanja ličnosti u prilike u kojima je živio. Pisao je o njihovoj obitelji, prijateljima, navikama, školovanju, službama, popis djela koja su napisali te kada su se rodili i umrli. Također opisuje njihov fizički izgled i osobnost. Iako prema svima pristupa kritički, tj. ne bojeći se iznijeti neke stavke iz njihova života koje bi bile suprotne kršćansko –

²⁰² Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: XXIX, XXXI - XXXIII, XXXV.

dubrovačkom idealu, naposljetku donosi pozitivan sud povodeći se načelom „de mortuis nil nisi bene“.²⁰³

Jedna od primjedbi Bibliotheci se vidi po tome što su sve biografije poredane abecedno, a ne prema nekom drugom načelu kao npr. kronološkom ili žanrovskom. Stoga mnoge biografije imaju svoj vlastiti uvod da bi se čitača uvelo u sadržaju, no to je dovelo do stilske razvučenosti. Ostavljao je prazna mjesta tamo gdje nije znao za određene podatke o nekim ličnostima, pogotovo o onima iz srednjeg vijeka, a jako je šturo pisao o suvremenicima. Nastalo je u duhu prosvjetiteljstva kada se u Europi nastojalo kritički pristupiti povijesti. Pisao ga je između 1726. i 1743. godine jer je pisao na način da je skupljajući podatke odlučio napisati djelo, a paralelno je pisao više djela. Tako se u Iconotheca poziva na Monumenta Congregationis i obratno, dok se za Bibliothecu (za koju sam kaže da je napisana 1742. godine) poziva na Sacra metropolis (napisana 1744. godine), a u Sacra metropolis na Bibliothecu. Od 435 biografija u Biblioteci čak njih 320 dugujemo njemu osobno. *Bibliotheca Ragusina* bila je namijenjena sugrađanima Republike, dok su *Prolegomena* i *Sacra metropolis Ragusina* bile namijenjene domaćim ljudima i široj zajednici.²⁰⁴

²⁰³ Isto: XLI – XLVIII.

²⁰⁴ Isto: XLVIII - L i LIII; Seferović, *Crkva iza dvora*: 252 .

6. Dubrovački patricijat

Pojam plemstva imao je različita značenja u različitim sredinama i mijenjao su se tijekom vremena. *Plemstvo* ili *nobilitas* je termin koji označava elitni položaj pojedinca ili skupine, ali pojam je preopćenit jer podrazumijeva mnoge različite koncepte povlaštenih. Izvorno je pojam dijelio slobodnog od neslobodnog čovjeka, a kasnije se povezoao za vladajući položaj. Primijenjen na već formiranu elitu, pojam obuhvaća različite oblike, te se govori o zemljoposjedničkom, gradskom, ratničkom, dvorskom, viteškom, trgovačkom i ostalom plemstvu. Pojam *gradskog plemstva* isto nije jednoznačan jer je svaki grad imao drukčiju tradiciju i oblik vladanja te su se izmjenjivale mnoge obitelji. *Patricijat* je pojam iz rimske društvene razdiobe, nasuprot pojmu *plebs*, koji je oživio za vrijeme humanizma po uzoru na Aristotelovu političku teoriju, a preduvjet za postojanje patricijata bila je politička nezavisnost na podlozi razvijenog urbanog života.²⁰⁵ Humanistička politička misao ga je uvrstila u svoje vrijeme jer je pronalazila paralelu s rimskim patricijatom i plebejcima. Tako je u Dubrovniku pojam patricijata označavao izgrađenu urbanu elitu od 14. stoljeća i dalje te koncept zatvorene zajednice s povlašćenim društvenim statusom, političkom moći, bogatstvu i staleškom endogamijom, a tome direktno odgovara i pojam *gradska aristokracija*. Bit dubrovačkog plemstva dobro opisuje i hrvatska riječ *vlastela* kao izvedenica iz riječi *vlast* i *vladanje*.²⁰⁶ Kroz ovaj rad se koristi pojam *patricijat*, tj. *patriciji* kao proizvoljan izbor jer taj pojam bolje odgovara mediteranskom krugu povlašćenih prema rimskoj tradiciji, dok bi pojam *plemstvo* možda bolje odgovarao europskom kontinentalnom krugu povlašćenih osoba koje je odredila germanska tradicija i veliki zemljišni posjedi.

6.1. Geneza dubrovačkog patricijata

Etničko porijeklo patricijata protezalo se tijekom čitavog postojanja Republike, a tradicija je prihvatila narativ o epidaurskom, rimskom i slavenskom porijeklu. Danas je uvaženo mišljenje da je Raguzij u kasnoj antici postojao kao zasebno naselje koje je s vremenom preuzimalo ulogu središta umjesto Epidaura i da je počeo slijediti njegovu tradiciju u vidu municipalnosti, crkvenog uređenja i stanovništva. To je budućem Dubrovniku bilo važno jer u ranom srednjem vijeku

²⁰⁵ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 225.

²⁰⁶ Isto: 226.

Raguzij nije imao urbani i municipalni kontinuitet kao drugi dalmatinski gradovi.²⁰⁷ S vremenom su se doselili i Slaveni iz zaleđa koji su homogenizacijom sa starosjediocima (koji su bili Raguzejci i Romani iz Epidaura) počeli formirati zaseban dubrovački identitet, dok je plemensko – etnički identitet ostao na razini kulturološkog pamćenja. Homogenizacija je bila važna za uspostavu efikasne obrane malenog teritorija i za širenje u zaleđe čemu je pridonijela i Crkva.²⁰⁸ Proces je trajao od 11. do 13. stoljeća. Romani su postupno odumirali i homogenizirali se sa slavenskom većinom od čega je preživjela romanska tradicija koja je kasnije bila prihvaćena i od novih pridošlica.²⁰⁹ Sukladno s time razvijala se i gradska uprava, Grad i teritorij što je dovelo do raslojavanja stanovništva.²¹⁰

Poprilično je teško napraviti točniju razliku među ukupnim stanovništvom dubrovačke općine iz ranijih razdoblja. U počecima stanovništvo se dijelilo na klerike i lake. Laci su bili podijeljeni na *cives* (građane) i *populus* (puk/narod). Postupno su se građani raslojavali na način da su, putem imovinskog cenzusa, stvarali vijeća preko kojih su vladali, a puk je radio manualne poslove za održavanje grada. Tu su još postojali *forenses* (stranci) koji su bili novopridošlice ili ljudi u prolazu te *habitatores* (stanovnici) koji su bili „domaći“ narod koji nije imao politička prava i koji su obavljali fizičke i manualne poslove. Također su se podanici u ruralnim dijelovima nazivali *districtuales* ili pak *subditi nostri*. Stranci i doseljenici su trebali proći kroz proces asimilacije i obavljanja nekog pothvata kojim bi zaslužili „viši“ status, bilo da se radi o ženidbi s građankom, kupnjom nekretnine ili nekom velikom zaslugom za zajednicu i sl. Građani i pučani su tvorili zajedničko tijelo općine tzv. zbor pučana koji je s formiranjem i jačanjem vijeća te rastom općeg stanovništva izgubio svoju ulogu jer ih je jednostavno bilo previše da svi odlučuju. Zbor pučana s poglavarom se tako počeo raslojavati na ono što se kasnije počelo nazivati Senat, sastavljen od „najmudrijih muškaraca zajednice“, i Malo vijeće koje je bilo operativno tijelo Senata. Suci su se počeli birati posebno, neovisno o upravnoj sferi, a naposljetku je nastalo Veliko vijeće koje je narodnu skupštinu reduciralo na predstavnike elite. Dolaskom Mlečana 1205. godine odnos vlasti se počeo mijenjati tako da je knez bio Mlečanin te je birao suce, članove Malog i Velikog vijeća. Razvoj patricijata je išao paralelno s razvojem Grada jer su „odličnici“ težili za očuvanjem svojih

²⁰⁷ Isto: 41.

²⁰⁸ Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika: korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*, sv. I, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2011., str. 89.

²⁰⁹ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 45 i 46.

²¹⁰ Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. I: 15.

davnih političkih prava, moći i bogatstva, stoga su se htjeli okoštati u tradiciji nasuprot inkluzivnoj sadašnjosti smatrajući da imaju prednost u upravi nasuprot ostalima. Ulaskom u Vijeće postajalo se patricijem, a to je bilo otvoreno svim građanima, stoga ne čudi da se ulazak u Vijeće zapečatio 1332. godine jer je udio vijećnika u ukupnom stanovništvu bio oko 40%! Tek od tada se može govoriti o elitnom staležu patricijata jer je taj stalež nastao tada, razdvajanjem građanstva s političkim pravima od onih građana bez političkih prava, dok su puk, stranci i došljaci nastavili funkcionirati kao i prije.²¹¹

6. 2. Struktura dubrovačkog patricijata

Struktura dubrovačkog patricijata se može podijeliti na nekoliko razina: kućanstvo, obitelj, casata, rod te naposljetku klan.

Kućanstvo predstavlja sve osobe koje žive pod istim krovom bez obzira jesu li u krvnom srodstvu, a svi su pod zaštitom *pater familias*-a.²¹²

Obitelj je najuža patricijska zajednica i obuhvaća krvne srodnike koji žive u istom kućanstvu te taj pojam nema političke konotacije. Njezini biološki elementi su bili rijetko promjenjivi, jednako kao i njezini socijalni elementi s kratkoročnim demografskim tendencijama koje su jako oscilirale. Postojale su složene, proširene i nuklearne obitelji, a težnja je bila da se živi u proširenoj kako bi se stvorio što veći i širi osjećaj pripadnosti casati.²¹³

Casata je zajednica patricija koju odlikuju osjećaj pripadnosti jednoj obitelji i vremenski kontinuitet. Istoj casati može pripadati i više obitelji koje žive odvojeno, ali imaju jaki osjećaj krvne pripadnosti. One nikada nisu bile formalna stvar, zato ih je i teško pratiti kada se „osnivaju“, a kada se „raspadaju“. Casata ima karakteristiku kontinuiteta preko nasljednika jer ako ostane živ barem jedan muški član jedne obitelji on može nastaviti casatu. Ako obitelj ima više djece, onda od jedne casate može nastati njih nekoliko jer neki mogu nastaviti istu, dok se drugi mogu odijeliti

²¹¹ Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. I: 16 – 21; Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 227 i 229.

²¹² Isto: 147.

²¹³ Isto: 99.

i stvoriti novu. Ako je obitelji prijetilo utruće, onda je casatu mogao naslijediti zet ili nerođeni unuk s time da su nazivu svojega roda trebali pridodati i naziv roda čiju casatu nasljeđuju.²¹⁴

Pojam roda predstavlja potomke jednog početnog bračnog para po muškoj liniji koje veže isto prezime. Krvna veza je uvjet bez kojega nema roda, ali promjenom prezimena raskida se i rodovska pripadnost. Tako su npr. svi članovi roda Gozze u 18. stoljeću osjećali pripadnost istome rodu, iako im je ishodišni predak, tj. rodočelnik bio rođen 500 godina prije. Gondole i Luccari su imali istog rodočelnika, ali se rod znatno ranije razdvojio te su tako nastala dva roda koja su krenula različitim putem, a s vremenom je nastala i različita tradicija o njihovu podrijetlu. U počecima formiranja patricijske elite rod je bio ekvivalent casati, no grananjem roda bračnim vezama slabio je rodovski osjećaj i zamijenila ga je casata kao funkcionalna rodovska jedinica. Kanonskim zakonima srodnički brak do 3. i/ili 4. stupnja bio je zabranjen, no zbog endogamijske politike bračno „tržište“ je postajalo sve oskudnije što je patricije privelo na sklapanje srodničkih brakova koje je papa u 16. stoljeću pojedinačno odobravao, ako drukčiji brak nije bio moguć. Najteže razdoblje ulaska u brak bilo je vrijeme oko 1667. godine pa sve do sredine 18. stoljeća kada se patricijat definitivno podijelio na salamankeze i sorboneze uz agregaciju novih patricijskih obitelji.²¹⁵

Klan je skup međusobno naklonjenih casata s politički prepoznatljivim djelovanjem koji je utemeljen i održava se na principima snažne obiteljske tradicije. To je bilo neformalno udruženje bez ikakve pravne organizacije, stoga ih je i teško identificirati, osim opreznom medijacijom izvora. I klanovski nazivi su umjetna tvorevina kako bi se fenomen mogao lakše opaziti i objasniti, osim naziva *sorbonezi* i *salamankezi* koje je ostavio anonimni izvjestitelj Marije Terezije 1770-ih godina. Klanovska pripadnost casata bila je jaka, obitelji i pojedinci su bili određeni njima jer su odrastali u takvom ozračju, no bilo je i trenutaka kada su casate ili pojedine obitelji mijenjale klanovsku pripadnost. Skupne promjene su se događale tijekom neuralgičnih događaja: 1205., 1358. i 1667. godine kao i nekada tijekom 15. i početkom 17. stoljeća.²¹⁶

²¹⁴ Isto: 129.

²¹⁵ Isto: 148 – 151.

²¹⁶ Isto: 159 i 162.

6. 3. Klanovska podjela i urote dubrovačkog patricijata

Dubrovački patricijat je bio prividno homogeni stalež sastavljen od osoba koje su imale političku povlasticu i obvezu upravljati Dubrovačkom Republikom čije su zakone ustrojili na način da pogoduju sebi samima. Kroz povijesno vrijeme isprofilirale su se određene suprotstavljene frakcije, tj. klanovi ili koterije koji su težili prevlašću u državnim institucijama. Urote su bile ekstremni trenutci sukoba klanova, dok je ostatak vremena bilo tzv. mirno razdoblje kohabitacije.²¹⁷

Povijesno gledano najraniji događaj urote dogodio se 1205. godine kada je mletačka vlast zamijenila bizantsku. Naime, tih je godina knez bio Damjan Juda koji se nije htio odreći kneževske vlasti, već je, prema dubrovačkim historiografima, htio uspostaviti tiraniju što je naišlo na otpor dijela patricija. Ludovik Crijević Tuberon, Anonim iz 16. stoljeća, Nikola Ragnina, Serafin Razzi, Francesco Serdonati, Mavro Orbini, Jakov Luccari i Junije Resti su pisali o tome događaju na način da su povijesne činjenice iznosili skoro na jednak način, ali su se bitno razlikovali u njihovoj interpretaciji, ovisno o tome kojemu je klanu svaki od tih historioografa pripadao. Arhivski izvori su vrlo šturi. Vjerodostojni su ugovor s bugarskim carom Mihajlom Asenom iz 1253. godine te pismo prvog mletačkog kneza u Dubrovniku splitskom potestatu i trogirskom knezu Vučini iz oko 1206. godine koji spominju Damjana Judu. Petar Benessa, Judin zet, bio je predvodnik urote te je pozvao Mlečane kako bi im pomogli osloboditi se tiranije, a doveden na mletačku galiju Juda je počinio samoubojstvo. Suvremenije interpretacije se razlikuju, no najvjerojatnije je bilo da je dio patricija bio svjestan mletačke ekspanzije te da je bilo samo pitanje vremena dolaska Mlečana na što je Damjan Juda reagirao tiranijom kako bi sačuvao veću samostalnost Grada. S obzirom da većina patricija nije bila zainteresirana za svrgavanje, manjina predvođena Petrom Benessom i rodom Bobali se povezala s Mlečanima i tako svrgnula Judu kako bi razvlastili vladajući klan. Grubeša Gundula, drugi Judin zet, ostao mu je vjeran do kraja te se upravo taj događaj uzima kao početak klanovske podjele u Dubrovniku jer je na čitavom staležu ostavio mrlju koja je trajala više od pola tisućljeća. Događaj je kroz povijesno vrijeme postao vrsta legende čiji je cilj bio

²¹⁷ Vekarić, Nenad. *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2009., str. 10.

suprotstaviti tiraniju s očekivanim idealom (prividne) jednakosti patricija. Sve do 1358. godine klan Benessa (kojemu su pripadali i Boballi) vodili su glavnu riječ u Vijećima.²¹⁸

Sljedeći ekstremni trenutak zbio se 1358. godine kada su se Mlečani odrekli cijele Dalmacije u korist Ludovika I. Tim je događajem klan Bobali došao u nepogodnu situaciju s obzirom da su svoju moć temeljili na mletačkom vrhovništvu. U Velikom vijeću se vodila rasprava o zbacivanju Mletaka i prihvaćanju Ugarske – da ili ne, kao i pod kojim uvjetima bi se to trebalo dogoditi. Judin, odnosno sada Gundulićev klan, je bio podijeljen između ideje otvorene prougarske politike i ideje zbacivanja Mlečana s djelomičnim ugarskim utjecajem u Dubrovniku. Potonjoj struji su pripadali Gundulići, Bone i nadbiskup Ilija Saraca. Tako se iz Gundulićevog klana, koji je inzistirao na autonomiji, odvojio novi, Gučetićev klan, koji se zalagao za jako prisan odnos s Ugarskom, a zajedno su bili složni u svrgavanju Bobalija. Gundulići su zajedno s Gučetićima odnijeli pobjedu koja se na unutarnjem planu manifestirala na institucionalnom razvlašćivanju Bobalija, a na vanjskom kao prihvaćanje Ugarske s velikim stupnjem komunalne autonomije. Sve do početka 17. stoljeća prevlast će imati Gundulićev klan, dok će Gučetićev postupno stvoriti integrirani klan s Bobalijima.²¹⁹

Marin Andrija Bobali je s bratom Junijem sudjelovao u okršaju u kojemu je život izgubio patricij Marinko Franov Tudisi koji je ujedno bio i Junijev tast. Marin je bio pomilovan i vraćen i izgnanstva, ali je 1589. godine u crkvi Svetog Križa u Gružu ubio Frana Gondolu koji se zalagao za političku neutralnost Republike. Opet je bio izgnan zajedno s bratom, no u talijanskim državama je stekao veliki ugled i zagovarao je protuosmansku politiku. Gondolino ubojstvo je bilo i političko i obiteljsko jer Franova supruga Anica, kći Frana Bobalija, bila je pripadnica roda Bobali kao i Franov ubojica.²²⁰

Velika zavjera je bila jedan od ključnih događaja koji je doveo do veće klanovske podijele patricija. Događaj je karakteriziran protuosmanskim politikom Bobalijeva klana u ozračju kršćanske rekonkviste i katoličke obnove. S druge strane se nalazio „vladajući“ Gundulićev klan koji je htio nastaviti s političkim balansiranjem između *lava i drakuna*. Savojski vojvoda Karlo Emanuel I. htio je 1607. godine prodrijeti u unutrašnjost Balkana preko dubrovačke i malostonske

²¹⁸ Isto: 13 – 30.

²¹⁹ Isto: 36 – 38 i 84.

²²⁰ Ćosić, Stjepan i Nenad Vekarić. *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2005., str 17 i 18.

luke kako bi opskrbio kršćane u dubrovačkom zaleđu. U protuosmanskome ozračju dubrovački su vlastodršci dobili alternativu pragmatičnoj politici prema Porti. Dubrovački pouzdanik Karla Emanuela bio je Marin Andrijin Resti koji je zagovarao radikalnu protuosmansku politiku. Vojvodin cilj je bio prouzročiti pobunu osmanskih podanika na europskom dijelu Carstva. S vremenom je odustao od kampanje. U travnju 1609. godine Jakov Giorgi i Jakov Resti su bili prognani iz Republike zbog ljubavne afere sa suprugom jednog građanina. Utočište su pronašli u Torinu kod Karla Emanuela. To je Republici predstavljalo prijetnju te im je krajem 1610. godine izglasala pomilovanje. U kolovozu 1611. godine, vrativši se iz Mantove u Mali Ston gdje su ih dočekali pristaše, Resti i Giorgi su bili zarobljeni te se pokrenuo sudski proces. U Senatu se debatiralo o smrtnoj kazni ili doživotnom zatvoru, a naposljetku su bili osuđeni na doživotni zatvor odakle su pobjegli uz pomoć pristalica. Problem je za Republiku i dalje stvarao Marin Resti koji je ušao u službu nadvojvode Karla Habsburškog. Dobivši upravu nad senjskom tvrđavom pljačkao je Pelješac u nadi da će uspjeti njegovi protuosmanski stavovi. U takvom se kontekstu pojavio i napuljski potkralj Ossuna koji je također imao zamisao protuosmanske kampanje. Povlačenjem Ossune 1620. godine završila je faza intenzivnih protuosmanskih akcija na Jadranu. Velikom zavjerom dubrovački se patricijat polarizirao, a time je snaga rodovske pripadnosti dobivala veće značenje za političke odluke.²²¹ Tako su se oko casata urotnika počele okupljati druge casate koje su u 18. stoljeću postale poznate pod nazivom *salamankezi*, dok je druga suprotna struja bila poznata kao *sorbonezi*, a formirali su se prema rodovskim i političkim kriterijima. Pripadnost određenom klanu utjecalo je na formiranje političkog mišljenja pojedinca, na političke ciljeve i na težnju za prevlast u institucijama.²²²

Ubojstvom Nikole Sorga od strane Marojice Caboge 1662. godine došlo je do novih prepirka u Senatu čemu svjedoče zapisnici sjednica na kojima se raspravljalo o kazni. Na kraju je odlučeno da će Caboga biti zatvoren u najstrožu tamnicu u Kneževom dvoru. Na dan potresa 6. travnja 1667. godine trebalo se raspravljati o njegovom pomilovanju do čega nikada nije došlo, a Caboga je, izvukavši se iz ruševina, prvi doskočio u organizaciji postkaosne vlasti čime mu je zločin bio prešutno amnestiran. Godine 1669. oženio se Marijom Bona koja je pripadala sorbonezima te se

²²¹ Ćosić, Stjepan i Nenad Vekarić. „Raskol dubrovačkog patricijata“, u: *Anali zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, br. 39, Dubrovnik – Zagreb, 2001., str. 309 – 319.

²²² Ćosić i Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države*: 33, 35 i 36.

tako i on sam iz salamankeza svrstao među sorboneze, a njegov sin Bernard oženio se „novom“ patricijskom Marijom Bosdari.²²³

Stroga ženidbena politika, potres 1667. godine i ekonomske neprilike uzrokovali su biološko opadanje patricijata. Iz tih je razloga Senat od sredine 17. stoljeća popuštao u nadi da se „osvježi“ patricijski stalež primanjem novih patricijskih obitelji i povremenim ublažavanjem endogamijskih zakona. Sjednice svih vijeća 1646., 1661. i 1662. godine pokazuju da još uvijek nije bila postignuta apsolutna većina kod izglasavanja o agregaciji. To se tek dogodilo 1664. godine kada je konačno odlučeno da u narednom vremenu može biti primljeno 10 obitelji, što stranih plemića što najodličnijih dubrovačkih građana, pod uvjetom da na račun Republike daju određeni novac. U patricijat bi se primio muškarac s njegovom zakonitom suprugom i djecom iz zakonitog braka zajedno s njegovim neudanim sestrama i neoženjenom braćom. Prvoagregirani je bio Vlaho Bosdari 1666. godine, a nekoliko dana nakon njega Miho Bobali. Zbog potresa se ubrzao proces agregacije, stoga su nedugo nakon potresa bili primljeni Jakov Natali, Ivan Clasci i Miho Zlatarić te markiz Anibale Poroni, braća i sinovi pokojnog Petra Pierizzija iz Bologne, Benedikt Primi, Bernard Nikolin Giorgi (građanski ogranak Giorgija), Andrija Paoli i Petar Vodopić. Staleška obnova nije bila u potpunosti postignuta, a staleški razdor se pogoršao jer su od tada salamankezi (u suštini Bobalijev klan) u svakom pogledu kočili novoagregirane patricije te su postali endogamija u endogamiji ne želeći imati bračne veze s novoagregiranima niti sa sorbonezima. Politička podjela na prosmanske Bobalije i prokršćanske Gunduliće nakon agregacije zamijenjena je na salamankeze, tzv. čistokrvne, pripadnici starih patricija, i sorboneze koji su bračnim vezama s agregiranim patricijskim rodovima vidjeli svoj politički uspon i mogućnost pariranja salamankezima. Ideološki korijeni raskola zamijenjeni su krvom podjelom i borbom za unutarnju vlast u Republici.²²⁴

Takvim je stanjem nastao novi sukob 1749. godine. Naime, Sorbonezi su držali većinu u Velikom vijeću, dok su salamankezi činili većinu u Senatu. Te je godine Senat proveo tzv. zakon Novog kolegija prema kojemu su senatori nadomještali umrle senatore po starosnom redu, a ne putem izbora. Posljedično se u Senatu među samim salamankezima stvorila oligarhija u već endogamijsko zatvorenom krugu što je dovelo do nezadovoljstva sorboneza i dijela salamankeza

²²³ Ćosić i Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države*: 59, 60 i 64.

²²⁴ Isto: 64 i 66; Ćosić i Vekarić, *Raskol dubrovačkog patricijata*: 331 – 334, 337 i 355.

koji nisu bili dio oligarhije. Na čelu su se nalazili članovi roda Pozza, a suprotstavili su im se članovi rodova Gradi, Sorgo i Bona. Događaj je doveo do četveromjesečne blokade vlasti od kraja 1762. godine do početka 1763. godine. Postigao se kompromis u vidu izbornog postupka i senatorskih klupa po rodovskom ključu na način da su u Senatu mogla sjediti samo 3 člana iste grane nekog roda. Krajem 1780-ih godina endogamijska je politika dovela do slabljenja salamankeza, a prosvjetiteljske su ideje polako dolazile među same patricije. Krajem 18. stoljeća klanovsko - krvna podijela je ustupila mjesto podjelama prema simpatijama stranih država.²²⁵ Na temelju toga kriterija razabiru se 3 skupine: *monarchici* koji su htjeli prisnije političke i gospodarske veze s nekom od europskih monarhija, *marittimi* su bili poslovno orijentirani ljudi s naglaskom na brodarstvo i pomorsku trgovinu u ozračju pomorsko – brodarske konjunktive Republike u 18. stoljeću i naposljetku *Oligarchi* koji su se opirali ikakvim reformama te su svoju budućnost vidjeli u jačanju zemljišnih prava i merkantilističkih zakona. Zanimljivo je patriciji nikada nisu dovodili u pitanje postojeći sistem. Korijeniti preustroj države u kojemu bi građani mogli dijeliti vlast nikada nikome nije padala na pamet, čak ni za kratkog pokušaja vraćanja državnosti tijekom restauracije u Europi.²²⁶

6. 4. Idealni patricij u Dubrovniku u 17. stoljeću

Dubrovačka Republika od svojeg postanka do prekida državnosti nije mijenjala svoj državni poredak. Državni poredak i obrasci patricijskog ponašanja tvorili su spiralnu međuovisnost iz koje je proizašao državni ideal,²²⁷ tj. krajnja ideja koju su svi patriciji, pa i čitava zajednica, trebali slijediti kako bi se postigao ugodan život ispunjen vrlinom. Ideal se najviše očitovao u slobodi i republikanizmu, kolektivizmu, konzervativizmu, društvenoj harmoniji i požrtvovnosti za domovinu.

Kroz protok povijesnog vremena svako je uređeno društvo i zajednica zahtijevala određenu ideologiju koja je služila kao imaginarna kraljeznica koja je držala čitavo tijelo. Tako je i dubrovački patricijat formirao državnu ideologiju o vlastitom porijeklu i o porijeklu Grada s kojim

²²⁵ Ćosić i Vekarić, *Raskol dubrovačkog patricijata*: 358 i 359, 361, 367, 371 i 375.

²²⁶ Ćosić i Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države*: 98 i 99.

²²⁷ Kunčević, Lovro. *Vrijeme harmonije: o razlozima društvene i političke sabilnosti Dubrovačke Republike*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2020., str. 103 i 104.

su se poistovjetnili. Ništa ne nastaje u zrakopraznom prostoru ni iz čega pa tako ni državna ideologija. Naime, humanizam i renesansa su kao kontinuitet srednjeg vijeka u intelektualni fokus doveli antička djela kao što je Aristotelova *Politika* ili Ciceronovi govori. Čitanjem tih autora oživila se ideja o republikanizmu čemu se prirodno nadovezala rimska republika, a tome valja pridodati i glasoviti *mit o Veneciji*. Dubrovčani nisu imali službenu političku teoriju, nego se politička teorija i/ili ideologija temeljila na tradiciji u međuovisnosti s patricijima: oni su stvarali tradiciju, a tradicija je, tj. ideal, stvarao svakog patricijskog pojedinca. Možda najpoznatija osoba koja je ikada napisala djela koja su se bavila problematikom patricijskog ideala za vrijeme Republike bio je Nikola Vitov Gučetić. Dva najpoznatija djela koja obrađuju ideal su *Upravljanje obitelji* iz 1589. godine i *O ustroju država* iz 1591. godine. On je u tim djelima pisao o patricijskom i republikanskom idealu po uzoru na Aristotela čiji su postulati filozofije već bili poznati u Dubrovniku. U tim djelima apologetski nastupa prema postojećem dubrovačkom poretku, brani republikanizam i kolektivizam i obitelj kao nukleus svake uspješne države. Zalagao se za trodiobu vlasti na savjetoavnu, izvršnu i sudsku baš kao i Aristotel i baš kao što je već bilo postojalo u Dubrovniku. Pisane zakone je smatrao imperativom društvenog sklada koji omogućuje slobodu pojedinca i zajednice te su im se svi trebali pokoravati.²²⁸

Pojam slobode (*libertas*) imao je dva značenja: neovisnost, odnosno sposobnost zajednice da sama vodi svoje unutarnje i vanjske poslove bez vanjskog utjecaja i republikanizam, odnosno da vrhovni autoritet u državi ima kolektivno tijelo povlaštenih osoba koje su vodile javne poslove u skladu sa zakonom kojega su sami donijeli. U legendama o postanku Grada i patricijata ključna je sloboda. Ona je prva homogenizirala stalež, pozivala na jedinstvo i poštovanje poretka koji se shvaćao kao apsolutni prioritet koji je u konačnici doveo do okoštavanja društva koje se jedva moglo mijenjati, a sloboda je u očima patricija bila sačuvana zahvaljujući njima samima.²²⁹ Republika je tako bila oprečni pojam monarhiji ili tiraniji i predstavljala je humanistički ideal vladanja po uzoru na republikanski Rim te se od kraja 14. stoljeća pa sve do propasti Dubrovnika nazivao republikom te je tada počeo kovati svoj novac i pečatirati svoje dokumente crvenim

²²⁸ Šišak, Marinko. „Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi“, u: *Politička misao*, Vol. 46, br. 4, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2009., str. 194 – 196.; Gučetić, Nikola Vitov. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 5. 2. 2024.

<<https://enciklopedija.hr/clanak/gucetic-nikola-vitov>>; Janeković Römer, *Okvir slobode*, 13 – 19.

²²⁹ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 21.

voskom koji su na sebi imali pojam *libertas*.²³⁰ U tom kontekstu bi trebalo promatrati i Orlandov stup postavljen 1419. godine na glavnom gradskom trgu: on je zapravo iskaz urbane autonomije, mjesto gdje su se proglašavali zakoni i vršile javne kazne i govori, isticala državna zastava itd.²³¹

Dubrovački povjesničari su bili patriciji ili osobe u službi Vlade koje su apologetskim tekstovima hvalili postojeći poredak promičući tradiciju i davajući moralizatorske primjere iz prošlosti, kako je i naglašeno u 5. poglavlju ovoga rada. S protokom povijesnog vremena republika je sve više i više nastojala istaknuti slobodu kao državni ideal i u samoj državi i drugim političkim subjektima. Višegradskim ugovorom iz 1358. godine Dubrovnik je de facto postao samostalna država, iako nominalno pod vlašću ugarskog kralja Ludovika kojemu je čitava zajednica položila zakletvu vjernosti, no iskoristivši staleške sukobe u Ugarskoj, patriciji su promijenili retoriku te su vjernost počeli polagati *svetoj kruni Ugarske*, umjesto osobi vladara kako bi se apstraktnim pojmom zadobila još veća autonomija čemu svjedoče međudržavni ugovori i dopisi s poklisarima. Od razdoblja staleških sukoba u Ugarskoj Dubrovnik je stalno nastojao redefinirati svoj odnos prema *kruni* s težnjom što veće samostalnosti, ali s mogućnošću prizivanja zaštite vladara. Osmanskom ekspanzijom propale su države iz dubrovačkog zaleđa što je patricije natjeralo na definiranje odnosa s novim pravnim subjektom: Osmanlijama. Tako su vladajući 1442. i 1458. godine potpisali prve ahdname kojima su priznali osmansko vrhovništvo u zamjenu za slobodnu trgovinu uz plaćanje godišnjeg danka koji je s vremenom rastao, ali važno je naglastiti da se pravni odnos Ugarske i Dubrovnika time nije poništio. Osmanlije su prema islamskom pravu Dubrovčane smatrali svojim podanicima, a Dubrovčani su sultanove ahdname smatrali trgovačkim ugovorima, a taj se odnos obavezno trebao opravdati Zapadom. To se radilo šutnjom, ponekad pak životno važnom trgovinom sa zaleđem koje je postalo politički subjekt *nevjernika* i ponekad priznanjem bliskog odnosa jer je, prema riječima vladajućih, to bilo od velike važnosti za čitav katolički svijet s obzirom da je Republika gradila crkve i slala misionare u zaleđe čime su naglašavali svoj altruizam za kršćane. Porazom na Mohačkom polju Dubrovnik je prestao plaćati danak ugarskom vladaru što Ferdinand Habsburški nikada nije uspio opet uspostaviti. Tada je Dubrovnik otvoreno počeo promicati svoju slobodu i republikanstvo naglasivši legitimitet od Boga i pravo Senata na izricanje smrtne presude, a književnost je počela propagirati dubrovačku slobodu. Nova retorika je bila vidljiva u tvrdnji da je Grad oduvijek bio neovisan, odnos s Ugarskom je bila razmjena

²³⁰ Kunčević. *Mit o Dubrovniku*: 81, 82, 95 - 97.

²³¹ Isto: 96 i 97.

danka za zaštitu i trgovinu, a da je mletačka vlast bila trivijalna jer su patriciji vladali zajedno s knezom iz Venecije koji je imao simboličnu moć, a sve sa ciljem micanja tiranije Damjana Jude.²³²

Sloboda je bila personificirana u liku svetog Vlaha koji se nalazio na zidinama Grada i na važnijim državnim zgradama, a bio je božanski zaštitnik i čuvar slobode i mira. Svečeva svetkovina je 3. veljače kada su patriciji na ceremoniji te svetkovine prenosili važne ideološke poruke, odnosno da su oni sami branitelji čitave zajednice po božjem legitimitetu, a središnji događaj je bila procesija relikvija i vojna parada čime se evocirala nebeska i svjetovna zaštita. Patriciji su nosili svečeve relikvije tijekom procesije, išli su prije klera, knez je nosio relikviju svečeve glave, a u procesiji su sudjelovali i stranci kao i čitava zajednica jer je sveti Vlaho predstavljao sve staleže države. Drugi važan blagdan s procesijom bila je svetkovina Četrdesetorice mučenika koja se slavila 9. ožujka. U toj procesiji su se također nosile relikvije svetoga Vlaha, iako su postojale i relikvije Četrdesetorice, ali u toj su procesiji sudjelovali samo senatori i knez jer je ona predstavljala njihovu budnu vlast i spremnost na obračun s unutarnjim neprijateljima.²³³

Kolektivizam je podrazumijevao da svaki patricij ima jednako pravo na sudjelovanje u vlasti, a da državi autoritet pripada patricijatu kao cjelini. To je dovelo do neisticanja pojedinaca i anonimnosti te do načela da se vlast vrši kroz vijeća i zakonski propisane magistrature na određeni vremenski period. U svijesti patricijata je uvijek živjela legenda o Damjanu Judi kao i sjećanje na srednjovjekovne talijanske gradove u kojima se pojedinac (ili manja skupina ljudi) istaknuo nad ostalima i tako uspostavio sinjoriju. To je utjecalo na formiranje i rad dubrovačkih vijeća koji su opisani u 3. poglavlju ovoga rada. Valja spomenuti da je kolektivizam u smislu obavljanja državnih magistratura bio jedan od najvećih državnih ideala, a vladanje je pripadalo vijećima, nikada pojedincu koji je u takvom sistemu bio depersonaliziran. Za primjer se može uzeti formiranje privremene Vlade nedugo nakon potresa kada je odlučeno da 12 magistrata upravlja državom, a svaki da bude glavari na tjedan dana, odnosno u razdoblju krize nije izabran jedan poglavari, nego kolektivno tijelo. Tek su rijetki pojedinci bili istaknuti i to tek nakon smrti, a spomenice su im bile postavljene na javna mjesta kao što su Dvor ili katedrala, a radilo se o Mihi Pracatu, Nikolici Boni,

²³² Isto: 82, 84 – 89, 100, 106 – 109, 111, 121 – 126.

²³³ Isto: 132, 134, 140 i 141.

Stijepu Gradiću, Vladislavu Bucchia, Trajanu Laliću, Ruđeru Boškoviću pa čak i neposredno kanoniku Bernardu Giorgiju.²³⁴

Konzervativizam je bio sljedeći vid ideala. On je podrazumijevao da se iskustvo i vrlina prenose od predaka na potomke te da tradicija vladanja shvaćala kao najbolji dokaz kvalitete poretka. Prošlost je bila ustaljena dimenzija vremena, a kontinuitet poretka je izazivao fascinaciju. U mnogim arhivskim dokumentima epiteti *nov*, *novost* ili *novotarija* imali su negativne konotacije. Stoga je država, de facto profilirana kroz 14. i 15. stoljeće, ostala skoro pa u potpunosti nepromijenjena sve do početka 19. stoljeća jer je tradicija bila važna za patricije (početak 6. poglavlja ovoga rada).²³⁵

Ideal društvene harmonije se očitovao u jednakosti vladajućih i potčinjenosti ostalih staleža koji su pristali na takav poredak. Bio je fizički predočen na javnoj skulpturi Dvora koja je predstavljala pobjedu mira nad ratom, budnost vladajućih, dobru upravu i sl. U Dubrovniku patriciji nisu vladali gradskim susjedstvima kako je to bio slučaj na suprotnoj obali Jadrana, a bila je odsutna i pojava klijentelizma. Građani i pučani su imali jednako pravo na bogaćenje kao i vladajući, a zakoni su propisivali jednake kazne za sve staleže što se doduše tek od nakon 1667. godine počelo mijenjati. Građani, iako isključeni iz vladajućeg sloja, bogatstvom su bili slični patricijima, živjeli su s njima u istim susjedstvima, gradili su iste kuće kao oni, slično se odijevali, a imali su pravo na bratovštine, administrativne poslove i na diplomatske misije. Svemu tome treba pridodati i pacifikaciju lokalne Crkve što je već objašnjeno u 4. poglavlju ovoga rada.²³⁶

Požrtvovnost je usko povezana s domoljubljem i domovinom, a označavalo je pojam kojim se naglašavalo da je glavna svrha pojedinca dobrobit države jer časniji je bio onaj koji je bio korisniji državi i općem dobru. Žrtvovanje vlastitih interesa u korist općeg dobra smatralo se najvišom vrlinom ponajprije rezerviranom za vladajuće koji su imali privilegije, ali su ih trebali opravdati žrtvom. Naglašavalo se da se pred očima uvijek treba vidjeti slava Republike, a ne vlastita slava. *Požrtvovnost* se kroz povijest Dubrovačke Republike najviše očitovala kroz djelovanje poklisara kod raznih pregovaranja, a najviše tijekom 17. stoljeća u Kandijskom ratu, potresu i tijekom Velikog bečkog rata s kulminacijom poklisara Nikolice de Bona (Bunić) koji je za domovinu umro

²³⁴ Kunčević, *Vrijeme harmonije*: 105, 108, 109, 112 i 117; Samardžić, *Veliki vek*: 254 i 255.

²³⁵ Isto: 118, 119, 121.

²³⁶ Isto: 62, 64, 66, 67, 69, 124 i 125.

u zatvoru u Silistriji, ali i djelovanjem Marojice Caboge koji je u kriznoj 1667. godini državne interese stavio ispred osobnih. Cilj je bio da se u bilo kojem pitanju i djelovanju za Republiku ide do samog kraja koliko god bilo teško.²³⁷ Domovinu i domoljublje su uvijek pratili snažno nabijeni emocionalni naboji, a pojmovi su označavali Grad i gradski patricijat. Vlasti su podanike ili bilo koje osobe u državnim misijama oslovljavali kao *sin ove domovine* (figlio di questa patria), a sebe su pozivali na očinski autoritet nazivajući se *prirodnim gospodarima* (signori naturali), a podanike kao *sinove* ili *poslušne sinove* (figli, buon figli). Metafora o državi kao obitelji je imala veliku važnost jer je sugerirala prirodnu zadanost političkog poretka, kao i moralnu obvezu podanika da poštuju i vole svoje nadređene kao što bi to trebali raditi prema svojoj obitelji. Od svih identiteta Vlada je inzistirala na primatu pripadnosti gradu – državi nad ostalim tipovima identiteta tvrdeći da je to na sve Dubrovčane najvažnija zajednica.²³⁸

Neki individualni patriciji nisu voljeli postojeći sustav vlasti te su zahtjevali promjene koje su se manifestirale zavjerama koje doduše nikada nisu uspjele jer je uvijek vladao dovoljan konsenzus, a urotnici su bili strogo kažnjeni.²³⁹ Nezadovoljstvo okoštanim sustavom izazivalo je prezir prema državi, pogotovo od 1667. godine pa kroz cijelo 18. stoljeće. Radi toga se u ranom novom vijeku okrenulo prošlosti kao ishodištu sklada i ideala koji je počeo zamirati, a patricijat se klanovski podijelio. Pisanjem historiografskih dijela i biografija htio se pronaći uzor u prošlosti kojega se trebalo slijediti kako bi patricijska Republika, kao idealno društvo, moglo sačuvati svoju slobodu. Očuvanjem starih vrijednosti i društvene stabilnosti htjela se osvježiti Republika, ali je upravo sjećnje na prošlost paraliziralo sadašnost.²⁴⁰

Bernard Giorgi (Georgius) rodio se u Dubrovniku 1621. godine. Njegovu kratku analitičku biografiju donio je Stjepan Krasić u Hrvatskom biografskom leksikonu 1993. godine,²⁴¹ a slično je napisao i Nenad Vekarić u 5. svesku *Vlastele grada Dubrovnika*.²⁴² U literaturi se sporadično spominje jer nedostaje dovoljan broj izvora prema kojima bi se mogao rekonstruirati njegov život. Cilj autora ovih redaka je opisati kako je Bernard Giorgi bio prikazan od strane Serafina Crijevića

²³⁷ Janeković – Römer, *Okvir slobode*, 23 – 25.

²³⁸ Kunčević, *Mit o Dubrovniku*: 14 - 16.

²³⁹ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 28 – 30.

²⁴⁰ Isto: 37 – 38.

²⁴¹ Đurđević, Bernard. *Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 19.1.2024. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/4999>>.

²⁴² Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika: odabrane biografije (E – Pe)*, sv. 5, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2014., str. 43 – 45.

i Sebastijana Slade, odnosno zašto su ga prikazali na takav način. To će se sporadično nadopuniti njegovom sačuvanom oporukom (autentični pravni dokument) s ciljem utvrđivanja koliko je on kao dubrovački patricij bio tipičan idealni arhetip za ponašanje zajedice i koliko se razlikovao od istog.

Serafin Crijević je prvi pisao o B. Giorgiju, iako je Sebastijan Slade bio prvi koji je objavio svoje djelo *Fasti litterario* u kojemu je kraću natuknicu posvetio našem Giorgiju.²⁴³ U Crijevićevoj „Biblioteci“ Giorgi je naveden u prvom svesku kojega je Stjepan Krasić priredio i objavio 1976. godine. Različiti načini pisanja gore spomenutih autora vidljivi su na Giorgijevoj biografiji, a i obrađeni su u prijašnjim poglavljima ovoga rada: Crijević ima tendenciju biti kratak i jezgrovit, no vijesti koje daje su pune atributa i superlativa. Sve je slikovito. Navodi vrline i mane osobe o kojoj piše te donosi podatke iz privatnog života koji imaju veliku dozu vjerodostojnosti s obzirom da se služio povijesnim izvorima i iskazima drugih osoba, a sačuvani dokumenti pravne naravi ili privatne korespondencije to mogu potvrditi. Biografiju razvija kao fabulu počevši od invokacije preko osnovnih podataka, zatim spominje poroke dotičnog Giorgija koje je na kraju opravdao njegovim mecenatskim radom za zajednicu, stoga su i poroci bili skrivena vrlina koju suvremenici nisu prepoznali. Crescendo dolazi u drugom poglavlju jer tu spominje njegovu moć prosudbe, britkost jezika i dosjetke, a u trećem poglavlju njegovu jedinu manu – škrtost koja se očituje u prekomjernoj štedljivosti i zgrtanju bogatstva. U četvrtom poglavlju Crijević je Giorgijevu manu škrtosti transformirao u vrlinu jer je sav novac kao i nekretnine akumulirao za rodbinu, za podizanje sjemeništa za siromašne i za podizanje oltara u katedrali, a to je ujedno bilo i pred kraj njegova života kada se trebao pripremiti za smrt. U petom su poglavlju navedena njegova literalna djela koja je Crijević smatrao najvećim Giorgijevim postignućem i žali što njegova djela još nisu objavljena.²⁴⁴

S druge pak strane, Sebastijan Slade Dolci je podatke o Giorgiju iznio dosta analitički iz razloga što mu je cilj bio objelodaniti kroniku o dubrovačkim piscima kako bi se javnost brzinski informirala o njima. Bez pretjeranih opisa i atributa, skoro u potpunosti lišen podataka privatne sfere, Slade govori da je Giorgi u mladosti bio član Družbe Isusove, no da je zbog bolesti napustio Red i prihvatio obnašati službu arhiđakona. Naglašava da je imao bogat literarni rad te ističe da

²⁴³ Knezović – Slade, *Fasti*: 95 i 96.

²⁴⁴ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 181 – 184.

mu je najvrijednije djelo *Životopis nadbiskupa Francesca Perottija* kojemu je bio vikar, a spominje sačuvanu korespondenciju sa Stjepanom Gradićem, poslovice pisane narodnim jezikom što je sve ostalo netiskano, osim epigrama u Palmotićevoj Kristijadi.²⁴⁵ Iz toga će razloga najveće težište ovoga rada biti na Crijevićevoj biografiji jer je iscrpnija podacima.

U gornjim se paragrafima objasnila geneza patricijata. On je evoluirao zajedno s Gradom i čitavom zajednicom koju je predvodio. Struktura svih staleža je poprimila stalni oblik tijekom 14. i 15. stoljeća kada se zamrznuła u vremenu te nije bila spremna na promjene jer patricijat nije htio dalje dijeliti vlast s ostalima. Veliki pečat formiranju dala je trgovačka i pomorska trgovina koja je akumulirala bogatstvo čime se moglo ući u Vijeće. Mladi patricij je od svoje 15. do 18. godine života postupno postajao dio vlasti ulazeći u upravnu strukturu. Ulazak u Veliko vijeće bio je preduvjet karijere, ali ne i njezino jamstvo. Mnogi su umirali, a neki nisu imali političke ambicije ili nisu bili dovoljno sposobni kako bi se penjali uz *cursus honorum*. Tadašnja politička praksa je tvrdila da se politička karijera treba započeti od nižih službi prema onim kompleksnijima kako bi se steklo što veće i jezgrovitije iskustvo. To se u Dubrovniku primjenjivalo, stoga ne čudi da u Zrcalu Velikog vijeća uz imena mladih patricija nalazimo službe kao što su kaštelan, komornik, nadglednik žitnice, carinar i sl. S odmaklom dobi dobivali su kompleksnije službe kao što su državni odvjetnik, sudac, vojni zapovjednik, član Malog vijeća, rizničar, prokurator, senator i knez. Valja napomenuti da je bilo situacija u kojoj i osoba nakon obnašanja kompleksnije službe ponovno bila izabrana za neku nižu službu.²⁴⁶ Mladi patriciji su dobivali punopravni status patricija tek ulaskom u Veliko vijeće s napunjenih 18 ili 20 godina. Sve do tada njihov se povlašteni status iskazivao samo očevim porijeklom. Načelno su se školovali od svoje 14. do 21. godine, a cilj je bio steći osnovno obrazovanje za bavljenje državničkim i trgovačkim poslovima. Sve do punoljetnosti u sudskim su parnicama bili izjednačeni s građanima. Ulaskom u Veliko vijeće dobivali su kompleksnije službe jer se očekivalo da slušaju razmišljanja i odluke starijih patricija i da korak po korak dobivaju više službe. Ženidba je obično uslijedila u 30-ima i sve do tada je mladi patricij bio pod skrbništvom svojega oca ili tutora, ako je otac preminuo. U tom slučaju Malo je vijeće imalo ovlasti proglasiti punoljetnost patricija.²⁴⁷

²⁴⁵ Knezović – Slade, *Fasti*: 95 i 96.

²⁴⁶ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 116 – 118.

²⁴⁷ Isto: 183 – 185.

Bernard Giorgi se razlikovao od toga. Ime je dobio prema djedu s očeve strane jer takav je bio običaj. S obzirom da je bio rođen kao sin legalnog braka njegova oca Orsata imao je pravo ući u Veliko vijeće s navršenih 18 godina, no to se nikada nije dogodilo zato što je u 15. godini života pristupio Družbi Isusovoj u Rimu gdje se i školovao.²⁴⁸ Zbog bolesti, koju nijedan od autora točno ne navodi, te napustivši Isusovce, odlučio se vratiti u Dubrovnik, no nije odustao od svećeničkog poziva te je prihvatio funkciju kanonika nakon čega je odmah postao arhiđakon i nadbiskupski vikar.²⁴⁹ Životom je bio sličan njegovom biografu Serafinu Crijeviću čiji je život opisan u 5. poglavlju ovoga rada.

Tipični *cursus honorum* dubrovačkog patricija slijedio je npr. Marojica Caboga. Caboga se rodio 1630., a umro 1692. godine te je u historiografiji ostao poznat kao jedan od najvažnijih protagonista dubrovačkog 17. stojeća tako što je diplomatskim akcijama prema nalogu Vlade obranio dubrovačku *libertas* i republikanstvo. Otac mu se zvao Bernard, imao je sinove Bernarda i Marina, a 1668. godine (u 38. godini života) oženio se Marijom Marinovom Bona. Godine 1650. (u 20. godini života) bio je primljen u Veliko vijeće te je, izrazito impulzivnog karaktera, cijelu karijeru gradio na obavljanju diplomatskih misija, pogotovo poklisara harača (1659., 1671., 1677. i 1687. godine), suzbijanju hajdučije na granicama te uspostavom privremene Vlade nakon potresa.²⁵⁰ Volio se inatiti s vladajućima, čak je 1662. godine organizirao zabavu s nekim osmanskim podanicima u svojem ljetnikovcu u Rijeci Dubrovačkoj te je jednom od njih poklonio pušku što je bilo u suprotnosti sa svakom normom ponašanja. Tome se protivio brat sestrina muža Nikola Sorgo kojega je Caboga ranio mačem od čijih je posljedica dotični Sorgo umro. Vlasti su ga prisilno izvukle iz franjevačke crkve i osudile ga na doživotni zatvor u Dvoru. Izvukao se iz potresa razrušenih zidova zatvora te je samoinicijativno pristupio u organizaciji reda nakon potresa na način da je upravljao svom raspoloživom vojnom snagom²⁵¹ jer je zbog oštrog osobnosti imao karizmu upravljati vojnim odredima, a iskustvo je već zadobio zaustavljanjem hajduka na graničnom području. Uz to je sudjelovao u suzbijanju pljačke Grada i državne riznice nakon potresa. Zbog svega toga zločin mu je bio prešutno amnestiran te je zadobio auru uzvišene osobe koja ima sposobnost upravljati u kriznim situacijama. Njegovo domoljublje i požrtvornost su

²⁴⁸ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 181; Knezović – Slade, *Fasti*: 95.

²⁴⁹ Isto.

²⁵⁰ Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika: odabrane biografije (A – D)*, sv. 4, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2013., str. 248.

²⁵¹ Samardžić, *Veliki vek*: 214 i 215.

najviše došli do izražaja 1678. godine kada je veliki vezir Kara Mustafa od Dubrovčana tražio odštetu zbog Kandijskog rata u iznosu od oko 75 harača. Vezir je s vremenom smanjivao i povećavao iznos jer mu je u interesu bilo osobno bogaćenje pa je išao logikom „daj što daš.“ Naposljetku je pristao na iznos u visini od oko 2 harača.²⁵² Godine 1687. Caboga je bio poslan Velikom veziru u Beograd da preda zakasnjeli harač pri čemu ga je vezir ispitivao o carskom (habsburškom) rezidentu u Dubrovniku. To je ujedno bio posljednji jednogodišnji harač koji je vezir prihvatio zahvaljujući Caboginoj slatkorječivosti jer vrijednost novca je bila djelom u ungarima i dubrovačkim dinarićima koji su tada bili jako niske vrijednosti.²⁵³

Sličan sekularni put je odredio i patricija Nikolicu Bunića. Razlika je bila u tome što je Bunić sekularnu karijeru odredio isključivo upravnim i diplomatskim poslovima, a ne vojničkim kao Caboga. Bio je mirne naravi za razliku od impulzivnog Caboge. Rodio se oko 1635. godine, a umro je u zatvoru u Silistriji u današnjoj Bugarskoj 1678. godine kao veliki domoljub koji je žrtvovao svoj život za očuvanje slobode. Otac mu je bio poznati pjesnik Ivan Bunić Vučić. Imao je brata Serafina i sedam sestara od kojih su pet bile redovnice. Nikada nije stupio u brak i nije poznato da je imao potomstvo, a njegova kuća je bila ona koja se i dan danas nalazi zapadno od crkve svetoga Vlaha. Osnovno je obrazovanje stekao u Dubrovniku, a 1656. godine je zapisan u Zrcalo Velikog vijeća. Prvu diplomatsku misiju je ostvario devet godina nakon upisa u Zrcalo kada je, u jeku Kandijskog rata i sukoba s Mlečanima, posredovao kod providura Cornara za oslobođenje jednog dubrovačkog broda. Tada je upoznao Petra Kanavelića i Bara Betteru koji su mu posvetili stihove.²⁵⁴ Prva upravna služba koju je ikada zadobio bila je ekonom za žito i kapetan Brgata 1658. godine, a od 1660. godine je išao stopama odvjetnika, suca i prokuratora samostana svetog Dominika.²⁵⁵ Od 1671. do 1677. godine tri puta je bio knez Republike²⁵⁶ što ide u prilog tome da ga je patricijat smatrao sposobnom osobom koja je s godinama stekla veliko upravno iskustvo. Njegov se ideal najviše izrazio 1678. godine. Naime, te godine je sa Marinom Gučetićem bio poslan u Sarajevo novom namjesniku preko kojega su trebali isplatiti ogroman novac koji je

²⁵² Miović, Vesna. „Poklisar harača Marojica Caboga“, u: *Dubrovački horizonti*, Društvo Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine, br. 40, ur. Katja Bakija, Zagreb, 2000., str. 73.

²⁵³ Miović, Vesna. *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2003., str. 186 i 188.

²⁵⁴ Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 4: 163.

²⁵⁵ Tatarin, Milovan. *Feniks: život i djelo Nikolice Bunića*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2004., str. 12, 13 i 27.

²⁵⁶ Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 4: 164.

zahtijevao Kara Mustafa. S obzirom da su poklisari nudili samo 30 kesa te su bili uporni u odbijanju isplate bez obzira na verbalna zlostavljanja koja su prolazili, namjesnik ih je dao zatvoriti u kućni pritvor, a s obzirom na rat Osmanlija i Rusije namjesnik ih je u lipnju odveo sa sobom u Silistriju gdje je Nikolica Bunić bolestan umro u kolovozu iste 1678. godine jer mu je bila uskraćena svaka liječnička pomoć.²⁵⁷ Njegova smrt je pogodila dubrovačku javnost, ali je tako stvorila i snažan arhetip osobe koja slijedi ideal doboljublja i požrtvornosti. Stoga je iste 1678. godine Senat odlučio u čast Nikolici Buniću u dvorani Velikog vijeća (kroz koju se ulazilo na vrata iznad kojih i danas piše *Obliti privatorum publicae curate*) podignuti ploču na kojoj je istaknuto Bunićevo ime i njegova mučenička smrt za domovinu.²⁵⁸ Kao osoba se najviše spominje u kontekstu njegovog domoljublja jer je to najviše poznato. Izvori o Buniću, jednako kao i o Cabogi, su jako šturi, što ide u prilog tome da je Republika najviše bila shvaćena kao kolektiv jednakih patricija bez isticanja pojedinaca. Spoznaja o dvojici poklisara je nastala samo iščitavanjem zapisnika vijeća i u diplomatskim prepiskama. Doduše, Bunić je za razliku od Caboge ostavio literarni rad koji je opet malo poznat i jedva tiskan. Fragmentarno je ostao sačuvan njegov dnevnik *Ragguaglio delle cose accadute a Ragusa dopocche fu dal terremoto destrutta l' anno 1667.* pisan talijanskim jezikom, a svjedoči o prvotnom razdoblju nakon potresa. Zatim *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju, Feniče aliti srećno narečenje gradu Dubrovniku po trešnji.* Tu se još nalazi *Glavosječe navještitelja Jezusova Ivana Krstitelja slavnoga* i dva pravna priručnika *Praxis judiciaria juxta stylum Curiae Rhacusinae perutilis Consulibus, Advocatis, et Cancellariis; juxta Legum dispositionem, et Morem Curiae ordinata* tiskana tek 1784. godine u Veneciji i *Indice delli statuti, reformationi, Libro verde e Libro giallo, nelli quali si contengono le legi e li ordini della Republica di Ragusa* tiskana isto u Veneciji 1790. godine.²⁵⁹

Ime roda bilo je jedno od važnijih statusnih simbola patricijata. Rod je činio pojedinca prepoznatljivim dijelom vladajućeg staleža i podsjećao je na tradiciju predaka. Bio je znak političkih prava, a zajedno s grbom prenosio se kao kolektivno vlasništvo i tako postao obiteljski kontinuitet i simbol zajedništva. Patricijska prezimena su se počela ukorijenjivati prije zatvaranja Velikog vijeća što znači da je ime bilo jedan od prvih identifikatora izdvojenosti s obzirom da su se pučani identificirali osobnim imenima ili zanimanjem. Imena rodova su se javljala na latinskom,

²⁵⁷ Tatarin, *Feniks*, 29.

²⁵⁸ Isto: 31 – 33.

²⁵⁹ Bunić, Nikola. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 11.2.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/bunic-nikola>>.

romanskom, slavenskom i talijanskom jeziku. Patriciji su osobno ime dobivali prema ocu ili djedu. Najstariji sin bi dobio ime djeda po ocu, a ostali prema majčinom ocu, tetama i stričevima. Imena su ovisila i o osobnoj pobožnosti, svecima koji su se slavili na dan rođenja, modi, zavjetu i sl. Prevladavala su latinska i ranokršćanska imena, imena svetaca, mađarska, ali i slavenska imena. O štovanju svetaca imenjaka svjedoče njima posvećeni oltari, slike i kipovi.²⁶⁰ Rod Giorgi, odnosno Georgius, svoje korijene vuče iz Kotora. Rodonačelnik je bio Đurad Trifunov, tj. Georgius de Catarino ili Žurg Kotoranin, sin kotorskog kneza. Prema Nenadu Vekariću doselio se u Dubrovnik oko 1230. godine. Rod je upotrebljavao romanski oblik *Georgio*, a u 17. stoljeću se pojavio talijanski oblik *Giorgi* koji se propašću Republike koristio kao službeni. Đurad je vjerojatno ustupcima Mlečanima dobio pravo patricijata, a rod je 1358. godine bio dio Bobalijeva klana, odnosno dio salamankeza, što je ostao sve do pada Republike. Bernard je pripadao rodovskom krilu koje je nosilo matronim *Tamarić* prema Tamari Junijevoj Gondola koja se udala za Vida Matovog Georgio u 1. polovici 14. stoljeća.²⁶¹

Grafički znak rodovskog raspoznavanja bio je rodovski grb koji je određenim simbolima postao prepoznatljiv znak u zajednici. Štit rodovskog grba Giorgi podijeljen je u dva dijela. Gornji dio, odnosno 1/3 štita, podijeljen je križno spajanjem grede i kolca. Taj je križ crvene boje, dok su četiri pravokutna dijela s njegovih strane u srebrnoj ispuni. Ostatak od 2/3 štita je razdijeljen na 3 kose crvene grede na srebrnom polju te preko njih još ide vodoravna podijela ispunjena zlatnom bojom. U toj vodoravnoj zlatnoj podjeli nalazi se lik crnog gavrana s prstenom u kljunu, a flankiraju ga dva modra ljiljana. Gavran se uzima kao glasnik smrti, ali i kao glasnik svetaca pustinjaka (Ilija prorok, Antun opat, Pavao pustinjak),²⁶² a uz to je poznat kao inteligentna ptica koju krasi osobine mudrosti i otpornosti. Grbovi su se nalazili nad vratima kuća i ladanjskih zdanja, iznad kamina, na grobnicama i na srebrnini.²⁶³

Rod Caboga prema dubrovačkim je kroničarima vukao porijeklo iz Ferma u današnjoj Italiji. U Dubrovnik su došli krajem 12. stoljeća pod nazivom *Disica* koji je kasnije potpuno zamro. Najstariji poznati član roda, prema ispravi Mihajla Asena, bio je Marin. Kroz povijest su se koristili

²⁶⁰ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 325 – 332.

²⁶¹ Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika: vladaoski rodovi (A – L)*, sv. II, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2012., str. 243, 244 i 248.

²⁶² Badurina, Anđelko (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., str. 266.

²⁶³ Janeković – Römer, *Okvir slobode* 332 – 334.

nazivi Caboa, Kabožić i Kabužić, a u 16. stoljeću se uvriježio naziv Caboga. Rod je doživio 20. stoljeće, a zatno razdoblje su kao i većina rodova proživjeli od sredine 16. stoljeća pa do prve polovice 17. stoljeća. Rod je također imao svoj grb kojim se raspoznavao u javnosti. Prikazi dubrovačkih grbova pokazuju dvije varijante grba Caboga: obje varijante imaju plavi štit s crvenom kosom gredom, no jedna varijanta u kosoj gredi ima upisane bijele ili zlatne ljiljane, dok druga varijanta ne sadrži ljiljane.²⁶⁴

Prema dubrovačkim kroničarima rod Crijević se doselio iz Kotora u Dubrovnik. Prvotni naziv roda je bio Cereva i Zrieva, no tijekom 16. stoljeća se udomaćio talijanizirani naziv Cerva, a tijekom 19. stoljeća krivo izveden naziv Crijević na hrvatski jezik, no taj posljednji se najviše udomaćio u historiografiji. U 13. stoljeću su se od Ivana i Andrije Crijevića razvila dva velika ogranka roda, a posljednja *casata* se 1850. odselila u Austriju.²⁶⁵ Roda Cerva (Crijević) je tijekom povijesnog vremena koristio dva grba. U starijem grbu štit plave boje razdjeljuje kosa greda zlatne boje u kojoj je grafički prikazan mač, dok se na plavom polju štita iznad i ispod grede nalaze po tri šesterokrake zvijezde. Noviji grb, koji se prati od 16. stoljeća, sadrži štit plave boje koji je trostruko razdjeljen zlatnim okomitim kolcima, a u središtu štita se nalazi vodoravna greda zlatne ispune u kojoj je grafički prikazan polumjesec flankiran sa dva ljiljana.

Rod Bona jedan je od mlađih dubrovačkih rodova. Prema kroničarima doselili su se iz mjesta Vieste (regija Puglia) u današnjoj Italiji, a daljnjim su porijeklom iz Njemačke. Prvi put se Srđ *de Bistii* spominje 1252. godine te se uzimao kao rodonačelnik. Rod se ne spominje u Asenovoj ispravi godinu dana kasnije što ide u prilog tome da rod još uvijek nije bio dio patricijata. Srđ se oženio Bonom Gundula, tj. unukom Damjana Jude, te je rod po njoj preuzeo matronim Bona koji se koristio tijekom cijelog trajanja Dubrovačke Republike. Hrvatski oblik roda je Bunić, a rod i danas ima žive potomke. Najbrojniji su bili oko godine 1500., a za vrijeme Republike *casate* su bile dio oba patricijska klana.²⁶⁶ Grb roda Bona (Bunić) ima štit ispunjen crvenom bojom, a grafički prikaz zlatnih ljestva uzima ulogu štakastog reza, a u desnom gornjem kutu se nalazi stilizirani prikaz crne ptice raširenih krila (orao, sokol, jastreb, kraguj?) na zlatnoj pozadini.

²⁶⁴ Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. II: 152, 166 i 167.

²⁶⁵ Isto: 180 – 182 i 197.

²⁶⁶ Isto: 91, 92, 132.

Crijević je Giorgija opisao kao najmudrijeg i najizobraženijeg muža (domovine). Nije navedeno kakvu je bolest imao, niti je to Crijeviću bilo važno navesti, već je time htio naglasiti da je unatoč zdravstvenim nedostacima, koji su ga kočili u napretku, odlučio vratiti se natrag u domovinu kako bi primijenio stečeno znanje na najbolji mogući način u zadanim okolnostima. Dubrovnik nikada nije imao sveučilište jer je patricijat smatrao da je to zasebna institucija koja promiče slobodoumlje i koja ima moć poremetiti postojeći poredak. Stoga oni koji su htjeli visoko obrazovanje najčešće su odlazili u gradove na Apeninskom poluotoku. Bili popularni Padova, Bologna, Rim, Venecija i Napulj. Svjetovnjaci su najčešće birali studij prava, a patriciji koji su se zaredili ili koji su se htjeli zarediti studirali su filozofiju i/ili teologiju. Država je davala stipendije za školovanje, a mnoge su stipendije dolazile i oporučno. Mnogi nisu ni odlazili na školovanje jer su se od rane dobi bavili trgovačkim i upravnim djelatnostima, a to su znanje stjecali iskustvom, iako je bilo slučajeva da su neki učitelji organizirali višednevnu nastavu za patricije kako bi im prenijeli određeni dio znanja uz kruženje stručne literature u privatnim knjižnicama.²⁶⁷ Giorgi se tako razlikovao od mladih patricija jer je odabrao svećenički, a ne svjetovni poziv te se školovao na vrhunskom i modernom isusovačkom učilištu u Rimu. U 4. poglavlju ovoga rada objašnjeno je kolika je bila važnost arhiđakona i općenito Nadbiskupskog kaptola. Arhiđakon je bio predvodnik kanonika u Nadbiskupskom kaptolu, što znači da je Giorgi bio po važnosti druga osoba u dubrovačkoj Crkvi te je, kako navodi Crijević, obavljao i nadbiskupske dužnosti i u prisutnosti, i u izbivanju nadbiskupa. To dodatno pojačava činjenicu da su nadbiskupi bili stranci koji se nisu lako asimilirali u novoj sredini te su trebali pomoć arhiđakona, a prema Crijeviću Giorgi je izravno preuzeo ulogu nadbiskupa. Kanonici su obavezno trebali biti dubrovački patriciji te su mogli kočiti rad nadbiskupa što se uvijek događalo s obzirom da su bili upoznati s odnosom Crkve i države, a i sami su poticali iz sekularnog miljea. Crijević je naveo da je Giorgi u Rimu izučio filozofiju i teologiju što znači da je prije toga završio latinski, grčki, povijest i retoriku jer su se filozofija i teologija izučavale na višem stupnju studija, obično na petoj godini nakon upisa prve godine.

Crijević je Giorgija okarakterizirao kao osobu britkog jezika koja „nikome ne ostaje dužna“. Uvijek je imao podrugljive dosjetke za svakoga, što bi se današnjim riječnikom najbolje opisalo kao provokacija ili pasivna agresija. Odgovore je izgovarao kao iz šale te je naglašeno da je nepristojne i pokvarene ljude volio bockati šalama, dok je u društvu uljudnih i ljubaznih uzvraćao

²⁶⁷ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 188 – 191.

jednakom mjerom. Prikazan je kao osoba koja je uvijek nosila knjigu u ruci jer mu je knjiga predstavljala najveći užitak.²⁶⁸ Ne može se sa sigurnošću reći da je Giorgi hodao uokolo sa knjigom u ruci, ali takav prikaz je sigurno imao značenje za osobe koje su živjele u postpotresnom Dubrovniku kada su se polarizirali patricijski klanovi i kada se tražio novi ekonomski smjer države. Također, time se naglasila njegova učenost i predanost kanoničkoj službi.

Britki jezik i provokacije vidljive su u satiričnim stihovima: „*Post terraemotum, post flammas atque rapinas/ Thesauro praesunt: bos, ovis atque caper.*“ Đore Palmota, Nikola Bassegli i Nikša Bona su 1670. godine bili izabrani za rizničare te se taj distih odnosio na njih s obzirom da su pljačkali u pospotresnom kaosu te im se Giorgi tako narugao. Godine 1671. bio je izveden pred sud. Oslobođen pravnih sankcija pod prijetnjom kazne od 500 dukata i tromjesečne tamnice trebao se zakleti da o tom distihu više nikad ni s kim neće progovoriti, a navodno je imao pohranjene čitave koncepte satiričnih stihova upućenih patricijima što ga je naslađivalo.²⁶⁹

Prema idealu Crijević mu je postavio i jedan porok – škrtost. Iz te škrtosti se razvila štedljivost i želja za zgrtanjem što većeg bogatstva što je opet u klimaksu opisa opravdao kao brigu za opće dobro o čemu će kasnije biti više riječi. Imetak je zadobio nasljedstvom, svećenstvom i poslovanjem, ali isto tako da ga je jedva trošio jer je uzimao samo onoliko koliko je bilo potrebno za vođenje jednostavnog života.²⁷⁰ U 4. poglavlju ovoga rada objašnjeno je da je svećenik pri ulasku u službu trebao sastaviti oporuku kojom se odriče svjetovnih stvari, no isto tako, ako obitelj nije imala daljnjih nasljednika, dotična je osoba mogla sve naslijediti do svoje smrti. To je bio slučaj i s Giorgijem. Nadbiskupska, tj. kanonička nadarbina nije bila visoka, no u postpotresnom periodu je polako rasla i time je postajala sve veći izvor prihoda.

Posjedovanje zemljišta je bilo važno i zbog prestiža i zbog ulaganja kako bi se ostvario profit. Zbog uskog agera dubrovačke općine, a kasnije i Republike nikada nije bilo moguće objediniti zemljišne posjede u jedan veliki posjed, a novim stečevinama (Pelješac i Konavle) patriciji su bili korisnici zemlje, dok je pravni vlasnik bila općina Grada. Zemljište se uz palače najčešće spominjalo u oporukama, a u vrijeme političke konjunktore tijekom 15. stoljeća zakonski je bilo zabranjeno usitnjavati ili prodavati zemljište, već se trebalo nasljeđivati. U kasnijim razdobljima

²⁶⁸ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 182.

²⁶⁹ Vučetić, Antun. *Studije iz dubrovačke prošlosti*, priredili: Kunčević, Lovro i Ivan Viđen., Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2020., str. 199 – 204.

²⁷⁰ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 182.

taj je zakon zastario, ali se i dalje nesvjesno poštovao jer je postao dio tradicije i dokaza ukorijenjenosti političke elite na (vlastitom) dubrovačkom području.²⁷¹ Palače su bila mjesta koja su fizički objedinila članove jedne obitelji te tako još više isticala njihov stalež, zajedništvo i kontinuitet. One su se također nasljeđivale, a žene su ih mogle naslijediti jedino ako nije bilo muških nasljednika. Najreprezentativnije kuće imale su grbove ili ime roda na pročeljima. To je bilo mjesto rođenja i smrti svih naraštaja. Zbog toga su izdajnici osim smrtne kazne ili progonstva dobili i kaznu rušenja kuće kao simbolični prikaz raskida i povrede tradicije te da više ne mogu biti dio zajednice.²⁷² Gradske su se palače transformirale u okosnicama dvaju potresa: prvi iz 1520., a drugi iz 1667. godine. Ovaj prvi je srednjovjekovne romaničke i gotičke palače obogatio raznim renesansnim vokabularom što je najočitiije na izgledu pročelja. Srednjovjekovne palače su na postojeće asimetrično pročelje dobivale renesansne prozorske otvore i vratnice, a njihov raspored nije pratio unutarnji raspored prostorija kao što je palača Ranjina na Pustijerni. Nastajale su i nove palače kao npr. palača Sorokočević ili palača Gundulić. Te palače građene *ex novo* su imale simetrično raspoređena pročelja po horizontali i vertikalni, no opet nisu slijedile raspored unutrašnjih prostorija, a pročelje je težilo umjerenom dekorativnosti *all' antica* zabata i timpana s *bugnato* kamenom oplatom na ugaonim zidovima. Donje etaže su bile niže od gornjih. U prizemlju se nalazio bunar iznad cisterne, a usko stubište je vodilo na *piano nobile* gdje se nalazila reprezentativna prostorija zvana *saloča* u kojoj se nalazio kamin, a oko nje su bile četiri druge prostorije obično namijenjene supružnicima.²⁷³ Gradnjom novih palača i pregradnjom starijih nakon 1667. godine poštovao se zadani parametar blokovskih insula jednako kao i ambijent stvoren prethodnim palačama. Bilo je slučajeva kada su se zemljišne čestice spajale jer su vlasnici preminuli bez nasljednika. Nova barokna koncepcija slijedila je raspored elemenata pročelja s unutrašnjim rasporedom prostorija, a pročelja su postala sličnija jedna drugima za razliku od prijašnjeg razdoblja kako bi se postigla štedljivost. Za gradnju novih palača korišteni su materijali srušenih palača što je znalo dovesti do izrazito hrapavog dojma pročelja, zbog čega su određene fasade bile presvučene žbukom.²⁷⁴ Iz oporuke Bernarda Giorgija vidljivo je koliko toga je posjedovao. S obzirom da nije imao braće koja su mogla naslijediti nekretnine, pokretnine i

²⁷¹ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 335 i 336

²⁷² Isto: 336 i 338.

²⁷³ Pelc, Milan. *Renesansa*, Ljevak, Zagreb, 2007., str. 137 – 140.

²⁷⁴ Za više informacija konzultirati Horvat – Levaj, Katarina. *Barokne palače u Dubrovniku*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2001.; Ista. *Barokna arhitektura*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2015.

zakupnine, on sam je naslijedio sve. Iz oporuke i žurnala Blago djelo (Opera pia) vidljivo je da se radilo o 13 kuća u Gradu, na Astoreji, na Pelješcu, Konavlima i Elafitima, zatim šest imanja i vrtova na istom području kao i četiri zakupa na carinarnice i mlinove u Dubrovniku, Napulju i Traniju.²⁷⁵

Sukladno njegovom staležu i svećeničkom zvanju zaposlio je sluškinju za skromnu plaću. Iz oporuke je vidljivo da se sluškinja zvala Nika Ivanova i da je dolazila sa Šipana gdje je Giorgi posjedovao imanje. Bila je jedan od svjedoka oporuke i oporučno joj je ostavio doživotno pravo korištenja sobe u jednoj od kuća u kojoj je trenutno živjela Made Mašljčića.²⁷⁶ Štedljivost se očitovala u neraskošnoj prehrani i maloj količini drva za ogrijev. Crijević navodi da je sluškinja svakog dana pripremala ručak potrošivši malo novčića koji su joj bili dani. Obično je samo jeo ručak i pokoji manji obrok tijekom dana, o večeri nije ni pomišljao, a odbijao je imati obrok kod drugih ljudi kada bi ga pozvali. Njegova se kuhinja sastojala od kaše, govedine, ribica, jaja i kruha.²⁷⁷ To je djelomično atipično za Giorgija kao jednog kanonika proizašlog iz patricijskog miljea, ako se uspoređi s ostalim velikodostojnicima Europe i talijanskih država toga razdoblja. Naime, broj obroka je ovisio o godišnjem dobu i o dnevnim aktivnostima osobe koja je jela, a uhodani ritam obroka smatrao se uljudnim vladanjem nasuprot primordijalnom porivu. Svi su imali svoje mjesto za stolom, ono je bilo ogledalo hijerarhije; više su sluge obično sjedale odmah do pater familiae, no u Giorgijevom slučaju se ne može najjasnije govoriti o tome s obzirom da je bio svećenik, što znači da nije bio u braku i da nije imao potomstvo, a njegova obitelj je bila dubrovačka Crkva, no to ne znači da njegova sluškinja i on nisu zajedno blagovali. Sluge su jele u istoj prostoriji sa svojim gospodarima i to obično za drugim stolom koji se nalazio na dnu stola pater familiae i njegove obitelji. Društvena razlika se isticala i u izboru hrane. Biljke koje rastu iz zemlje kao npr. krumpir smatrale su se nedostojnima viših staleža jer predstavljaju zemaljsku sferu. Tu su hranu obično jeli najniži slojevi i životinje. Mišljenja o plodovima stabla su bila podijeljena jer je ono raslo iz zemlje, ali je dosezalo nebo. Smatralo se da su perad, tj. ptice, najcijenjenije meso s obzirom da te životinje lete, odnosno da su bliže nebu gdje obitava Bog. Svinje su bile najnepoželjnije meso kod viših slojeva, dok je govedina bila cijjenjena te je dosezala najveću vrijednost na tržnicama. Tako su patriciji i njihove sluge znali zajedno blagovati, ali su

²⁷⁵ Podaci preuzeti iz članka. Seferović, Relja i Radoslav Tomić. „Oporuka dubrovačkog arhidakona Bernarda Đorđića“, u: *Peristil*, br. 50, Društvo povjesničara umjetnosti, Zagreb, 2007., str. 169 i 170.

²⁷⁶ Isto: 164.

²⁷⁷ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 182.

blagovali različitu vrstu hrane jer je u fokusu bio hijerarhijski položaj, a ne nutritivna vrijednost hrane.²⁷⁸

Skoro pa svaka gradska kuća toga razdoblja imala je kamin koji je bio venecijanski izum razvijenog srednjeg vijeka. Kod bogatijih osoba vatra se dobivala sagorijevanjem drva, dok su ugljen i životinjski izmet korišteni od siromašnijih slojeva jer su bili jeftiniji i prljaviji. Paljenje vatre je bio posao za sluge, ponajprije žene. To je bio iscrpljujući posao jer se vatra trebala paliti u zoru u mraku, a tijekom zime u hladnom prostoru te je bila potrebna za pripremanje hrane. Vatra se trebala održavati tijekom cijeloga dana, uz toplinu bila je i izvor svjetla, a simbolično je značenje bilo još veće: kućanstva su se definirala epitetom ognjišta. Kuće su obično imale po jedno ognjište, tj. kamin, a početkom 18. stoljeća ognjišta su se umnožavala. Ono je predstavljalo postojanje obitelji u nekoj kući (dim kroz dimnjak), bilo je integracijski alat jer su se oko njega u razgovoru okupljali članovi kućanstva, a iznad se nalazio rodovski grb koji je bio grafički podsjetnik na dugu tradiciju koja se nastavlja. Crijević govori da Giorgi nije htio koristiti vlastita drva, nego je molio za drva u susjedstvu, a koristio je i ugljen što nije bilo u skladu s njegovim društvenim statusom, a protivio se ako bi sluškinja ostavila malo žara u pepelu kako bi joj bilo lakše zapaliti vatru sljedećeg dana.²⁷⁹ Njegova štedljivost se očitovala u strahu od propadanja stvari: prolongirao je život svim stvarima koliko god je to bilo moguće, uključujući i komadiće papira. Njih je palio tijekom noći te ih je koristio kao prijenosno svjetlo, a to je ujedno tijekom noći bio i jedini izvor svjetlosti, s obzirom da je sluškinji zabranio korištenje svijeća. Crijević je odbio dalje raspravljati o njegovoj štedljivoj naravi. U nastavku je naveo da je Giorgi često dobivao pitanja suvremenika koji je razlog tolikoj štedljivosti, a njegov je odgovor bio da je svrha štedljivosti i skupljanja bogatstva bilo pridodavanje duhovnom bogatstvu.²⁸⁰

Nosio je staru odjeću i posjedovao je stari namještaj. Dubrovački patriciji nisu živjeli raskošno kao mletački, ali na lokalnoj je razini međustaleška razlika bila očita jer su patriciji odjećom i držanjem trebali naglasiti da se razikuju od ostalih te je to postao vid društvene identifikacije. Muškarci su najviše podlijegali utjecajem mode jednako kao što su podlijegali i društvenoj osudi jer su se stariji naraštaji zgražali nad modom mladih muškaraca. Borba protiv mode bila je borba protiv stranih utjecaja koji su mogli oduzeti patricijsku posebnost. Moda mladih patricija se

²⁷⁸ Sarti, Raffaella. *Živjeti u kući*, Ibis grafika, Zagreb, 2006., str. 179, 192 i 201.

²⁷⁹ Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 182; Sarti, *Živjeti u kući*: 107 i 108, 110 – 112.

²⁸⁰ Isto: 183.

sastojala od finih materijala uključujući zlatne i srebrne niti, izrezbarene i pozlaćene pojaseve jednako kao i nakit. Glavno odjevno obilježje svih muškaraca vladajućeg staleža bile su dugačke toge na firentinski ili mletački način. Time se htjela predočiti vizualna segregacija vladajućih nasuprot građana i pučana. Zbog toga se senatori i malovijećnici često nazivaju *i togati*. Knez je nosio isključivo crvenu togu, zimi obgrljenu krznom, a crvenu je nosila i njegova pratnja.²⁸¹ Naš Giorgi nije bio plemić po tome što je uzeo svećenički poziv te stoga nije nosio togu, no u javnosti se mogao prepoznati prema liturgijskom ruhu, ponajprije moceti, roketi, pektoralu na crvenoj vrpci i križatici.²⁸²

Prema kraju biografije Crijević postaje umirenijeg tona te njegovi opisi dobivaju apologetski karakter. Eufemizmima i usporedbama njegovu štedljivost je prikazao opravdanom jer je akumulirani novac oporučno ostavio za gradnju oltara u katedrali i za podizanje sjemeništa za siromašne mladiće koji su se htjeli zarediti. Zatim je slikovito opisano kako je Giorgi saznao da mu se bliži smrt. Naime, isusovci su uveli običaj dijeljenja mjesečnih zaštitnika tako što bi svećenici ili kanonici izvlačili papirić na kojemu se nalazi ime određenog zaštitnika kojega bi slavili tijekom godine, kao i misao nekoga crkvenog oca oko koje bi trebali kontemplirati. Bernard Giorgi je tako, tijekom mise kod dominikanaca, izvukao papirić čija je srž poruke bila priprema za smrt. Uvjerivši se da papirić nije varka, nego je stvarno izvučen ždrijebom, povukao se iz svih poslova te se bavio privatnim stvarima i pripremao se za smrt. Tako je umro 18. srpnja 1687. godine, iste godine kada je izvukao papirić, a pokopan je u auli dominikanskog samostana.²⁸³

Njegova ostavština je pridonijela uređenju i organizaciji Grada neposredno nakon potresa. Dio korespondencije je objavljen u knjizi Radovana Samardžića *Borba Dubrovnika za opstanak*. Knjiga je skup izvora, ponajviše korespondencije, nastalih neposredno prije i neposredno nakon potresa iz 1667. godine. Oni predočuju sliku Dubrovnika toga razdoblja. Tamo su objavljeni fragmenti Giorgijevih pisama upućenih nominalnom kanoniku, upravitelju benediktinskog samostana Svete Marije na Lokrumu i vatikanskog kustosa Stjepana Gradića, do kojih je Samardžić uspio doći. U pismima se vidi da je Giorgi donio procijenu od 2000 stradalih u Gradu te da je bilo nemoguće išta spasiti iz ruševina jer je bilo preopasno, a od kanonika su preživjeli

²⁸¹ Janeković – Römer, *Okvir slobode*: 344 – 347.

²⁸² Badurina, *Leksikon ikonografije*: 390, 441, 486 i 544.

²⁸³ Korade, Mijo, Mira Aleksić i Jerko Matoš. *Isusovci i hrvatska kultura*: Hrvatski povijesni institut, Zagreb – Beč, 1993., str. 31; Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 183 i 184.

samo on i kanonik Pozza, a smrt je uzela i 36 svećenika. Misa se vodila pod šatorom na otvorenome, a on sam je jedno vrijeme stanovao u Lazaretima te se požalio da su mu mnoge kuće izvan Grada opljačkane.²⁸⁴

Treba imati na umu da je bio nadbiskupski vikar, a odlaskom nadbiskupa Torresa u Anconu zajedno s redovnicama odmah nakon potresa dobio je potpuno pravo upravljanja nadbiskupijom u ime nadbiskupa. Nadbiskup Pietro di Torres je započeo s reformom stege dubrovačkog svećenstva čemu su se oni opirali. Potres je fizički razorio grad i doveo je do većeg mortaliteta, a tako se i uništilo i njegovo djelovanje oko reforme čemu je priskočio Giorgi koji je nastavio s nadbiskupovim planom postavljanja stege što je kod svećenstva izazvalo još veći prezir.²⁸⁵ Mortalitetom uzrokovanim potresom problem se povećao jer su mnoge osobe ostale bez članova obitelji ili materijalnih dobara što ih je egzistencijalno natjeralo da se zarede, stoga je Republika odlučila da svećenici mogu ući u službu s manjom stegom. To je pak prouzročilo još veće udaljavanje od crkvenih kanona i do veće nediscipline, čemu je priskočio arhiđakon Giorgi te je oporučno ostavio novac za osnivanje sjemeništa jer Republika nije htjela ulagati novac u svećenike s obzirom da je imala druge prioritete kod obnove.²⁸⁶

Oporuke su sastavljali svi staleži dubrovačkog društva kao izraz slobodne volje. Stoga se iz njih iščitava mišljenje pojedinca o smrti. Testator, tj. sastavljač oporuke, trebao je biti mentalno zdrav tijekom pisanja oporuke. One su se mogle pisati javno (u notarijatu) ili privatno (kod kuće u prisutnosti svjedoka). U ranonovovjekovnom Dubrovniku pisane su talijanskim jezikom i to po već zadanoj shemi jer su bile pravni dokument, no zato se mogu uočiti obiteljski odnosi testatora te se mogu popisati njegove nekretnine i pokretnine što je bogat povijesni izvor.²⁸⁷ Generalno govoreći, najveći broj testatora su bili muškarci jer su oni posjedovali nekretnine i najviše pokretnina, a oporuke su obično sastavljali kada bi otišli na neko riskantno poslovno putovanje, na hodočašće, za vrijeme epidemija, ako bi se razboljeli ili kada bi se zaredili.²⁸⁸ Svaka je oporuka

²⁸⁴ Samardžić, Radovan. *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g.*, SANU, Beograd, 1960., str. 58 - 60, 110 i 180.

²⁸⁵ Vojnović, *Crkva i država*, I: 48.

²⁸⁶ Vojnović, *Crkva i država*, II: 28 i 29; Seferović, Relja. „Moralno teološka promišljanja klerika u baroknom Dubrovniku“, u: *Croatica Christiana periodica*, Vol. 37, No. 72, 2013., str 87 i 88.

²⁸⁷ Stojan, Slavica. „Oporuke „Trista Vica udovica“: iz lopudske svakodnevnice u drugoj polovici 16. stoljeća“, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 45, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2007., str 192 i 193.

²⁸⁸ Ladić, Zoran. *Last Will: Passport to Heaven*, Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 163 – 165.

imala navedene svjedoke i izvršitelja oporuke. Testator ju je mogao pisati i više puta, koliko god je htio, kad god bi osjetio da mu je život ugrožen, a mnogi su oporučno ostavljali novac za zaklade u neku svrhu za javno dobro, bilo da se radi o mirazu, oslobađanju robova, uzdržavanju siromašnih i sl. Giorgijeva je oporuka bila pohranjena u notarijat 12. srpnja, a suci su je otvorili 4 dana nakon njegove smrti te je naglašeno da se neće krenuti u izvršavanje testatorove volje dok se ne uredi nekretninski odnosi. U protokolu se nalazi njegovo ime, božanska invokacija, doniranje u „prvinama i desetinama“ novca katedrali, crkvi sv. Vlaha, crkvi svetog Roka, crkvi na Dančama i crkvi Gospi od Milosrđa, sve prema običaju, a sastavljeno pri zdravoj pameti. Izvršiteljima je imenovao svoje nećake Orsata i Ivana Karla Sorga te Miha Giorgi Bona. Odlučio je da 1/12 bogatstva naslijedi Orsat Bona, a 1/12 Ivan Karlo i Nikola Marinov Bona. Zanimljivo je da je za naslijednika 8/12 imovine imenovao kapelu opremljenu oltarom i posvećenu svetom Benediktu,²⁸⁹ odnosno oltar se vodi kao pravni subjekt, tj. živa osoba. Uz oltar se trebalo otvoriti i (već spomenuto) sjemenište, a sve od kamata dobivenih glavnicom koje su pohranjene u banku na ime zaklade *Opera pia*. Njegova imovina od 13 kuća (neke u suvlasništvu), 4 imanja ili vrta te 4 zakupna prava u Dubrovniku, Traniju i Napulju procijenjena je na 32000 dukata.²⁹⁰ U istom članku Seferović – Tomić uz oporuku je objavljen i dio administracijske knjige *Opera pia* u kojoj je vidljivo da su određene slike Alvise Raspija dolazile u Dubrovnik na Giorgijevo ime jer mu je Raspi bio dužan određenu svotu novca koju je kao protuvrijednost vratio u slikama.²⁹¹ Doista se radilo o velikom iznosu ako se uzme u obzir da je državni danak Osmanlijama iznosio 12500 dukata godišnje!

Katedrala je bila najveći građevinski izazov u postpotresnom Dubrovniku te se vodila kao najvažniji državni interes tijekom obnove jer je katedrala, u arhitekturnom smislu, predstavljala cijelu zajednicu, bila je njezin simbol, stoga je gradnju i preuzela država. Gradnja je započela 1671. godine, posvećena je 1713. godine, iako se iznutra opremala sve do kraja postojanja Republike, a manje je preinake zadobila tijekom 19. i 20. stoljeća. Arhitekti su bili Andrea Buffalini, Paolo Andreotti, Pietro Antonio Bazzi, Tommaso Maria Napoli i domaći majstor Ilija Katačić. Nastala je na istom mjestu kao i romanička, u nešto većim gabaritima, a svetište se za razliku od prethodne katedrale postavilo na zapad, dok je glavno pročelje bilo na istoku. To je trobrodna građevina

²⁸⁹ Seferović i Tomić, *Oporuka*: 157, 158, 161, 162.

²⁹⁰ Isto: 169 i 170

²⁹¹ Isto: 165 i 167.

križnog svoda, osim u tlocrtno upisanom transeptu gdje se nalazi bačvasti svod iz čijeg se središta diže kupola na pandativima. Desno od svetišta se smjestila jedna od najreprezentativnijih prostorija cijele Republike i „duša“ zajednice, Moćnik s relikvijama. Barokna koncepcija je najočitija u unatarnjoj oltarskoj opremi, antikizirajućim klesanim dekorativnim elementima, prozorskom osvjetljenošću, terasama i stupnjevanju plasticiteta pročelja počevši od uglova prema središtu.²⁹² Od Giorgijeve zaklade prokuratora Gospe Velike su odlučili u sjevernom kraku transepta katedrale postaviti oltar posvećen svetom Benediktu iz Clairvauxa. Oltar se gradio od 1719. do 1721. godine, a graditelj je bio Carlo delli Frangi iz Napulja. Taj oltar je zapravo mramorna edikula, s dva para kompozitnih stupova ukošene osi, prekinuta trodijelnim gređem, segmentnim zabatom i atikom. U središtu oltara je ostavljeno polje lučnog završetka za umetanje slike istog oblika. Na atici su visoki reljefi anđeoskih glava okrenutih prema centru atike gdje se nalazi tondo s Golubicom na zlatnom polju. Na segmentima razlomljenog zabata također su anđeli koji gledaju prema golubici. Oltar je najimpresivniji zbog mramornih intarzija oker, zelene i crvene boje na crnom polju. Intarzije su predstavljene kaosnim vegetabilnim motivima, a u središtu stipesa je bijeli grčki križ. Desno i lijevo od stipesa, a ispod oba para stupova, smjestio se reljef obitelji Giorgi. On je također izgrađen od mramora u prirodnim bojama koji oponaša boje rodovskog grba, a predstavljen je u baroknoj kartuši s krunom i maskeronom.²⁹³ Na oltar se smjestila oltarna pala s prikazom Bogorodice s Djetetom i svetim Bernardom. Autor je domaći slikar Petar Mattei, a nastala je 1721. godine, iste godine kada je podignut i mramorni oltar kojega je oltarna pala upotpunila. Dinamičnu piramidalnu kompoziciju čine Bogorodica s Djetetom u oblacima okružena anđelima u nebeskoj sferi, dok se u zemaljskoj sferi smjestio sveti Bernard koji kleči i raširenim rukama baca pogled u nebo.²⁹⁴ Sve navedeno ide u priog da je Giorgi uistinu ostavio veliki novac od koje su pristizale visoke kamate koje su uopće mogli pokriti trošak izrade mramornog oltara znajući da je tehnika mramornih intarzija izrazito skupa, a oltar se izgradio 30-ak godina nakon njegove smrti jer se prvo čekalo da se izgradi katedrala. Njegov oltar je ujedno i jedan od najstarijih oltara uz glavni oltar jer su se ostali podizali do 1780-ih godina. Slikom njegovog sveca imenjaka i reljefnim grbom

²⁹² Horvat – Levaj, *Barokna arhitektura*: 141 – 157.

²⁹³ Premerl, Daniel. „Stoljeće opremanja barokne katedrale“, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur. Katarina Horvat - Levaj, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik – Zagreb, 2014., str. 227 – 231.

²⁹⁴ Tomić, Radoslav. „Slikarska djela u katedrali“, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur. Katarina Horvat - Levaj, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik – Zagreb, 2014., str. 306.

na oltaru prokuratora su ostavili trajni otisak samosvijesti i pridonio u gradnji same katedrale čiji je, de facto, prvi čovjek i bio s obzirom na izbivanje nadbiskupa.

Crijević je u posljednjem poglavlju naveo literarni rad. Govori da je Giorgi pisao latinskim, talijanskim i narodnim jezikom. Pisao je oštroumne epigrame i dosjetke u maniri Erazma Roterdamskog kao čisti larpulartistički rad. Kao njegova dva najveća literarna ostvarenja navodi *Vita Francisci Perroti archiepiscopi* i zbirku spisa nastalih nakon 1667. godine. Naime, Bernard Giorgi je bio arhiđakon za vrijeme nadbiskupa Francesca Perottija i kasnije Pietra de Torresa, a Perottijeva biografija se smatra važnim djelom koje govori o nadbiskupu, a i o samom autoru s obzirom da su im se djelatnosti preklapale. Isto navodi i Sebastijan Slade. Potonji još spominje zbirku poslovice na narodnom jeziku i epigram Juniju Palmotiću.²⁹⁵

²⁹⁵ Knezović – Slade, *Fasti*: 95 i 96; Cerva, *Bibliotheca Ragusina*: 184.

7. Zaključak

Izazovi Dubrovačke Republike su donijeli brojne krizne situacije patricijatu kao vladajućem sloju zbog čega su već postojeće razlike dovele do još veće polarizacije, što se manifestiralo otežanim radom državnih institucija. Potres 1667. godine je bio prijelomna točka, uz već postojeće probleme, jer je doveo u pitanje opstanak Republike kako u međunarodnim odnosima, tako i u međustaleškom odnosu. Patriciji su, kao upravitelji države kojom su vladali, nastojali što pozornije voditi konce. To je neminovno dovelo do većeg sukoba s Crkvom čije se središte nalazilo u Rimu te je ona kao takva bila izvor stranog utjecaja koji je mogao poremetiti postojeće odnose. Stoga je Republika težila da redovnici budu domaći ljudi u čemu je prednjačio dominikanski samostan koji je bio tradicionalni samostan za zaređenje patricijskih sinova koji su se bavili intelektualnim radom te su tako imali svijest o važnosti očuvanja Republike. Državnim je zakonom bilo određeno da kanonici mogu biti jedino patriciji, odnosno osobe proizašle iz patricijskog miljea, kako bi kočili nadbiskupske odluke koje su potencijalno mogle dovesti do promjena uzevši pri tom u obzir obnovljenu europsku ideju o rekonkvisti na Balkanu u kojem je kontekstu Dubrovnik činio važnu baznu stanicu. Serafin Crijević kao patricijski sin, historiograf i biograf, stvarao je u intelektualnoj klimi sredinom 18. stoljeća koja se očitovala u dosljednijim citiranjem povijesnih izvora. U svojem djelu *Bibliotheca Ragusina* iznio je niz biografija znamenitih Dubrovčana koji su svojim radom pridonijeli državi. Cilj mu je bio da se domaća javnost upozna s idealima predaka koje bi, ako bi se slijedile, oživile tradiciju što bi doveo do boljih međuljudskih odnosa, a time i napretka. Na sličnom je putu bio i Sebastijan Slade, franjevac i osoba iz redova puka. On je u svojem djelu *Fasti litterario Ragusini* donio niz domaćih pisaca koji su literarnim radom obogatili dubrovački zavičaj te tako pokazali vrlinu u intelektualnom radu, a ciljao je na domaću i stranu publiku.

Bernard Giorgi je opširnije opisan od strane Serafina Crijevića jer donosi zanimljivosti iz njegovog života ne bojeći se uz ideal spomenuti ni porok – škrtost. Taj porok je kasnije opravdan jer je cilj škrtarenja bio zadobiti bogatstvo koje bi se iskoristilo za javno dobro potrebno postpotresnom Gradu. Glavni ideal, koji je Giorgija učinio arhetipom, vidljiv je u oporučnoj nakladi za podizanje oltara u sjevernom kraku transepta katedrale i za otvaranja sjemeništa za svećenike. Prokurator Gospe Velike su naručili oltar posvećen svetom Bernardu, njegovom imenjaku, na kojemu se nalazi grb roda Giorgi kao trajni podsjetnik na arhiđakonov doprinos zajednici, pritom uzevši u obzir da je to jedan od prvih pet oltara podignutih u novoj katedrali.

Sjemenište se nikada nije osnovalo jer je Republika novac namijenjen za to koristila u neke druge, njima prioritetnije svrhe.

Dubrovački patriciji su oblike ponašanja usvojili u razdoblju humanizma i renesanse, a nastavili su se do kraja Republike. Mladi patriciji su se obično odlučili na sekularni put obnašajući niže službe do viših s ciljem dolaska u Senat ili članstva u sudištu. Mnogi su političku karijeru započeli kasnije kroz život jer su se odlučili na trgovačke poslove. Manjina se odlučila na redovništvo. Tako Bernard Giorgi pripada manje tipičnoj skupini koja se odlučila na redovnički poziv. U mladosti je pristupio isusovačkom redu, no zbog bolesti ga je napustio. Doduše, nije napustio svećenički poziv te, vrativši se u Grad, prihvatio je ponuđenu službu arhiđakona, što znači da mu ju je ponudila Vlada imajući uvjerenja u njegovu sposobnost i ulogu medijatora između Crkve i države. On time nije bio „potpuni“ patricij jer nikada nije ušao u Veliko vijeće, iako je bio patricijskog roda, no i dalje je koristio rodovski grb na koji je imao pravo. S obzirom da nije imao braće naslijedio je sve nekretnine i pokretnine svojega oca koje su, prema oporuci, brojale 13 kuća, 6 imanja i 4 zakupna prava što je netipično za jednog klerika, ali netipično i za jednog patricija jer se očeva ostavština dijelila jednako među sinovima, a Giorgi je dobio sve. Paradoksalni odnos štednje i bogatva također je bio netipičan za jednog crkvenog velikodostojnika patricijskog podrijetla, no razumljiv uzme li se u obzir njegova nakana da pridonese obnovi srušenog Grada.

Patriciji su kao članovi vijeća nosili toge kojima su se fizički identificirali u javnom životu, no naš kanonik se identificirao kardinalskom odjećom koja se sastojala od mocete, rokete, križatice i pektorala. Uz to, u privatnoj sferi je nosio istrošenu odjeću što je netipično za patricije i za bogataše u Dubrovniku koji su zbog raskošne odjeće znali dobivati pravne sankcije. Kao osoba proizašla iz vladajućeg sloja osjetio je potrebu pridonijeti stradalom Gradu tako što je vodio mise na otvorenome i donio procjenu stradalih. Iz oporuke se vidi da je prema običaju novac ostavio katedrali, crkvi svetog Vlaha i crkvi na Dančama, a imenovao je izvršitelje oporuke te je sve bilo podkrijepljeno svjedocima.

Bernard Giorgi se životnim putem, ali ne i ciljem, razlikovao od Nikolice Bunića i Marojice Caboge koji su kao važni protagonisti 2. polovice 17. stoljeća u Dubrovniku pridonijeli uspostavi reda u razdoblju nakon kataklizmičnog potresa. Dva sekularna plemića su svoje domoljublje i požrtvovnost iskazali diplomatskim misijama na Visokoj porti i u Sarajevu gdje su bili zatočeni i

zlostavljani, a Bunić je čak i umro od bolesti u silistrijskom zatvoru koji nikako nije bio adekvatan za državne diplomate.

Najuzoritije ponašanje i ideal, koji ga je učinio arhetipom za Dubrovčane 18. stoljeća, bila je briga za zajednicu kojoj je pripadao, odnosno iskazivanje domoljublja. Nasljedstvo i štedljivost je uz Crijevićeve podatke potvrđeno u oporučnoj nakladi za podizanje oltara i otvaranje sjemeništa. Crijević kao najvažnije literalno ostvarenje navodi pisanje životopisa nadbiskupa Francesa Perottija, što navodi i Slade, i zapisivanje podataka iz nadbiskupskih spisa koje je pisao po sjećanju s obzirom da je potres sve bio uništio, što potvrđuje njegovu težnju za očuvanjem tradicije jer je tradicija bila stup republikanizma Dubrovačke Republike. Na žalost, Perottijevu životopisu se ne može ući u trag kao ni većini djela koje je naš Giorgi napisao.

8. Popis literature:

Objavljeni izvori:

Cerva, Seraphinus Maria. *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur. Dubrovačka biblioteka u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi*, sv. I, priredio: Krasić, Stjepan. JAZU, Zagreb, 1975.

Slade, Sebastian. *Fasti litterario – Ragusini = Dubrovačka književna kronika*, preveo i bilješkom popratio: Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.

Periodika:

Badurina, Anđelko (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.

Buzov, Snježana. „Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon kandijskog rata“, u: *Povijestni prilozi*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1993.

Ćosić, Stjepan, Nenad Vekarić. „Raskol dubrovačkog patricijata“, u: *Anali zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, br. 39, Dubrovnik – Zagreb, 2001.

_____, _____. *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2005.

_____, Mijo Korade. *Isusovci u Dubrovniku. Komentari Stephana Desiderija iz 1693.*, Leykam international, Zagreb, 2019.

Deanović, Mirko. „Odrzi talijanske akademije „degli Arcadi“ preko Jadrana“, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 248, JAZU, Zagreb, 1933.

Elez, Petar. „Historijsko-geografske i geopolitičke konstante Jadrana i jadranskog prostora u kontekstu Braudelove vizije Sredozemlja“, u: *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, vol. 2, Sveučilište u Zadru, 2015.

Foretić, Miljenko. *Dubrovačka Republika i Austrija*, priredio Josip Vrandečić, Matica hrvatska, Zagreb, 2017.

Foretić, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808*, sv. II, Matica hrvatska, Zagreb, 1980.

Gaetano Cozzi, Michael Knapton, Giovanni Scarabello, *Povijest Venecije*, sv. II, ur: Albert Goldstein, Antibarbarus, Zagreb, 2007.

Galić Bešker, Irena. „Biografski rad Sebastijana Slade u kontekstu hrvatske latinističke historiografije 18. st.“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016.

Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Novi liber, Zagreb, 1996.

Gulin, Ante. „Srednjovjekovni dubrovački kaptol. Utemeljenje, ustroj, djelatnost“, u: *Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije*, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Crkva u svijetu Split, Split - Dubrovnik, 2001.

Harris, Robin. *Povijest Dubrovnika*, Školska knjiga, Zagreb, 2022.

Horvat – Levaj, Katarina. *Barokne palače u Dubrovniku*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2001.

_____. *Barokna arhitektura*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2015.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024:

Gučetić, Nikola Vitov. <https://enciklopedija.hr/clanak/gucetic-nikola-vitov> (pristupljeno 5.2.2024.).

Bunić, Nikolica. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/bunic-nikola> (pristupljeno 11. 2. 2024.).

Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024.

Đurđević, Bernard. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/4999> (pristupljeno 19. 1. 2024.).

Janeković – Römer, Zdenka. *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 1999.

_____. „Staleška uvjetovanost vlasti u Dubrovačkoj Republici“, u: *Acta Histriae*, br. 7, sv. I, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 1999.

Korade, Mijo, Mira Aleksić i Jerko Matoš. *Isusovci i hrvatska kultura*: Hrvatski povijesni institut, Zagreb – Beč, 1993.

Kozličić, Mithad. „Adriatic Sea Routes from the Antiquity to the Early Modern Age“, u: *Histria Antiqua*, vol. 21, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012.

Krasić, Stjepan – Serafino Razzi. *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X. – XVI. stoljeća)*, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Crkva u svijetu, Dubrovnik, 1999.

Krešić, Miljenko. „Katolici Trebinjsko-mrkanske biskupije prema popisu nadbiskupa Marka Andrijaševića iz 1733. godine“, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 48, Zadar, 2006.

Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga grada*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2015.

_____. *Vrijeme harmonije: o razlozima društvene i političke sabilnosti Dubrovačke Republike*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2020.

_____ i Domagoj Madunić. „Venecija i Dubrovnik u vrijeme velikog potresa 1667. godine“, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, No. 60, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2022.

Ladić, Zoran. *Last Will: Passport to Heaven*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.

Lane, Frederic Chapin. *Povijest Mletačke Republike*, Golden Marketing, Zagreb, 2007.

Lonza, Nella. „Dubrovački statut: temeljna sastavnica pravnog poretka i biljeg političkog identiteta“, u: *Statut grada Dubrovnika*, ur: Ante Šoljić, Zdravko Šundrica, Ivo Veselić, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002.

Lucianović, Marin. Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, No. 3, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 1954.

Lupis, Vinicije. „Sloboda utemeljenja crkvenih župa dubrovačke nadbiskupije te Stonske i Trebinjsko-mrkanske biskupije u XVIII. stoljeću“, u: *Crkva u svijetu*, Vol. 50 No. 1, Katolički bogoslovni fakultet, Split, 2015.

Marinović, Ante. „Dubrovačka legislacija glede prosjačkih redova“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb, 1985.

Matanić, Atanzije. „Franjevački Dubrovnik u svom povijesnom presjeku“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb, 1985.

Miović, Vesna. *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2003.

Miović, Vesna. „Poklisar harača Marojica Caboga“, u: *Dubrovački horizonti*, Društvo Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine, br. 40, ur. Katja Bakija, Zagreb, 2000.

Ničetić, Antun. *Povijest dubrovačke luke*, Zavod za povijesne znanosti HAZU Dubrovnik, Pomorski fakultet Dubrovnik, Dubrovnik, 1996.

Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj. Benediktinci u Dalmaciji*, sv. II, Split –Benediktinski priorat Tkon, 1963. – 1965.

Pelc, Milan. *Renesansa*, Ljevak, Zagreb, 2007.

Premerl, Daniel. „Stoljeće opremanja barokne katedrale“, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur. Katarina Horvat - Levaj, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik – Zagreb, 2014.

Roucek, Joseph. The Geopolitics of the Adriatic, u: *The American Journal of Economics and Sociology*, vol. 11, no. 2, The University of Chicago Press, Chicago, 1952.

Samardžić, Radovan. *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g.*, SANU, Beograd, 1960.

_____. *Veliki vek Dubrovnika*, Prosveta, Beograd, 1983.

Sarti, Raffaella. *Živjeti u kući*, Ibis grafika, Zagreb, 2006.

Seferović, Relja. „Prolegomena za novu historiografiju Dubrovačke Republike“, u: Cerva, Maria Seraphinus. *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam*, pripremio, popratio i uvodnu studiju napisao: Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2008.

_____. „Crkva iza dvora. Kroz povijest dubrovačke crkve 18. stoljeća uz pratnju Serafina Marije Cerve“, u: Cerva, Marija S. *Prolegomena za svetu dubrovačku metropoliju*, pripremio, popratio i uvodnu studiju napisao: Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2012.

_____. „Moralno teološka promišljanja klerika u baroknom Dubrovniku“, u: *Croatica Christiana periodica*, Vol. 37, No. 72, 2013.

_____. „„Golema knjiga slična je golemu zlu.“ Jezgovitost kao stilsko obilježje fra Sebastijana Slade Dolcija“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrtković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016.

_____. „Serafin Marija Cerva o počecima dominikanskog reda u Dubrovniku“, u: Cerva, Maria Seraphinus. *Monumenta Congregationis sancti Dominici de Ragusio ordinis fratrum praedicatorum*, priredio i popratio: Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2017.

_____ i Radoslav Tomić. „Oporuka dubrovačkog arhidakona Bernarda Đorđića“, u: *Peristil*, br. 50, Društvo povjesničara umjetnosti, Zagreb, 2007.

Statut grada Dubrovnika 1272., uvod napisao: Cvitanić, Ante., prevoditelji: Križman, Mate i Kolanović, Josip, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1990.

Sopta, Jozo. „Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade (Dolci) (2. IV. 1669. – 1. VI. 1777.)“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrtković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016.

Stojan, Slavica. „Oporuke „Trista Vica udovica“: iz lopudske svakodnevnice u drugoj polovici 16. stoljeća“, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 45, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2007.

Stulli, Bernard. *Studije iz povijesti Dubrovnika*, Konzor, Zagreb, 2001.

_____. „Dubrovačka Republika u XV. i XVI. stoljeću“, u: *Zlatno doba Dubrovnika*, ur: Ante Sorić, Zagreb – Dubrovnik, MTM, 1987.

Šanjek, Franjo. *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13. – 21. stoljeće)*, Kršćanska sadašnjost, Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2008.

Šišak, Marinko. „Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi“, u: *Politička misao*, Vol. 46, br. 4, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2009.

_____. „Sladin govor o plemićkoj slozi“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrtković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016.

Tatarin, Milovan. *Feniks: život i djelo Nikolice Bunića*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2004.

Tomić, Radoslav. „Slikarska djela u katedrali“, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur: Katarina Horvat - Levaj, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik – Zagreb, 2014.

Tvrtković, Tamara. „Fasti Sebastiana Slade – *Liber facierum* 18. stoljeća“, u: *Zbornik o Sebastijanu Sladi*, ur: Tamara Tvrtković i Marinko Šišak, Hrvatski studiji sveučilišta, Zagreb, 2016.

Vidović, Mile. *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, Ogranak Matice hrvatske Metković, Metković – Split, 2007.

Vekarić, Nenad. „Lastovski pobunjenici 1602. godine“, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2005.

_____. *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2009.

_____. *Vlastela grada Dubrovnika: korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*, sv. I, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2011.

_____. *Vlastela grada Dubrovnika: vlasteoski rodovi (A – L)*, sv. II, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2012.

_____. *Vlastela grada Dubrovnika: odabrane biografije (A – D)*, sv. 4, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2013.

_____. *Vlastela grada Dubrovnika: odabrane biografije (E – Pe)*, sv. 5, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2014.

Vojnović, Kosta. „Crkva i država u dubrovačkoj republici“, I., u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 119, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1884.

_____. „O državnom ustrojstvu Republike Dubrovačke“, u: *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički*, knj. 32., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1891.

_____. „Sudbeni ustroj Republike Dubrovačke: druga perioda od godine 1460 do 1667“, u: *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred filologičko-historički i filosofičko-juridički*, knjiga 37, Zagreb, 1893.

_____. Crkva i država u dubrovačkoj republici, II, u: *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički*, knj. 121, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1895.

Vučetić, Antun. *Studije iz dubrovačke prošlosti*, priredili: Kunčević, Lovro i Ivan Viđen., Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2020.